

ADY ENDRE ÁCS KÁROLY ÁGH ISTVÁN ÁPRILY LAJOS BABITS MIHÁLY BAJOR ANDOR BALLA D. KÁROLY BEKE GYÖRGY BELLA ISTVÁN BERDA JÓZSEF CSANÁDI IMRE CSELÉNYI LÁSZLÓ CSOÓRI SÁNDOR CSORBA GYŐZŐ CS. SZABÓ LÁSZLÓ CSUKÁS ISTVÁN DÉRY TIBOR DOBOS LÁSZLÓ DSIDA JENŐ ERDÉLYI JÓZSEF FÁBRY ZOLTÁN FALUDY GYÖRGY FARKAS ÁRPÁD FÁY FERENC FEHÉR FERENC FODOR ANDRÁS FÜST MILÁN GÁL SÁNDOR GULYÁS PÁL GYÖRY DEZSŐ HAJNAL ANNA HATÁR GYŐZŐ HERVAY GIZELLA HORVÁTH ISTVÁN ILLYÉS GYULA JANKOVICH FERENC JÁNOSY ISTVÁN JÉKELY ZOLTÁN JÓZSEF ATTILA JUHÁSZ FERENC JUHÁSZ GYULA KÁNYÁDI SÁNDOR KIRÁLY LÁSZLÓ KODOLÁNYI JÁNOS KORMOS ISTVÁN KÓS KÁROLY KOSZTOLÁNYI DEZSŐ KOVÁCS VILMOS KRÚDY GYULA LAKATOS ISTVÁN LÁSZLÓFFY ALADÁR LÁSZLÓFFY CSABA LATOR LÁSZLÓ MAKKAI SÁNDOR MÁRAI SÁNDOR

Haza a magasban

Olasókönyv a huszadik századi magyar irodalomból

ADY ENDRE ÁCS KÁROLY ÁGH ISTVÁN ÁPRILY LAJOS BABITS MIHÁLY BAJOR ANDOR BALLA D. KÁROLY BEKE GYÖRGY BELLA ISTVÁN BERDA JÓZSEF CSANÁDI IMRE CSELÉNYI LÁSZLÓ CSOÓRI SÁNDOR CSORBA GYŐZŐ CS. SZABÓ LÁSZLÓ CSUKÁS ISTVÁN DÉRY TIBOR DOBOS LÁSZLÓ DSIDA JENŐ ERDÉLYI JÓZSEF FÁBRY ZOLTÁN FALUDY GYÖRGY FARKAS ÁRPÁD FÁY FERENC FEHÉR FERENC FODOR ANDRÁS FÜST MILÁN GÁL SÁNDOR GULYÁS PÁL GYÖRY DEZSŐ HAJNAL ANNA HATÁR GYŐZŐ HERVAY GIZELLA HORVÁTH ISTVÁN ILLYÉS GYULA JANKOVICH FERENC JÁNOSY ISTVÁN JÉKELY ZOLTÁN JÓZSEF ATTILA JUHÁSZ FERENC JUHÁSZ GYULA KÁNYÁDI SÁNDOR KIRÁLY LÁSZLÓ KODOLÁNYI JÁNOS KORMOS ISTVÁN KÓS KÁROLY KOSZTOLÁNYI DEZSŐ KOVÁCS VILMOS KRÚDY GYULA LAKATOS ISTVÁN LÁSZLÓFFY ALADÁR LÁSZLÓFFY CSABA LATOR LÁSZLÓ MAKKAI SÁNDOR MÁRAI SÁNDOR MÉCS LÁSZLÓ MÉSZÖLY MIKLÓS MÓRICZ ZSIGMOND NAGY LÁSZLÓ NEMES NAGY ÁGNES NÉMETH LÁSZLÓ OTTLIK GÉZA PILINSZKY JÁNOS RADNÓTI MIKLÓS REMÉNYIK SÁNDOR RÓNAY GYÖRGY SÁRKÖZY GYÖRGY SÍK SÁNDOR SINKA ISTVÁN SOMLYÓ GYÖRGY SÜTŐ ANDRÁS SZABÉDI LÁSZLÓ SZABÓ DEZSŐ SZABÓ LŐRINC SZABÓ ZOLTÁN SZÉKELY JÁNOS SZILÁGYI DOMOKOS SZIVERI JÁNOS SZŐCS GÉZA TAKÁTS GYULA TAMÁSI ÁRON TOMPA LÁSZLÓ TÓTH ÁRPÁD TŐZSÉR ÁRPÁD VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ VAS ISTVÁN VERES PÉTER WEÖRES SÁNDOR ZELK ZOLTÁN ADY ENDRE ÁCS KÁROLY ÁGH ISTVÁN ÁPRILY LAJOS BABITS MIHÁLY BAJOR ANDOR BALLA D. KÁROLY BEKE GYÖRGY BELLA ISTVÁN BERDA JÓZSEF CSANÁDI IMRE CSELÉNYI LÁSZLÓ CSOÓRI SÁNDOR CSORBA GYŐZŐ CS. SZABÓ LÁSZLÓ CSUKÁS ISTVÁN DÉRY TIBOR DOBOS LÁSZLÓ DSIDA JENŐ ERDÉLYI JÓZSEF FÁBRY ZOLTÁN FALUDY GYÖRGY FARKAS ÁRPÁD FÁY FERENC FEHÉR FERENC FODOR ANDRÁS FÜST MILÁN GÁL SÁNDOR GULYÁS PÁL GYÖRY DEZSŐ HAJNAL ANNA HATÁR GYŐZŐ HERVAY GIZELLA HORVÁTH ISTVÁN ILLYÉS GYULA JANKOVICH FERENC JÁNOSY ISTVÁN JÉKELY ZOLTÁN JÓZSEF ATTILA JUHÁSZ FERENC JUHÁSZ GYULA KÁNYÁDI SÁNDOR KIRÁLY

Magyarok Világkönyvtára

Haza a magasban

Olvasókönyv
a huszadik századi magyar irodalomból

Összeállította és a bevezetőt írta
POMOGÁTS BÉLA

Magyarok Világkönyvtára

NAP Kiadó – Dunaszerdahely
2000

*A kötet megjelenését
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma – Budapest
támogatta.*

Nemzet és irodalom

Bevezetés

1.

Azok között a fogalmak között, amelyeket a magyar történelem szentesített, és a közmegegyezés elfogadott, a nemzet és az irodalom fogalma mindig egymással szoros kapcsolatban állt. Teremtő kölcsönösség jött létre közöttük, egyfelől a nemzeti történelem s azok a törekvések, amelyek a történelem során érvényesülni kívántak, és igen gyakran vereséget szenvedtek, mindig meghatározták irodalmunk vállalt feladatait, küldetésstudatát, többnyire abban az értelemben, hogy magának az irodalomnak kellett helyreállítania a nemzet megromlott szellemi egyensúlyát, vagy megtört politikai és kulturális térségét, másfelől hagyományosan az irodalomba konstituálódtak azok a személyiségjegyek, amelyeknek összessége a magyarság nemzeti jellegét teszi.

Máshol a nemzet fogalmának ilyen vonzatai voltak: dicsőség („gloire”) vagy hatalom („Macht”), a magyar történelem évszázada során Balassi Bálinttól Berzsenyi Dánielig, Vörösmarty Mihálytól Ady Endréig és Illyés Gyulától Nagy Lászlóig viszont a nemzet és az irodalom alkottak egymással lényegi kapcsolatban álló fogalmakat. E fogalompáros valóságos Janus-arcúval néz ránk a múltból s bizonyára jelenből: ami az egyik oldalról szemlélve egy történelmi emberközösség küzdelme a megmaradásért, az a másik oldalról magasrendű művészi értékek történeti folytonossága és rendszere, s ami az egyik nézetben gondolat, költői kép és versforma, az a másik nézetben emésztő küzdelem és győtrelem azért, hogy tizenöt millió ember otthont talál a népek közösségében, és képes legyen kibontakoztatni a maga szellemi és erkölcsi értékeit.

Innen ered a magyar irodalom mindmáig ható tudatos elkötelezettségvállalása a nemzeti történelem, a nemzeti élet „sorskérdéseinek” megoldása iránt, az a közösségi és közéleti éthosz, amely ennek az irodalomnak még a formateremtő erőfeszítéseit, merész kísérleteit, akár önfeledt játékait is áthatja. Nem kell feltétlenül politikai írónak, írópolitikusként lenni ahhoz, hogy valakinek a műveiben erősebb visszhangot verjenek ezek a „sorskérdések”. Nemcsak Zrínyi Miklós, Petőfi, Ady, József Attila és Illyés ad számot a nemzeti történelem tapasztalatairól, törekvéseiről és fájdalmairól. Mint titkos vízjel ott rejlik ez a történelmi és közösségi érdeklődés, küldetésstudat és felelősségvállalás az Istenhez forduló Balassi Bálint, az elmúlás hatalmán merengő Berzsenyi Dániel, a szerelmi évődésbe feledkező Csokonai Vitéz Mihály, a romantikus végtelennel küzdő Vörösmarty, a köznapi józan-

ságot hirdető Arany, az európai szellem értékeit mentő Babits, vagy az ősi mítoszok tanításán okuló Weöres Sándor műveiben is. Valóban, nincs magyar író, aki függetleníteni tudta vagy akarta volna magát a közös tapasztalatoktól, gondoktól és tennivalóktól, s ha a magyar irodalmat a történelem alkotásának és szellemi intézményének tekintjük, meg kell bizonyosodnunk arról, hogy az irodalom mindenkéltől a nemzeti élet alakítója, a nemzeti tudat őre és letéteményese.

2.

Kivált nehéz korszakokban, midőn balszerencsés történelmi fordulatok – és ilyenek, fájdalom, végigkísérik távolabbi és közelebbi múltunkat – sodorják válságba és veszedelembé a magyarságot és a történelmileg létrehozott nemzeti intézményeket. Irodalmunk felelősségtudata éppen ezekben a korszakokban mutatkozik meg igazán. Ahogy Németh László mondja: „A magyar irodalom legjellemzőbb, tanulmányozásra legvonzóbb korszakai mindig akkor alakultak ki, amikor a remény vetését elrontó jégverés után az előtapogató élni akarás szigetekbe verődik, s a reménytelen önfeláldozás lassan megint kitermeli a reményt.” Igen, irodalmunknak a maga hétévszázados története során mindig ez a szerep jutott: helyre kellett állítania a nemzet megbomlott szellemi egyensúlyát, lelki elégtételt kellett szereznie a pusztító vereségek után, fel kellett támasztania a csapások súlya alatt megroppant történelmi életerőt.

Így történt ez Mohács után, midőn Bornemissza Péter, Balassi Bálint, Heltai Gáspár költeményeiben és krónikáiban forrott össze ismét az a virtuális Magyarország, amely a csatamezőkön elveszett. Így történt azoknak az erőfeszítéseknek a veresége után, amelyek a 18. század végén próbálták a független, korszerű Magyarországot megteremteni, mikor is a nyelvújító Kazinczy Ferenc és a romantikus Kölcsey Ferenc, Vörösmarty Mihály támasztotta fel a Vérmező mocskába fulladt közös reményeket. Így történt Világos után, midőn Arany János, Madách Imre, Kemény Zsigmond és Jókai Mór könyvei teremtették újjá a nemzet szellemét, adtak hangot a szigorú önvizsgálatnak és festettek a sötét egekre szívdárványos reményt, s így történt az első világháborús vereség, a modernizációs kísérletek kudarca, a történelmi Magyarország feldarabolása után, amikor Babits Mihály, Móricz Zsigmond, Kosztolányi Dezső, József Attila és a népi irodalom: Illyés Gyula, Németh László, Tamási Áron kerestek megtartó erőt a hagyományban, és új vezérlő csillagokat a demokratikus átalakulás eszméiben.

Történelmi feltámadásoknak és újabb zuhanásoknak voltunk részesei-tanúi azóta is, és elmondhatjuk, hogy irodalmunk e feltámadásokban is kivette részét, és a zuhanások után is kereste a nemzeti önismeret és önbizalom megújulásának, az al-

kotó erők felkeltésének lehetőségét. Vagy nem ezt tette-e az ötvenes évek súlyos megpróbáltatása, az 1956-os magyar forradalom tragédiája után Illyés és Németh, Déry és Kodolányi, Vas István és Örkény István, Jékely Zoltán és Pilinszky János, Nagy László és Juhász Ferenc, Sánta Ferenc és Csoóri Sándor, az az új magyar irodalom, amely a kommunista diktatúra máskülönben szellemi sivárságban telő évtizedeiben, éppen a diktatúrával szemben kibontakozott? Irodalmunk – éspedig nemcsak az országban, hanem a kisebbségi lét vagy a szétszóródás körülményei között is – mindig a nemzeti történelem, kultúra és identitás folyamatos fenntartását szolgálta, s éppen ebben a szolgálatban találta meg a maga méltóságát és egyetemes emberi küldetését.

A magyar író a nemzeti kultúra és az anyanyelv gondozása által teszi teljesebbé saját emberségét, és ebben az emberségben lesz az egyetemes humánus szószólója, más kultúrák, irodalmak képviselőinek társa. A magyarság bizonyára azzal tette a legnagyobb szolgálatot az egyetemes emberi kultúrának és az Isten teremtő terveinek, hogy létrehozta saját nyelvét, művelődését, szellemét, és így új értékekkel, hangzatokkal és színekkel gazdagította azt a sokoldalú és sokszínű egyetemességet, amelyet a teremtés és az emberiség megalkotott. Népünk a magyar kultúra és nemzeti identitás fenntartása révén teszi teljesebbé az emberi egyetemességet, minthogy az emberi nem maga sem mondhat le azokról az értékekről, amelyekkel a magyarság egészíti ki, teszi gazdagabbá a kultúra összességét. Hadd idézzem Széchenyi István szavait: „Az emberiségnek egy nemzetet megtartani, sajátosságait mint ereklyét megőrizni és szeplőtlen mivoltában kifejteni, nemesíteni erőt, erényeit, s így egészen új, eddig nem ismert alakokban kiképezve végcéljához, az emberi feldicsőítéshez vezetni, kérdem, lehet-e ennél minden keserűségtől ment tisztább érzés; s ha csak mint hangya ily megdicsőítéshez egy paránnal is hozzájárulhatunk, van-e ennél édesebb osztályrész emberek között, kiktől a lelki örömök nincsenek elzárva?”

Széchenyi szavainak a jelenben is súlyuk és értelmük van: amit magyarság és emberi egyetemesség szoros összetartozásáról és teremtő kölcsönösségéről egykor kijelentett, az ma is időszerű feladatot és szellemi stratégiát jelent; megszabja a magyar kultúra, a magyar irodalom kívánatos és szükséges stratégiáját is.

3.

Illyés Gyula egy ma már klasszikus paraboláját szeretném idézni, amely által – Németh László Iszony című regényének francia kiadása alkalmából – irodalmunk sajátos természetének dolgában szeretne volna eligazítani az idegen olvasót. „Képzelmük el – írja Illyés –, hogy egy kiváló tehetségű ember arról ír regényt, hogy mit

szened egy falu a Duna kiöntései miatt. Csak gratulálni tudunk, hogy művészetével ilyen nemes tárgyat emel föl. Képzelnék el aztán, hogy ugyanannak a népnek a legnagyobb drámaírója arról ír tragédiát, miért nem sikerült valakinek a Duna áradásait megakadályozni. De a legnagyobb költő is arról írja első, második, sőt tizedik verseskönyvét, hogy a Dunát sürgősen szabályozni kell. Majd a kritikusok is azon a mérlegen mérik az alkotások értéksúlyát, hogy milyen fokban szolgálják azok az árvizek meggátlását s mindannak a népbetegségnek, közlekedési, mezőgazdasági és közoktatásügyi bajnak, amit a zabolázatlan folyók okoznak. Elképzelnék mi is a hangot, amely az áradások s azok kifogyhatatlan következményeinek huszadik ábrázolása után ingerülten fölsattan: Hát hol a vízügyi hivatal? Hol az egészségügyi miniszter, a földművelésügyi, a hadügyi? Érthetetlen, miért gyötreti magát ezekkel épp az irodalom?”

A magyar irodalom karakterével ismerkedő külföldi olyan parabolát kap oktatás gyanánt, amely – miként a pár vonással megrajzolt arc- és jellemképek – egyetlen merész lendülettel húzza meg az ábrázolni kívánt jelenség karakterét. A valóságos képen mindez nem sokat módosít: a magyar irodalom nyolc évszázados története során valóban igen gyakran kényszerült arra, hogy a nemzeti élet első számú intézménye, a közös törekvések első megfogalmazója és állandó képviselője, történelmi érdekek letéteményese és nagyszabású feladatok valóra váltásának szervezője legyen. És noha a jelenben működik, remélhetőleg jól működik a vízügyi hivatal, és léteznek szorgalmas kormányzati hivatalok is, ez még nem jelenti azt, hogy irodalmunk minden további nélkül visszavonulhat a művészeti élet és alkotó munka belső körébe, s felhagyhat azzal a kezdeményező, javaslatokat tevő, közös cselekvésre mozgósító és a közélet minden dolgában szabadon bíráló tevékenységével, amelyet hagyományosan vállalt, és végzett küzdelmes történelme során.

A jelenről beszélek, és aki körülnéz a szellemi életben, az bizony megállapíthatja, hogy irodalmunk ma egyféle identitászavarral küszködik. Az elmúlt évtizedekben, az imént vázolt hagyományoknak megfelelően, irodalmunk kétségtelenül a nemzeti élet és szellem első számú letéteményese volt, az Írószövetség közgyűlései vagy az írószövetségi választmány összejövetelei amolyan „kvázi-parlamentként” tevékenykedtek, minthogy valóságos népképviselőlet híján elsősorban ezeken a fórumokon kaptak hangot a magyar nép panaszai és kívánságai. Az irodalmi életnek ezt az erősebben átpolitizált szerepét mára minden bizonnyal feleslegessé tette a bekövetkezett történelmi fordulat: elvégre, ha létrejöhetett a magyar jogállamiság, működik a magyar népképviselőleti országgyűlés, nincs szükség arra, hogy az Írószövetség pótparlamentként végezze a dolgát, és az irodalom a nemzeti szuverenitás első számú intézménye legyen.

Mégsem valószínű, hogy az írók, mint azt sokan tanácsolják, hajlandók lennének egyszerűen visszavonulni a műhely zártabb világába. Nemcsak az írópolitikusokra vagy politikai írókra gondolok, ilyenek különben bőven találhatók mind a kormányzati, mind az ellenzéki oldalon. A politizáló, kivált a politikai pártok elkötelezettségében csatározó írástudó kissé gyanús és ellenszenves személlyé vált mostanában. Bizonyára nem véletlenül, minthogy az alkotó munka számára nélkülözhetetlen szellemi függetlenség és szuverenitás igenis megjelöl egy képzeletbeli határvonalat, amelyen túl ennek a függetlenségnek és szuverenitásnak a működése megkérdőjelezhető. Kétségtelenül akadnak írók, akik már régen átlépték ezt a bűvös vonalat, és ma már inkább a politikának: a hatalomra jutásnak, a hatalom megtartásának, mint az irodalomnak, a szellemnek az emberei. Kár értük, ugyanis a szellemi életben (is) fellépő személyiség belső és külső szuverenitása olyan értéket jelent, amelyet éppen a nemzet és a nemzeti kultúra érdekében szükséges volna fenntartani.

Az irodalomnak mint szellemi és nemzeti intézménynek azonban akkor is van közéleti, sőt (nem félek a szótól) politikai szerepe és jelentősége, ha maguk az írók csak részlegesen, csak „állampolgári” jogon és körben politizálnak, vagy éppen teljesen távol maradnak a politikai küzdelmektől, s nem kívánnak részt venni a különféle pártok és mozgalmak életében. Magának az irodalomnak, persze, csak közvettebb módon lehet közéleti szerepe, és ez így helyes, minthogy a kultúra sohasem vállalt fel napi politikai vagy taktikai jellegű feladatokat.

Ez egyrészt azt jelenti, hogy irodalmunknak ma is mint nemzeti intézménynek kell működnie. A magyar irodalom mindig is a magyarság szellemi és erkölcsi léteinek látható intézménye volt, annak a Renan által meghatározott „mindennapi népszavazásnak” az organizátora, amelytől a nemzetek, különösen a saját erejükre hagyott kis nemzetek kapják ellenálló erejüket és belső szuverenitásukat. Mindez azt is jelenti, hogy az irodalomnak az elkövetkező időkben is kell bizonyos közügyi-közéleti szerepet vállalnia. Mindenekelőtt vállalnia kell a nemzeti identitás és kultúra védelmezését, egy virtuális közösségi és erkölcsi kódex kialakítását és fenntartását. Az irodalomnak ez az erkölcsi jellegű közösségi szerepvállalása nélkülözhetetlen abban, hogy a diktatórikus berendezkedés nyomása alatt megsérült vagy megroppant erkölcsi és szellemi értékek ismét hatékony történelmi erőt jelentsenek, egyáltalán abban, hogy ezek az értékek helyreálljanak.

Másodjára az irodalomnak stratégiai feladatai és lehetőségei vannak a magyarság (legalább) szellemi és lelki egységének a helyreállításában. Volt idő, voltak idők, amikor maga az irodalom fogta össze a nemzetet, s ha a jelenben azt látjuk, hogy a magyarságot a Kárpát-medencében államhatárok darabolják szét, s a ma-

gyarság egy igen nagy része szerte a nagyvilágban szétszóródva él, megint csak azt mondhatjuk: ilyen időket élünk ma is. Igen: a magyarság nemzeti egységre vágyik, történelmi és lelki szüksége vár arra, hogy Kolozsvárt, Marosvásárhelyt, Pozsonyt, Kassát, Szabadkát – és persze a nyugati világban élő magyarokat is – bekapcsolja a nemzeti élet vérkeringésébe. Ez a vérkeringés ma elsősorban a nemzeti kultúra egyetemes és egységes rendjében képzelhető el és valósítható meg. Szerves rend ez, élő organizmus, amelynek igen fontos ereit kötötték el a magyarságra kényszerített úgynevezett békeszerződések: Trianon és Párizs. Következésképp általában bénultság jött létre: nemcsak az elszakított magyar népcsoportok, hanem az anyaország esetében is. Irodalmunknak, egyáltalán kultúránknak a jövőben ezt a bénultságot kell orvosolnia, a természetes vérkeringést helyreállítania.

Közös felelősség ez, mindannyiunkra hárul, és közös munka, amely mindannyiunk számára feladatot jelent. Függetlenül attól, hogy milyen politikai pártok vagy ideológiák szerint látjuk a nemzet további teendőit, és függetlenül attól, hogy melyik ország útlevelével a zsebünkben utazunk. A századvég (az ezredforduló) nagy feladata, hogy irodalmunk továbbra is vállalja a nemzet szolgálatát, s a jövő kialakításában stratégiai szerepe legyen. Erkölcsi örökségünk valóságos kontinens, biztos alapzat ma is: nem sodorhatják el sem az országon belüli nézeteltérések, sem a kívülről érkező viharok.

4.

A nemzeti életnek és kultúrának van azután egy igen jelentékeny köre, amelyben az irodalomnak mindenekelőtt továbbra is a maga hagyományos nemzetfenntartó munkáját kell végeznie. A szomszédos országok magyar kisebbségi irodalmaira gondolok, amelyeknek más szellemi intézmények híján ma is elsősorban vállalniuk kell a nemzeti tudat, az összetartozás, a szellemi hagyományok fenntartásának, védelmének és gondozásának történelmi feladatát, és e mellett nem könnyű helyzetben ápolniuk kell a Duna-tájon élő népek történelmi összetartozásának eszméjét is. A kisebbségi irodalom, Németh László szavával élve, ma is „a szellemi élet mindenese”, és a kisebbségi író helyzetét tekintve is érvényes az, amit Németh mondott a kelet-európai íróról annak idején: „Az író, ha író akar lenni, be kell ülnie a néptanító katedrájába, nyakába kell venni a béna tudományt, s hogy levegőhöz jusson, tisztítania kell a levegőt és irányítani a politikát.”

Igen, ez a közösségi küldetés, egyszersmind felelősségvállalás a kisebbségi magyar irodalmak forrása és éltető ereje ma is: az irodalomnak a hiányzó kulturális intézményeket, felső iskolákat, kutató műhelyeket kell pótolnia, s az író sem lehet csupán művész, vállalnia kell a történetész, a szociológus, a néprajztudós, a publicis-

ta, s kultúraszervező feladatait is. Nem kevés önérzettel mondhatjuk, hogy a magyar nemzetiségi irodalmak, miközben vállalják és végzik e sokféle, sok irányba mutató feladatot, esztétikai értelemben is magasrendű művészi értékeket hoznak létre, talán elegendő, ha az erdélyi Sütő András, Székely János, Szilágyi Domokos, Lászlóffy Aladár, Bálint Tibor, Szilágyi István, Szócs Géza, Markó Béla, a szlovákiai Dobos László, Duba Gyula, Tózsér Árpád, Cselényi László, Gál Sándor, Grendel Lajos, a vajdasági Gion Nándor, Domonkos István, Tolnai Ottó és a kárpátaljai Kovács Vilmos, Vári Fábrián László, Balla D. Károly műveire hivatkozom.

Irodalmunk egyszerre „tükre” és „mintája” a nemzet életének; „tükör”, amely híven mutatja a magyarság történetét, akár a nemzeti tudat mélyebb övezeteiben végbemenő változásokat, és „minta”, amely vonzó és elismert értéket állít a nemzet elé. Ennek a mintának egyéni és közösségi magatartásszabályozó szerepe van, a magyar irodalom nagy egyéniségei, vagy az irodalmi alkotások népszerű hősei olyan tulajdonságokat, jellemvonásokat mutatnak, amelyeknek erkölcsi kisugárzása, világkép- és jellemformáló hatása igen nagy szerepet tölt be a nemzeti tudat történeti folytonosságának fenntartásában. Balassi Bálint, Zrínyi Miklós, Kölcsey Ferenc, Petőfi Sándor, Ady Endre, József Attila és Illyés Gyula alakja morális példát is jelent, valóságismeretre, közösségi hűségre, eszmei következetességre tanít, és hasonló szerepük van Eötvös József, Kemény Zsigmond, Németh László regényeinek, e regények nemzeti és egyetemes értékeket képviselő hőseinek is. Az irodalmi művekből kisugárzó eszmék és gondolatok, az általuk kialakított magatartás-minták, az írói alkotások érzelmi hatása és személyiségformáló ereje igen fontos feladatokat láthatnak el a kisebbségi létbe taszított, vagy éppen az országtól távol élő magyarok nemzeti identitásának megtartásában.

Irodalmunkat úgy kell tekintenünk tehát, mint a nemzeti tudat letéteményesét, fenntartásának legfontosabb eszközét, ennek megfelelően azon kell fáradoznunk, hogy irodalmunk eljusson a határainkon túl élő és a világban szétszórt magyarsághoz, a magyar származásúakhoz is, jelen legyen mindennapi életükben, és segítse őket abban, hogy megismerjék a magyarság múltját, jelenét, de abban is, hogy általa őrizzék magyarságukat. Bizonyos, hogy ezek a célok és feladatok csak nemzeti irodalmunk teljes örökségének, illetve eme örökség valódi értékeinek megismerése és megismertetése által válhatnak valóra. A teljes irodalmi örökséget kell birtokba vennünk, tehát a magyar végzettel viaskodó Ady mellett az európai küldetést őrző Babits, a nemzeti programon dolgozó Németh László mellett a modern művészet egyetemességét hirdető Kassák, a népi mozgalomnak elkötelezett Illyés mellett a városi Radnóti, a baloldali eszméket valló József Attila mellett a katolikus Dsida Jenő szellemi örökségét. Természetesen nem szabad beérnünk pusztán a ma-

gyarországi irodalom birtokba vételével, arra kell törekednünk, hogy az egyetemes magyar irodalmi kultúrát közvetítsük, illetve sajtáítsuk el.

Az irodalmi hagyományok, az egyetemes magyar irodalom eredményeinek teljességre törekvő birtokba vétele mellett ügyelni kell az értékelés, és ennek nyomán a kiválasztás igényességére, mégpedig arra, hogy irodalmunknak azokat az alkotó egyéniségeit, azokat a műveit helyezzük előtérbe, akik és amelyek művészi, illetve erkölcsi értékeik következtében alkalmasak a nemzeti tudat ápolásának alátámasztására. Már csak azért is, mert az igazán tartalmas nemzeti tudat és anyanyelvi kultúra csakis a valóságos értékek szellemi birtokba vétele nyomán fejlődhet és maradhat épségben, a hamis művek, a kérészéletű sikerek támogatása nem építi, hanem éppenséggel rombolja egy emberi közösség kulturális kohéziós erejét. Meggyőződéssel mondhatjuk, hogy nem valamiféle nemzeti retorika teremt értéket, hanem az igazi érték hozza létre a nemzeti kultúra karakterét, s alapozza meg a nemzeti tudatot.

Az irodalom – és különösen a magyar irodalom – ugyanakkor sohasem egyszerűen a gondolat és a szó művészete, hanem intézmény is: a nemzet szellemi létének intézménye. Ezt az intézményt kell a jelenben is megtartanunk régi erejében, hatékonyságában és folytonosságában. Mindez nem egyszerűen művelődéspolitikai, hanem valójában nemzeti politika, és ennek a politikának tudnia kell, hogy a magyar irodalom, amely nehéz történelmi korszakokban mindig a nemzet mentővára, oltalmazója és nem egyszer megtartója volt, a jövőben is nemzeti létünk egyik biztosítója és gondozója lesz. A magyarság ugyanis nemcsak nyelvében él, hanem irodalmában is.

5.
A jelen szöveggyűjtemény a nemzetnek és az irodalomnak azt a történelmi és lelki egységét kívánja bemutatni, amelyről az eddigiekben beszéltünk. Ez az egység mindenütt jelen van a magyar irodalom évszázadaiban és az írói életművekben. A válogatás munkájának ezért elsősorban a bőség zavarával kellett megküzdenie. Fájdalom, nem is tekinthetjük át irodalmunk teljes történetét egyetlen viszonylag szűkre szabott kötetben: ezért eleve abból indultunk ki, hogy ezúttal csak huszadik századi irodalmunk igen gazdag terméséből válogatunk, mondjuk így: Adytól és Babitstól Ágh Istvánig és Szőcs Gézáig. Ugyancsak terjedelmi okok következtében kellett úgy döntenünk, hogy a válogatás hálóját nem merítjük meg az elbeszélő irodalomban.

A szöveggyűjtemény ezért elsősorban verseket, másodsorban kisebb esszét, írói jegyzeteket, tanulmányrészleteket ad közre. Ügyeltünk arra, hogy a század leg-

jelentékenyebb és legismertebb magyar írói jelen legyenek a gyűjteményben, amely ugyanakkor nem irodalomtörténeti olvasókönyv, tehát nem kell minden tekintetben az irodalomtörténet-írás értékrendjét és szempontjait követnie. (A szövegek után csak abban az esetben közöltük a keletkezés vagy az első megjelenés dátumát, ha ezt maga az író is föltüntette.)

A kötet anyagát négy nagyobb fejezetbe osztottuk, már csak azért is, hogy szemléletesebbé tegyük azt a sokoldalú gazdagságot, amelyet a nemzet és az irodalom szerves egysége jelent. Az első fejezet a „szellemi haza” gondolatával foglalkozik, ez ugyanis, különösen a trianoni döntés után, midőn a magyarok által lakott területek és az országterület nem volt egymással azonos, mindig visszatérő eszményként és követelményként jelentkezett. A második fejezet irodalmunknak az anyanyelv iránt érzett ragaszkodását és szeretetét mutatja be, hiszen a nemzeti lét a mi esetünkben mindenekelőtt a nyelvben és a kultúrában vált élő valósággá. A harmadik fejezet tárgya a magyar történelem, közelebbről a magyar nép sorsa ebben a történelemben, amely éppen a mi évszázadunkban többnyire tragikus eseményeket: elveszített háborúkat, levert forradalmakat, megbukott modernizációs kísérleteket hozott, ugyanakkor azzal a biznysággal járt, hogy a magyarság, ha küzdelmek és áldozatok árán is, de úrrá tudott lenni mostoha történelmének csapdáin és kényszerin. Végül a negyedik fejezet a nemzet szétszóródásának, a kisebbségi létnek a keserves tapasztalatairól és mindig újra feltámadó reményeiről ad számot, abban a meggyőződésben, hogy a nemzet és az irodalom hagyományos összekapcsolódása és egymásra utaltsága ma is a közös reménységet és életerőt növelheti.

Ezzel a meggyőződéssel nyújtjuk át az olvasónak – éljen bár az anyaországban, kisebbségben vagy nyugati diaszpórában – antológiánkat: a magyar irodalom üzenetét.

Budapest, 1995. március 15.

POMOGÁTS BÉLA

ILLYÉS GYULA

Haza, a magasban

Jöhet idő, hogy emlékezni
bátrabb dolog lesz, mint tervezni –
bátrabb új hont a múlt időkben
fürkészni, mint a jövőben –?

Mi gondom! – áll az én hazám már,
védőben minden magasságnál.
Csak nézelődöm, járok, élek,
fegyvert szereztem, bűv-igéket.

Már meg is osztom, ha elmondom,
milyen e biztos, titkos otthon.
Dörmögj, testvér, egy sor Petőfit,
köréd varázskör teremődik.

Ha új tatárhad, ha kufárhad
özönli el a tiszta tájat,
ha útjaink megcsavarodnak,
mint giliszta, ha rátapodnak:

te mondd magadban, behunyt szemmel,
csak mondd a szókat, miktől egyszer
futó homokok, népek, házak
Magyarországgá összeálltak.

Dühöngő folyók kezeseztek,
konok bércek – ezt ne felejtseed,
ha megyünk büszke szájjal vissza,
mint várainkba, titkainkba.

Mert nem ijeszt, mi csak ijeszthet,
nem ölhet, mi csak ölne minket,

mormolj magadra varázsinget,
kiáltsd az éjbe Berzsenyinket.

Míg a szabad mezőkön jártál,
szedd össze, pajtás, amit láttál,
mit szívvel, ésszel zsákmányoltál,
vidám vitáknál, leányoknál.

Mint Noé a bárkába egykor,
hozz fajtát minden gondolatból,
ábrándok árvult szerepét is,
álmaid állatseregét is.

Lapuljanak bár ezredévig
némán, mint visszhang, ha nem kérdik,
szavaid annál meglepőbbet
dörögnek majd a kérdezőknek.

Figyelj hát és tanuld a példát,
a messzehangzóan is némát.
Karolva könyvem kebelemre,
nevetve nézek ellenemre.

Mert ha sehol is: otthon állok
mert az a való, mit én látok,
akkor is, ha mint délibábot,
fordítva látom a világot.

Igy maradok meg hírvivőnek
őrzeni kincses temetőket.
Homlokon lőhetnek, ha tetszik,
mi ott fészkel, égbemenekszik.

Az igazi ország

„Szállj ki, lelkem, keresd meg hazámat!
Oly hazáról álmodtam én hajdan,
mely nem ismert se kardot, se vámot
s mint maga a lélek, oszthatatlan.
Álmodj, lelkem, álmodjad hazámat,
mely nem szorul fegyverre, se vértre,
mert nem holt rög, hanem élő lélek.”

BABITS MIHÁLY

BABITS MIHÁLY

Hazám!

A HÁZ

Röpülj, lelkem, keresd meg hazámat!
Áll a régi ház még, zöld zsalúja
mögött halkul anyám mélabúja:
ősz hajú, de gyermekarcú bánat.
Röpülj, lelkem, keresd meg hazámat!
Itt a szoba, melyben megszülettem,
melyet szemem legelőször látott;
itt a kert, amelyben építettem
homokból az első palotákat.
Amit én emeltem, mind homok volt:
de nagyapám háza bizton áll még
s éveimből, e fojtó romokból
hogy révébe meneküljek, vár még.

A VÁROS

Kelj fel, lelkem, keresd meg hazámat!
Nem egy szűk ház, az egész kis város
mint egy árchipelagus vár nyájas
zöldje közt a tenger akácfának.
Szállj ki, lelkem, keresd meg hazámat!
Ott a szőlőhegy, a tömzsi présház,
mely előtt ülve ha szertenéztem,
dallá ringott bennem kétség és láz
s amit láttam tejszín napsütésben,
mind hazám volt! Lenn az utca híven
nyúlt alattam, mint a futószőnyeg
és a dombsor hullámozott, mint szívem,
halkan hullva égis a mezőnek.

AZ ORSZÁG, MAPPA SZERINT

Röpülj, lelkem, keresd meg hazámat!
Enyhe dombsor, lankatag magyar föld!
S az a róna túl már a Nagy-Alföld
szemhatártól, ahol a nap támad.
Röpülj, lelkem, röpiild át hazámat!
Szemhatártól szemhatárig, s újra
merre emléked, a halk selyempók
vonja szálát, szállj a rónán túlra,
s át hol állnak a bolond sorompók:
és akármit ír a kard a rögre,
lankád mellől el ne bocsásd bérceid:
ha hazád volt, az marad örökre;
senkisésem bíró, csak ahogy érzed!

AZ IGAZI ORSZÁG

Szállj ki, lelkem, keresd meg hazámat!
Oly hazáról álmodtam én hajdan,
mely nem ismert se kardot, se vámot
s mint maga a lélek, oszthatatlan.
Álmodj, lelkem, álmodjad hazámat,
mely nem szorul fegyverre, se vértre,
mert nem holt rög, hanem élő lélek.
Galamb álom! s rókák rágtak érte;
odu-féltő kapzsi szenvedélyek.
Az én álmom sohse legyen róka!
Az én tanyám' magassága védje!
Lelkem madár, tág egek lakója,
noha mindig visszajár fészkébe.

EURÓPA

Röpülj, lelkem, röpiild túl hazámat!
Hogy röpiültem egykor! Tornyok szálltak,
Mont Blanc süillyedt, narancsfák kínáltak,

láttam népet, mordat és vidámat:
így találtam nagyobbik hazámat.
Rómát fiús tisztelettel jártam,
mintha őseim várossa volna
és Avignon nevetett, mint Tolna,
vígan fürdött egyazon sugárban
és egy lélek font be néptől népig
messze földrészt eleven hálóba:
egy lélek, egy ország végtül-végig
magát-tépő hazám: Európa.

A GLÓBUS

Röpülj, lelkem, tágítsd még hazámat!
Mily kicsiny a Föld! Mily csöpp melegség
fészke a zord Ūrben! Bús kerektség!
Szigete a tér Robinsonának!
Óh, röpdld át kis csillaghazámat
s míg e hibbant Robinsonok bambán
ölik egymást, szigetük felejtik
és sohasem ér szemük a partig:
te a végső szirt fölé suhanván
a villanyos messzeségbe kémelj,
tán egy ismeretlen sugarat hoz,
amely úgy jön, dallal és reménnyel,
mint dús hajó vén Robinsonokhoz.

EPILÓG

Mégis, lelkem, szeressed hazámat!
Nem neked való az űr hidegje!
Itt a glóbus, a meleg szigetke
s lélekágya szent Európának.
Soha el nem hagyhatod hazámat;
útjaidat akármerre bolygod,
egy országot hordozol magaddal,
veled jön egy makacs íz, egy halk dal

viszed, mint egy kárhozott a poklot;
de halálig, mint ki bűn között él,
várja híven az Éden sugáros
türelme: úgy vár reád a város
és a kis ház, melyben megszületél.

1924–1925

JUHÁSZ GYULA

Testamentom

Szeretnék néha visszajönni még,
Ha innen majd a föld alá megyek,
Feledni nem könnyű a föld ízét,
A csillagot fönn és a felleget.

Feledni oly nehéz, hogy volt hazánk,
Könnyek vizét és a Tisza vizét,
Költők dalát és esték bánatát:
Szeretnék néha visszajönni még.

Ó, én senkit se háborítanék,
Szelíd kísértet volnék én nagyon,
csak megnézném, hogy kék-e még az ég,
És van-e még magyar dal Váradon?

Csak meghallgatnám, sír-e a szegény,
Világ árváját sorsa veri még?
Van-e még könny a nefelejcs szemén?
Szeretnék néha visszajönni még!

És nézni fájón, Léván, Szigeten,
Szakolcán és Makón a hold alatt,

Vén hárs alatt az ifjú szerelem
Még mindig boldog-e és balgatag?

És nézni: édesanya alszik-e,
S álmában megcsókolni a szívét,
S érezni, most is rám gondol szíve:
Szeretnék néha visszajönni még!

1923

RADNÓTI MIKLÓS

Nem tudhatom...

Nem tudhatom, hogy másnak e tájék mit jelent,
nekem szülőházam itt e lángoktól ölelt
kis ország, messzeringó gyermekkorom világa.
Belőle nőttem én, mint fatörzsből gyöngé ága
s remélem, testem is majd e földbe süpped el.
Itthon vagyok. S ha néha lábamhoz térdepel
egy-egy bokor, nevét is, virágát is tudom,
tudom, hogy merre mennek, kik mennek az uton,
s tudom, hogy mit jelenthet egy nyári alkonyon
a házfalokról csorgó, vöröslő fájdalom.
Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj,
s nem tudja, hol lakott itt Vörösmarty Mihály;
annak mit rejt e térkép? gyárat s vad laktanyát,
de nékem szöcskét, ökröt, tornyot, szelíd tanyát;
az gyárat lát a látcsőn és szántóföldeket,
míg én a dolgozót is, ki dolgáért remeg,
erdőt, fütyös gyümölcsöst, szöllőt és sírokat,
a sírok közt anyókat, ki halkán sírogat,
s mi főnről pusztítandó vasút, vagy gyárüzem,
az bakterház s a bakter előtte áll s üzen,

piros zászló kezében, körötte sok gyerek,
s a gyárak udvarában komondor hempereg;
és ott a park, a régi szerelmek lábnyoma,
a csókok íze számban hol méz, hol áfonya,
s az iskolába menvén, a járda peremén,
hogy ne feleljek aznap, egy kőre léptem én,
ím itt e kő, de fönről e kő se látható,
nincs műszer, mellyel mindez jól megmutatható.

Hisz bűnösök vagyunk mi, akár a többi nép,
s tudjuk miben vétkezünk, mikor, hol és mikép,
de élnek dolgozók itt, költők is büntelen,
és csecsszopók, akikben megnő az értelem,
világít bennük, őrzik, sötét pincékbe bújva,
míg jelt nem ír hazánkra újból a béke ujja,
s fojtott szavunkra majdan friss szóval ők felelnek.

Nagy szárnyadat borítsd ránk virrasztó éji felleg.

1944. január 17.

JÓZSEF ATTILA

Hazám

1.

Az éjjel hazafelé mentem,
éreztem, bársony nesz inog,
a szellőzködő, lágy melegben
tapsikolnak a jázminok,

nagy, álmos dzsungel volt a lelkem
s háltak az uccán. Rám csapott,

amiből eszméletem, nyelvem
származik s táplálkozni fog,

a közösség, amely e részeg
ölbecsaló anyatermészet
férfitársaként él, komor

munkahelyeken káromkodva,
vagy itt töpreng az éj nagy odva
mélyén: a nemzeti nyomor.

2.

Ezernyi fajta népbetegség,
szapora csecsemőhalál,
árvaság, korai öregség,
elmebaj, egyke és sivár

bűn, öngyilkosság, lelki restség,
mely, hitetlen, csodára vár,
nem elegendő, hogy kitessék:
föl kéne szabadulni már!

S a hozzáértő dolgozó
nép okos gyülekezetében
hányni-vetni meg száz bajunk.

Az erőszak bűvöletében
mit bánja sok törvényhozó,
hogy mint pusztul el szép fajunk!

3

A földesúr, akinek sérvig
emeltek tönköt, gabonát,
csákányosokkal pusztá tért nyit
szétveret falut és tanyát.

S a gondra bátor, okos férfit,
ki védte menthetetlen honát,
mint állatot terelni értik,
hogy válasszon bölcs honatyát.

Cicáznak a szép csendőrtollak,
mosolyognak és szavatolnak,
megírják, ki lesz a követ,

hisz „nyiltan” dönt, ki ezer éve
magával kötve mint a kéve,
sunnyít vagy parancsot követ.

4

Sok urunk nem volt rest, se kába.
birtokát óvni ellenünk
s kitántorgott Amerikába
másfél millió emberünk.

Szíve szorult, rezgett a lába,
acsargó habon tovatűnt,
emlékezően és okádva,
mint aki borba fojt be bünt.

Volt, aki úgy vélte, kolomp szól
s társa, ki tudta, ily bolondtól
pénzt eztán se lát a család.

Multunk mind össze van torlódva
s mint szorongó kivándorlókra,
ránk is úgy vár az új világ.

5

A munkásnak nem több a bére,
mint amit maga kicsikart,

levesre telik és kenyérre
s fröccsre, hogy csináljon ricsajt.

Az ország nem kérdi, mivégre
engedik meggyűlni a bajt
s mért nem a munkás védelmére
gyámolítják a gyáripart.

Szövőlány cukros ételekről
álmodik, nem tud kartelekről.
S ha szombaton kezébe nyomják

a pénzt s a büntetést levonják:
kuncog a krajcár: ennyiért
dolgoztál, nem épp semmiért.

6

Retteg a szegénytől a gazdag
s a gazdagtól fél a szegény.
Fortélyos félelem igazgat
minket s nem csalóka remény.

Nem adna jogot a parasztnak,
ki rág a paraszt kenyerén
s a summás sárgul, mint az asztag,
de követelni nem serény.

Ezer esztendő távolából,
hátán kis batyuval, kilábol
a népségből a nép fia.

Hol lehet altiszt, azt kutatja,
holott a sírt, hol nyugszik atyja,
kellene megbotoznia.

S mégis, magyarnak számkivetve,
 lelke sikoltva megriad –
 édes Hazám, fogadj szivedbe,
 hadd legyek hűséges fiad!

Totyogjon, aki buksi medve
 láncon – nekem ezt nem szabad!
 Költő vagyok – szólj ügyészedre,
 ki ne tépje a tollamat!

Adtál földmívest a tengernek,
 adj emberséget az embernek.
 Adj magyarságot a magyarnak,

hogy mi ne legyünk német gyarmat.
 Hadd írjak szépet, jót – nekem
 add meg boldogabb énekeket!

1937. május

SZABÓ LÓRINC

A sokféle hazáról

Barázdái úgy kanyarogtak
 életem körül távoli
 gyűrűkben, mint egy óriás agy
 fekete tekervényei;
 feketén dolgozott köröttem,
 hogy legyen arany és gyümölcs:
 egyik hazám fekete volt: a
 föld volt ő, a fekete föld.

A másik előttem s mögöttem
eltorlaszolta a halált
és ellenséggel és baráttal
az éltető jelenbe zárt,
megfoghatatlan és fehér volt
és átlátszó, mint az üveg:
második hazám az idő volt
és amit adott, a szerep.

És hazám volt a szó, s hazám volt
a nép, mely magyarul beszél,
a nép, az óriási állat,
mely e fekete földön él;
amit mondtam, a nyelvén mondtam,
erőm az ő ereje lett,
sorsát magamba építettem,
sorsa magába épített.

S így, meghallva s újjászületve
gőgön és alázaton át
találtam meg végül az élő,
igazi, állati hazát:
a test az igazi közösség,
az idő piros földje ő,
piros húsunkban él az ország,
piros vérünkben a jövő.

1935

SZABÉDI LÁSZLÓ

A szabédi Nagyréten

Boldog vagyok kicsit,
mert kínjaim kicsik,
fut a nagyja előlem;
múltam múltó agyrém,
a szabédi Nagyrét
kapat már új erőre.
Életemet onnan
kezdem el, ahonnan
kiszülettem belőle.

Ebben a faluban
élt nagyapám, s ugyan-
ebben élt minden üke,
kik évszázadokon
által székely jogon
öröklék mindenüket
a nemességszerző
Mártontól, ki első
ízben hordta nevüket.

Apámat a szükség
az ősi örökség
eladására bírta,
vasutasnak állott
s gyermekeit, hatot,
gimnáziumba írta,
látott bút, bajt, könnyet,
hogy nekünk a könyvet
ládaszámra szállítsa.

Hej, pogány tudomány,
keserves adomány,

belehalt egy szép húgom!
Szomorú volt, amíg
csak élt, s egy folyamig
utazott a vasúton.
Túl van a halálon,
de vajon sajnálom?
vagy irigylem? – nem tudom.

Vasúti sín mellett
jöttem idegennek
egy idegen világra,
tüzes vasúti sín
volt legelőbb kicsiny
talpam alatt a járda,
vasúti síneken
később hány idegen,
messzi várost bejártam!

Hol útnak híre sincs,
vonatnak nyoma sincs,
ottan is úton lenni!
apáddal, anyáddal
lenni, a családdal,
s mégis otthon nem lenni!
a szülőfalutól
messze, a vasúton –
a vasúton születni!

Mint aki eltévedt,
huszonkilenc évet
bolyongtam vasutakon,
alattam mindig az
ingatag vashidak
morajló folyamokon,
utak és vasak és
nyakamon van a kés –
zakatol a vonatom.

Senyvedek, sanyargok,
s nyergelek, s nyargalok,
maradásom nincs sehol,
alattam üresség,
felettem üres ég,
se mennyország, se pokol,
réveteg álmokon
rémeket álmodom –
a vonatom zakatol.

Vasra lépsz, elolvad,
kőre lépsz, leomlad,
hová lépj, ahol megállj?
Bármerre tekintek,
bódultan keringnek
a dolgok, kering a táj,
keringő félkorong
s részeg a horizont –
a vonat rohanva száll.

Dűlök, elferdülök!
ölükbe szédülök,
s vonaglón csak rohanok,
mordul a, harsan a
harsona, orgona,
hördülő kutyatorok,
ha! ha! hogy ugat a
morgó mozdonykutya –
vonítanak a vonatok!

Csikordul a vas-ín,
csupa sín, csupa kín,
csupa rímes csudarém!
sorsom a gyorsvonat,
versem a nyersolaj,
reszketve dalolok én.
Megállni, megszállni!

meghálni! megválni
tőled, gyors iramú rém!

Démoni dinamó
dongva egy dalt dalol:
másé lett a szeretőm!
életem sín-mese,
amim van, semmi se,
mögém rohant a jövőm.
Féket a fekete
kerekek elibe!
állj meg, gyors iramú szörny!

Álom ez, nem élet,
kedvesem másé lett,
futva temetem, hujrá,
sírt neki álom ás,
kongó, vad állomás
váróterme borul rá,
sikló sín, csikordulj,
ingó híd, nyikordulj,
hulljak, haljak híd alá.

Álom ez, azonban
elalszom álomban,
s azonnal felébredek!
kiszalad alólam,
s nélkülem lohol a
zakatoló szörnyeteg:
se sín, se zakata,
messze gurultak a
lokomotívkerekek!

Csak csapongó dongó
dongása zsong-bong. Ó,
duruzsoló darazsak!
Hogy illan az illat,

és villan a villa,
és perzsel a nap parazsa!
rét! rét! ez a Nagyrét!
fény! fény! ez a napfény!
megérkeztem már, haza.

Csupa kék, csupa zöld,
csupa ég, csupa föld,
pihesarjún pihenek,
nap csiklint: kicsi kín,
kicsiny gyermeki csíny,
kacsintok csak, s nevetek,
nevetek, lihegőn,
lengnek a legelőn
légi fehér tehenek.

Rozskéve, hús, nagyok,
asszonyok úsznak ott
pirosan a rozson át,
részibe arató
három ringó hajó
töri hajló derekát,
roskadón hajlanak,
rozskévék hullanak
sorba sarlójuk nyomán.

Tengeri-tengeren
úsznak az emberek,
mint kiket ingat az ár,
meleg a, libeg a
remegő levegő,
rezeg a, reng a határ,
idd a fényt, ittasulj,
minden súly pihesúly,
súlyemelő ez a nyár!

Robban az útgöröngy:
pazar keleti gyöngy
raja száll, szitakötők,
indul egy földdarab,
könnyűdik, szárnyra kap:
repül a billegető,
indul a, mozdul a
távoli ház fala,
bomlik a szalmatető:

repül a, repül a,
repül a, repül a,
repül a gólyamadár!
kirepül, kerepel,
békát lát, brekeke,
lecsap, és felcsípi már,
kóvályog kevélyen,
maradék fedélen
a párja komolyan vár

Repül a csavargó
ügynök, a pillangó,
repül a sárgarigó,
repül a pántlika,
repül a, repül a
répa, retek, mogyoró!
repül a tengelic,
repül a kedvem is,
hej, halihó! halihó!

Nyikorog, s kinyílik
egy kapu: ninini,
repül a nyitott kapu!
azon át kirepül,
rongyokban menekül,
oszlik a, foszlik a bú,
körös-körül derül

az ég alja, örül
a föld, a szülőfalu!

Ebben a faluban
nem születtem ugyan,
szülőfalum mégis ez,
ebben a határban
búza, rozs, zab, árpa,
semmi jussom semmihez,
hanem a szarkaláb,
pipacs, búzavirág
és a szépség: enyim ez!

Most boldog vagyok itt,
mert kínjaim kicsik,
fut a nagyja előlem,
múltam múltó agyrém,
a szabédi Nagyrét
kapat már új erőre,
életemet onnan
kezdem el, ahonnan
kiszülettem belőle...

Csak a kutya, láncon,
ne járna vad táncot,
mint egy veszett motolla!
csak a kutya, későn,
ha setétedés jön,
ne vonítna, csaholna!
csak a kutya, éjjel
– orgonáló vészjel –,
csak a kutya ne volna!

1936

SZABÓ ZOLTÁN

Szerelmes földrajz (Részlet)

Első fejezet,

melyben a szerző Magyarország keresésére indul.

Magyarországot Európa hegy- és vízrajzi térképén a legkönnyebb megtalálni. Sokkal könnyebben leli meg ezen az ember, mint a földrész politikai térképén. Erre az észleltre személyes tapasztalat vezetett: azok közé tartozom, akik szívesen nézegetik a térképeket, e színes és valóságos ábrázolatokat, melyeken oly vonzóan keveredik valóság, álom és kaland. Szegény és kicsi kontinentális népek fiainak a térkép helyettesíti a gyarmatbirodalmat; színeinek skálája csupa változatosság, neveinek hangzása csupa költészet. Megvallom, a földrész politikai térképét mindig bizonyos rosszérzéssel szemléltem: ezen nehezen találtam rá Magyarországra. Az a Magyarország, melyet ezen a térképen láttam, formája szerint idegen volt, sértette szépérzékeimet és formaérzékeimet; az ország színe e térképen rendszerint piros volt, alakja határozatlan, igen nehezen megjegyezhető. Más, határozatlan és torz körvonalú lilával, pirossal, zölddel jelzett országdarabok között feküdt töredezett határvonalaiival. Mindez országok együtt úgy festettek, mintha Európa e részére valaki kalapáccsal ráütött volna, és a törésvonalakból vált volna országghatár.

Nehezen boldogultam e politikai térképekkel. Eszem elfogadta, hogy ezek jelzik a valóságot: szívem, emlékezetem és vágyaim tagadták. Képtelen voltam megszokni rajzukat. Gondolom, mások is így vannak, ez az otthontalanság Európa politikai térképén afféle közös élmény, melyben szinte minden magyarnak része volt. Tanúul Babits Mihályt idézem meg: „rájövök, hogy nem is tudok pontosan visszaemlékezni a csonkaország formájára – írja – az ólomgömb alatt”. Európa politikai térképén Magyarország változandó képét szemünk észlelte ugyan, de szellemünk tiltakozott; emlékezetünk a maga módján ellenkezett: nem jegyezte meg. Nemcsak a mi trianoni nemzedékünk tapasztalata ez, Európa politikai térképén a régiek sem találták meg Magyarországot úgy, ahogy szívükben élt. Egy roppant sárga színfoltot találtak rajta azzal a felírással: Osztrák–Magyar Monarchia. Ebben foglaltatott benn Magyarország, sejteni lehetett benne, de világosan meglátni nem. Csak akkor, ha a térképraizoló az államok egyszínű területébe, a határok kemény, de állhatatlan embercsinálta tört vonalai közé berajzolt valamit, amit a természet alkotott: a hegyeket.

Ha a politikai térképen bármily halványan megjelentek a hegyek vonalai, a mi szemünk elé rögtön plasztikusan és világosan kirajzolódott Magyarország. Ezért van, hogy Európa hegy- és vízrajzi térképén sokkal otthonosabb és nyugodtabb érzésekkel járt a szemünk, mint a politikain. E térkép nem oly izgatón sokszínű, mint a másik; de nem is oly ideiglenes érvényű. Színeinek skálája szűk: tulajdonképpen a mélyülő kék, a világosuló barna és az egyszínű zöld váltakozása csak. Viszont a formái tisztábbak. Mint hazámfia a térkép e fajtáján mindig bizonyos elégedettséggel jártattam a szememet. A kék vizektől övezett országok során kívül még egy országot rajzolt ki félreérthetetlenül és természetes véglegességgel ez a térkép: az enyémet. Ahogy rápillantottam, azonnal és keresés nélkül megláttam Magyarországot a maga teljes egészében: az Alpok sötét tömbjéhez lazán a Kárpátok karéja kapcsolódik, mint egy kissé aránytalanul méretezett barna férfikar, mely könyökben megtörik Brassó táján, aztán átkaroló mozdulattal visszahajlik és ujjai között a Duna kék vizeit csurgatja a Balkán felé. Amit ez a kar magába ölel, az Magyarország. A francia királyoknak egy időben volt egy nagy becsvágyuk, amit történetíróik így fejeztek ki: „achever le France” – befejezni Franciaországot. Ezt a befejezést, ezt a végleges formába öntést Magyarországgal már a természet elvégezte. A mi feladatunk mindig inkább így lett volna kifejezhető: kitölteni Magyarországot, a politikai valóságot a hegy- és vízrajzhoz igazítani, a történelmit a földrajzhoz. Ritkán sikerült. Örök és kínzó feladatunk volt ez: a mulandó és változó politikai térkép formáit egyeztetni a hegy- és vízrajzi térkép természeti parancsaival. Ha néha, nagyobb keretekben ez sikerült is, inkább látszatra sikerült, mint valóságosan. Az 1867-től 1918-ig terjedő korszakra gondolok. A nemzet funkciói közül a legtöbb képtelen volt arra, hogy e természet adta keretet kitöltse. A nyelv sem tudta kitölteni, a faj sem, a nemzetiség, a magyar nemzetiség sem. Az egyetlen, ami egészében kitöltötte a Kárpátok karéját, a magyar irodalom volt. Mindezeket azonban nem politikai irredentizmus célzatával mondom most, e kis könyv küszöbén.

Második fejezet,

melyben a szerző a „haza” szó értelmének keresésére indul

Hanem azért mondom, hogy megkísértsem megfogalmazni: milyen értelemben szól hazáról ez az írás. Próbáljuk – egyébként tudományoskodó igény nélkül – megközelíteni e szó értelmét. Egy gimnazista minden bizonnyal a Kölcsey-idézettel felelne: „Mert tudd meg: e szóban – haza, foglaltatik az emberi szeretet és óhaj-tás tárgyainak egész öszvessége. Oltár, atyáid által istennek építve; ház, hol az élet

első örömeit ízleléd; föld, melynek gyümölcse feltáplált...” Ne elégedjünk meg e szép meghatározással oly további igyekezetek nélkül, ahogyan a magyar állampolgári nevelés vele megelégszik. Ha kicsit tovább boncoljuk, benne is, mint a haza minden meghatározásában időbeli és térbeli elemeket találunk: a hazának két értelme van, történelmi és földrajzi. Történelmi értelme súrolja a nemzetét, földrajzi értelme súrolja az országot, azonban a szó maga egyiknek sem szinonimája. A nemzetet csakugyan meg lehet határozni a már-már közhelyszerű renani szóval: „közös emlék a multból... közös terv a jövőre”. A haza meghatározására ez nem elég. Az ország pedig? Az ország hatalom és birtoklás dolga; a haza szeretetét, érzelmét.

Abban azonban azt hiszem nem tévedek, hogy ha fölveti az ember e szót: „haza”, a képzetek, melyek vele kapcsolatban a magyarban ma felmerülnek, inkább csak történelmieket, mint földrajziakat is. Ha lélektani kísérletet végeznénk hazánkfiaival, és leiratnánk velük, mi jut eszükbe e szóval kapcsolatban, ilyesféle válaszokat kapnánk: Mohi, Mohács, Világos, általában nemzeti katasztrófákat jelző neveket, melyek arra utalnak, hogy „isten csodája, hogy még áll hazánk”. A közös emlék általában a közös halálveszedelmek emléke; múltunkból jelenünkbe egy sereg lázalom, nehéz válság, ijesztő pillanat emléke szól át, olyasféléképp vagyunk ezzel, mint a gyermek lenne, akinek szülőföldjéről elsősorban azok a katasztrófák és szörnyű veszedelmek jutnának eszébe, melyek serdülése idején meglátogatták.

A haza földrajzi valóságáról sokkal kevesebb és sokkal általánosabb a képzetünk, sokkal homályosabb és szegényebb a képünk, mint a haza történelmi valóságáról. E földrajzi kép legtöbbször megmarad a térképi rajznál, a hegy- és vízrajzi határnál, a Kárpátok barna vonalánál, mely védőn és tartón átöleli azt, amit Magyarországnak nevezünk. Ami ezen belül van, elmosott és halvány hazánkfiainak képzetében. Ezért gondolom, hogy nem fölösleges a haza földrajzi mondanivalójáról beszélni, a tájak pompás együtteséről, a hazai levegőről, az ételről, mellyel e föld mássá neveli a testet, a borról, mellyel a föld mássá formálja a kedélyt, mint más tájak fiait. Az ember minden öncsonkító és korszerű balítélet ellenére is nemcsak a fajta fia, hanem a táj szülöttje is, a klíma neveltje, egy sajátos és másutt a világon fel nem található fénytörés gyermeke is, azt hiszem sokkal valóságosabb és hitelesebb dolog a magyarok éghajlatáról, a magyar látásmódot nevelő tájról, a magyar kedélyt kialakító földről és égről beszélni, mint a magyarokat saját nemzeti célok felé vezérlő magyarok Istenéről. A haza földrajzi értelme sok tekintetben valóságosabb dolog, földrajzi élménye elsődlegesebb élmény, mint a történelmi; ezt az élményt nem annyira elfogult és sokszor korszerű tolmácsokon keresztül kapja az ember.

NAGY LÁSZLÓ

Ha döng a föld

Már tudtam én, ha döng a föld:
szívemhez anyám közelít,
oda emel, hol felkereng
tej és akácméz illata,
a gyolcs sikongó kapuit
sarkig kitárja, mosolyog,
s rámszabadítván kútjait
a Mindenségben altat el.

S láttam később: a dögnehez
zsákot mint pólyát úgy viszi,
és csípején forognak el
sötét öntöttvas éjszakák,
cukorrépából télidőn
gyémántos kazlat ő gyalul,
ő sétál fehéringesen
a mennykőves mezőkön át.

És képzeletem tudta már:
a Csodálatos Anya ő,
szívárványkörben ott rezeg
örökzöld tölgyfa-koronán,
dob-táras acélfegyverek
hiába veszik célba őt,
mert a golyókat vértelen
elnyeli mint a délibáb.

Meséből ő a Fehér ló,
növendék fia vagyok én,
törvényt és könyvet hord elém
gyöngy-tüzü állkapcsai közt,
s hátára forraszt, úgy röpít

az égi kökényfák alatt,
hogy a tövisnek hajamat
csupán fésülni engedi.

Európa, íme, itt vagyok,
te félelemnek fókusza,
gyönyör és tőr itt számosabb
mint a barbárok síkjain,
mezítlén itt sikoltozok
sípcsontjaid közt, gótika,
Le Corbusier, inaim
beton-küllőkre csavarod.

De zene zendül, nagy zene,
túl alkonyom vérpadjain,
az örök halál falait
anyám sörénye átveri,
s tudom: ha újra döng a föld,
szívemhez anyám közelít,
s akár ha tengert hallanék:
a Mindenség nekem beszél.

1965

ZELK ZOLTÁN

Aki bejárta a világot

Ismertem egy öregurat, aki
bejárta szinte az egész világot,
látta, mit a földön ember csak láthat,
pontosabban, mit látni érdemes –
a Rákospatak medrében a hajnal
kormos lábnyomát, s a tűzfalakon

a fáradtság végtelen vonulását,
a szerszámládás, szatyros árnyakat –
de nem csupán Angyalföldet, dehogy,
ismerte Józsefváros valamennyi
odvas kapuját, s gyulladt szemű
házmestereket, kik a föld alól
hosszú alsó nadrágban és papucsban
buktak föl, bércaszárnya-szellemek –
és ismerte, néha már arra gondolt,
kezet kellene nyújtani neki,
az egyetlen budai tulipánfát,
s azt a kéményekkel békét kötő
ecetfát a ferencvárosi bérház
asszonysikolytól lucskos udvarán –
s még mennyi táj! mennyi feledhetetlen
világrész! a Bosnyák téri piac
sikátorai, a lóhús-mészárszék,
és a káposztáshordók sorfala
az Ősz csöpögő eresze alatt –
a délutáni utcák áradása,
s a hullámok közt imbolygó sziget,
a Klauzál tér, ahol ha föltűnt, Jön már
a mi gibicünk! kiáltottak a
snapszlizó csarnoki ládadobálók,
s a világjární fáradt öregek,
kiknek szemében hatvannégy sakk-kocka,
kitelt az élet, annyi a világ –
s ki tudná fölsorolni, tán még ő sem,
hol s merre még, hiszen oly otthonos
e tájakon, hogy szinte egyidőben
a hajnalban nyitó macskaszagú
kávémérésben, s a Teleki tér
rozsdát okádó ószeres bódéi
s Margitsziget platánjai között –
Margitsziget! ott látta Krúdyt egyszer,
mint fenséges lassú mondatai,
sétált olyan fenséges lassúan – – –

a többi már satöbbi meg satöbbi
meg satöbbi meg satöbbi csupán.

1975

GULYÁS PÁL

Debrecentől a Dunáig

Megfojt a kétszáz kilométer!
Ez kétezer és húszezer!
Útnak indulnék a Dunához,
de a távolság leteper.
Nekem nem Párizs az ideálom,
nekem nem Szajna a habom:
A Duna mellett szeretnék én
megállni büszkén, szabadon!
De megfojt a kétszáz kilométer!
A Dunában üres habok
futnak dél felé messze-messze,
hátukon üres csillagok.

1937. november 16.

CSORBA GYŐZŐ

Séta és meditáció

A kényes őszi nap mindenhová elér.
Ennyi fény, ennyi fény! Ez már a fény utolja.
Rezgő fényoszlop a jegenye, óvatos
forrás iparkodik lábánál, hangja sincs.

A koporsóra itt nem gondol senki; halhatatlan
hittel építi házát, erősíti és béleli.
Gyanútlan sétáló, számat tátom minduntalan.

Ifjúkoromban váltig undorodtam:
kaloda-város, börtön-város, sivatag-város.
Nagyon sajnáltam magam érte.

Ház nőtt az üres telkeken, a dombokon, a réteken.
A bulgárkertek salátái, káposztái, zöldsége
házakká változtak, s ahol a labdát rúgtuk, a
gyakorlótér roppant gyep-négyszöge.

A hűtlen bűnhődik: a régit sem felejtheti,
az is benne van, ami nincs,
az is benne van, ami van:
most a hűnél hübbnek kell lennie.

Nagy kerekes-hidak, piaci bódék,
konflisok a Széchenyi téren,
árkok, eperfák, öreg temető,
fatelep, tehéncsorda, búzaföld,

kanyargós ródlipálya-lejtők,
madarak- és fák-napja, régi Tettye,
kaszárnya-ablakok alatt komiszkenyérért
siránkozó kölykök, vaskos beszédű,
kopott lányok...

Bennem van minden, ami nincs,
s bennem van minden, ami van.

Ó bővülő város, sokarcú,
ha kérdeznék, nem tudnám, hogy milyen vagy.

Nyugalmak, zajok fészke,
kőszürke és levélzöld,

hegyen hivalkodó, völgyben rejtőzködő,
tegnapelőtti és holnaputáni,
makacs munkás, kéjjel lustálkodó,
öl-puha, aszkéta-rideg,
aggastyán-bölcs, kamasz-melldöngető:

ha kérdeznék, nem tudnám, hogy milyen vagy.

Nekem: A VÁROS mindörökre.

Ennyi fény, ennyi fény! Ez már a fény utolja.
Az ősz kirakta foltjait a tájra.
Ölében viszi a Mecsek a télbe
embereid és házaid.

SOMLYÓ GYÖRGY

Mese a szülőföldről

Hiába járjuk meg akárhányszor a túlsó partot – az mindig a *túlsó* part marad.
Hiába jártuk körül a szemközti hegyeket – geometriájuk millió lehetséges képsí-
kja közül ez az egy a miénk,
az idevalósi

(Badacsony Gulács Tóti)

Minden más lehet olyan, amilyen, egészen a holdig –
ennek ilyennek kell lennie.
hogy a többi valamilyen lehessen.

Ezek a hajlatok, ez a láthatár, ezek a viszonyok, ezek a falak, ez a növényzet, ez
a holdhíd a tavon
a lépték minden útjainkra,
rámérni a tengerekre, a városokra, a csók közeire, a tudás szintjeire, a katasztró-
fák féktávolságaira.

Bármilyen messze kanyarogjon, bárhová torkoljon – a te idődnék ez a forrásvidéke.

Mindig *ez* az ablakelőtti jázminbokor ölt új meg új alakot – a pálmában vagy a drótsövényben, a felhőkarcolóban vagy a fügefában új meg új ablakaid előtt.

LAKATOS ISTVÁN

Psalmus Hungaricus

Amott a pusztán kerekedni látok
hollósötét szárnyon viharvilágot;
hazám, imádott hazám, te áldott,
nagy szerelmemben hozzád kiáltok.

Sötétből néha felriadva érzem,
belőled, általad, érted kell élnem,
érted kell lennem kínokra készen,
egyaránt örömem, túrnöm szenvedésem.

Széles e világon nincs hely számomra,
nincs otthon más földön boldogságomra,
sem haza más tájon nagy bánatomra,
életemet ki meggyújtád, te légy, ki eloltja.

Csapkodnak szörnyű szerelmi lángok,
lángzivatárban derékig állok,
nagy szerelmemben hozzád kiáltok,
reggel, délben, este szavadra várok.

Mert nem tudok szebbet, mint magyarnak lenni,
gyötrelmesebbet, mint téged szeretni,

gyönyörűbbet, iszonyúbbat, mint számot vetni,
hogy kívüled, nélküled nincs számomra semmi.

Szeretlek, ahogy csak ember bírja szívvel,
meghalnék érted, munkám mellől hívj el,
próbálg ki engem, könyvedbe írd fel,
hogy essem, ha zuhan sorsod, szálljak, ha ível.

Tanyák, falvak, városok, melyeket szerettem,
bizonyítsátok ezt az én szerelmem,
visszhangozzátok minden szívekben,
őrizték meg, valljatok mellettem.

És fellegetől tanuim, ti bércek,
és emberekkel boldogságos rétek,
és boldogságot hajtó százszorszépek,
nézzetek rám, letérdelek hálát adni néktek.

Köszönöm, hogy engedtetek születnem magyarnak,
neveltetek, sújtottatok, hogy az is maradjak,
hogy végül is megmondjátok mindig, merre tartsak?
s megőriztetek, amivé válnom kellett, annak.

Mert, óh, hazám, folyóid, kik mint vérerek kéken
végigcsörgedeznek holdfényes vidéken,
s erdőid, kik mintegy futni látszanak a szélben,
s kövér holdad, csillagaid a tündöklő égen:

Szeretem, szeretem! s a föld kerekiségén
nincs tehozzád tartozó, mit ne szeretnék én,
ez táplál, ez éltet, ez öl meg a végén,
de öljön csak, azután is szépséged dicsérem.

Lecsapott rám e szerelem – feldúlt
e saját magára éhes fájdalom – rám hullt
ez az életnél-halálnál nehezebb kín – felgyúlt
minden érzélem szivemben, talpra állt, megindult,

úgy, hogy már sokszor inkább kérve-kérem,
na hagyj engemet hamura elégnem,
megemésztődnöm szerelmed tüzeiben,
összezsugorodnom lángodtól egészen.

De oltalmaz, védelmezz, hogy veled lévén,
bátrabb, izmosabb legyek szerelmed révén,
hogy magányom fellegormán fogvacogva, félvén,
ne álljak mindig magam szurdokok éjén.

Taníts meg hozzád úgy hűséges lennem,
igazat szóljon mindig a nyelvem,
jó és rossz bennem egymásnak ellen:
káprázatok, örvény ne szédítsen engem.

Nagy szerelmekben hozzád kiáltok,
hazám, ne fogjon balvégzet, átok,
szörnyű viszályok ne kapjanak tápot:
földedben a szabadság hajtson virágot.

Kívánok békét, nem béketűrést,
a becsületnek több megbecsülést,
hogy ne fájdalommal járjon a hűség
– szülőföldem, drágám –, legyen gyönyörűség.

Sok ellenségemnek, azoknak pediglen
add vissza az eszét, mely nekik nincsen,
nekem meg adj még több erőt, hogy el ne veszítsem,
az ő ostobaságuktól tisztán megőrizzem.

Hej, mert sokan vannak, nyomomban loholnak,
ajkamon csak vendég a mosoly maholnap,
űznek, kénytetnének, hogy meghajoljak,
nem szerelmed súlyától: múltó divatoknak.

Üss szét köztük, ne légy kegyelmes irántok,
nagy szerelmekben hozzád kiáltok,

felindulásomban fújok, zihálok,
mázsás terhemen fel-alá járok.

De kivallom így is, nálad, előttem, nincs szebb,
őrizlek a szívemben, legféltettebb kincset,
visellek halálomig, hozzám nőtt bilincset,
méltatlan gyermekedet hát szelíden tekintsed.

Hogy hulltam, halódtam? bitangul kallódtam?
a rám bízott talentomnak rossz gazdája voltam?
Azonban rólad rosszat sose szóltam,
irántad való hűségben nem fogyatkoztam.

Emelj hát szívedre engem elzuhantat,
oldd meg a nyelvem, amely most hallgat,
szemem, fülem nyisd meg, hogy lássak, halljak,
lökj meg, ne gubbasszak, mint fán a varjak:

hanem teljek lelki örömmel, hittel,
együtt növekedjem reményeiddel,
hogy úgy álljak itten, megtettem, amit kell,
hazám, hozzád folyamodom, te ítélj felettem.

1954

CSOÓRI SÁNDOR

Idegszálaival a szél

Itt kékül meg a kezed
s cintányér-arcod itt csattan a földhöz.

Nincs másik idő, mely befogadna,
másik ország, mely nevet adna:

ideköt
idegszálaival a szél,
pamutszálaival a köd
s a végső türelem is ideötvöz.

Elsüllyedt szekértengelyek
forgatják ezt a földet
tavaszba,
nyárba.
A szőlőkarókkal kivert hegy:
Szent István ittmaradt koronája.

Hallgasd,
a tolongó úri zaj:
csikónyerítés, patadobaj.
S a cseréptányérok repedése, mint a csontoké.
Ezer esztendő törik szét velük:
Hunyadi László nyakszirtje, válla – –
Futhatsz a szeplőtelen Notre Dame elé,
vonagló sátán-torkaiból is az ömlik, az a szennylé,
földed nyomorúsága.

Mint húsban vándorló szilánkot,
hordod magadban romjait;
s ha már sebesülésed ideköt,
ideköt gyógyulásod is.
Feküdj bele a sárba,
borona-rücskös tüske-ágyba,
ne vess vagy vicsorogj – –
Ölelni másutt is ölelhetsz,
de ölni csak itt maradt jogod.

ÁGH ISTVÁN

Hazám

Csalogattál ékszerdoboz-külsejű fővárosoddal,
s egyedül hagytál a pályaudvaron,
kerestelek, te nem voltál sehol,
csak a Keleti Károly utca, csak a nő, csak a Duna,
ahol elveszhetek, ahol elúszhatok,
érettségizőruhám gyorsan elrongyolódott,
körülzaglásztam fekvőhelyemet is
mint a kutyák,
s már csak azért kerestelek,
hogy tettenérjelek apám romjainál,
szétzüllött kapcsolataim reggelén,
üres papírjaim fölött,

ezek a hegyek nem a tieid,
sem a sáros folyók,
a mocsárban duskáló bivalyok,
a gyorsvonatra ásító fanyerges számár
nem a te igásbarmaid közül való,
s az óramutató nem a te földrengésedtől állt meg,

idegenek kenyerét eszem, idegenek italát iszom,
hiányzol ellenfelem, hazám,
összetévesztlek szerelmesemmel,
búcsúzása is zászlóintegetés,
mikor a hideg beáll ablakaid közé,
havaseső rácsozza ajtóidat
hazamegyek, nyaram zöld ingeivel
csomagostul hozzád deresedem,
s majd elmondom valakinek
micsoda hegységeken hurcoltam át emlékedet,
s mindig neked beszéltem
az érthetetlen társalgásokból

te nőhangú Magyarország,
lestem a feléd induló vonatokat,
vártam észak felhőiből vándormadaraid.

FEHÉR FERENC

Esővárók

Őket nézem, a rézarcú, vén szülőket,
őket, mikor már minden lélegzet nehéz;
szemükben a vész paraszt-bölcs egyenletét,
amint odavág a pörkölő időnek:

– Ha más nem, hát a holtak karmai nőnek!
s máris átgöngyöz rajtam ez az egész
korokat hűsítő, bűvös védekezés;
befog ez a szemöldök-sátras tetőzet,

melynek tejfényű ablakán úgy borong át
az örökegy remény és testvér szorongás,
amint az ember hurcolhatja gondját;

s a homlokukról alácsigázó rácsok
föltérképezik a gazdátlan világot:
– Csak innen közelíthetsz, innen, hazádhoz!

1962

KOVÁCS VILMOS

Verecke

Ez hát a hon... Ez irdatlan
hegyek közé szorult katlan.
S az út... Kígyó vedlett bőre.
Hány népet vitt temetőre.
S hozott engem, ezer éve,
Árpád török szava, vére
bélyegével homlokomon...

Szerzett ellen, vesztett rokon
átka hull rám, mint a rontás.
Perli-e még ezt a hont más?
Fenyő süssan, lombja lebben:
besenyő-nyíl a mellemben,
szakadékok; szakadt sebek,
útpor-felleg: megy a sereg,
elmegy, s engem hagynak sírnak...

Ágyékomból most fák nyílnak,
fényes szemem kivirágzik,
szájam havas vihart habzik,
málló szirtbe temesetek,
fejem alatt korhadt nyereg,
két lábamnál lócsont sárgul –
ősi jognak bizonyságul,
mert ez az út, kígyó bőre,
kit nem vitt már temetőre,
s ki tudja még, kit hoz erre,
menni vele öltre, perre.

1967

HATÁR GYŐZŐ

Kandallónál

Bélának és Klárának

(a Magyar Hírek olvasása közben)

a leégő tüzet ha felpiszkálom
éjjel vagy a passziánszot vetem
néha úgy-de-úgy elmélázom házon
hazán – családon – nemzetem

páros napokon örvendezem annak
hogy kíváncsiak rám – kiadogatnak
páratlanokon rámtespéd a bánat
s mind-gyanakodva forgatom hazámat

mi jól ügyelnek hogy csak maradjak
fantom kísértet lidérces-messze!
mi talmi mutatvány hogy előadnak
spanyolfalakkal körülrekesztve

hogy se olvasót se nézőközönséget
ne háborgassak – meg ne kísértsek –
megszentült sztálinistát leégett
pályatársat létemmel ne sértsek

s hogy ne tengjek túl! csak ennyi kell
belőlem: a sokallott sovány ELÉG!
lenyelni – lenni rossz angolsággal
fércelt propagandatöltelék...

s így míg egybevetem a párost a
páratlannal (hej! zshivány kalendárium)
s eleve-rászedett megcsúfolt rusnya
vakulj-magyar kibabráltságomon

rágódom falinaptáram forgatván
lapról-lapra napjait pergetem:
hogyan hogy több a páratlanja – hadd lám:
páros örömnapi alig jut nekem....?!

a Jel felizzik a széthányt kandallóban
s kiadja a passziánszkártya is –
eltussolni vinnének haza: valóban
a velem űzött játék mily hamis!

sátorparádén megíróuraznak
paroláznak s úgy vesznek pórázra
hogy fogóját ez rühes kuvasznak
Nyugat-ótvarátul a hideg rázza

„ölbéli ölebnek – szökő szelindek?!“
„mi modár ez urom?!“ – „karmos ám!“ – „rámtámad!“
... kópé cseles szerrel jól eladtak minket
hirdetésnek: lettünk reklámcímerállat

szomszéd házal véle kerthosszat károg
újság-lobogtatva s átalkaját:
„itt van! benne van! vegyen uraságok-
tól levetett sólet-nosztalgját...!“ –

könyvtárba menekülök előle – hadd
forogjon a világ valamíg forog –
te fogadd be igazi hazám – fiad:
bölcsek fejedelmek régi auktorok!...

a leégő tüzet ha felpiszkálom
éjjel vagy a passziánszot vetem
néha úgy-de-úgy elmélázom házon
hazán – családon – nemzetem

1988

MÁRAI SÁNDOR

Füveskönyv (Részlet)

A hazáról és az államról

Nevelhetünk-e valakit hazaszeretetre? Mintha azt mondanám: „Korbáccsal és szöges ostorral kényszerítlek, hogy szeresd önmagadat.” A haza nemcsak föld és hegy, halott hősök, anyanyelv, őseink csontjai a temetőkben, kenyér és táj, nem. A haza te vagy, szőröstül-bőröstül, testi és lelki mivoltodban; ő szült, ő temet el, őt éled és fejezed ki, mind a nyomorult, nagyszerű, lángoló és unalmas pillanatokban, melyek összessége életed alkotja. S életed a haza életének egy pillanata is.

Hazaszeretetre nem tudlak megtanítani: űrült az, aki önmagát tagadja. Hazád a történelmi méretekben megnagyított és időtlenített személyiség. A haza a végzet, személyesen is. Nem fontos, „szereted”-e vagy sem? Egyek vagytok. De úgy látom és tapasztalom, hogy te – szóval, ünnepélyesen, írásban és a dobogókon – inkább az államszeretetről teszel bizonyágot és hitvallást. A hazától ugyanis nem lehet várni semmit. A haza nem ad érdemrendet, sem állást, sem zsiros kenyeret. A haza csak van. De az állam ad finom stallumot, csecse fityegőket szalonkabátodra, prima koncot, ha ügyesen szolgálod, ha füstölővel jársz körülötte, ha – férfiasan, kidüllesztett mellel – megvallod a világ előtt, hogy te szereted az államot, akkor is, ha kerékbe törnek. Általában nem törik ezért kerékbe az embert. Éppen ezért minden államszeretet gyanús. Aki az államot szereti, egy érdeket szeret. Aki a hazát szereti, egy végzetet szeret. Gondolj erre, mikor hörögsz a dobogókon és melled vered.

A hazáról

Mindegy, kik beszélnek hazád nevében. Mindegy az is, mit mondanak azok, akik jogosultnak hiszik magukat a haza nevében beszélni.

Te hallgass hazádra.

Mindig, mindent adjál oda hazádnak. A világnak nincsen semmiféle értelme számodra hazád nélkül. Ne várj jót a hazától, s ne sopánkodj, ha megbántanak a haza nevében. Mindez érdektelen. Egyáltalán, semmit ne várj hazádtól. Csak adjál azt, ami legjobb életedben.

Ez a legfelsőbb parancs. Bitang, aki ezt a parancsot nem ismeri.

1943

TAKÁTS GYULA

Átsugárzik és ragyogva

Szép tavaszban, vad nyarakban
magam, ha menni akartam,
legfeljebb, ha két kerékre,
ritkán szálltam én egyébre.

Így mentem én télben, nyárba,
mindig magam útján járva.
Duda, ha szólt, kíjjobb álltam.
Mefürödtem benzin-gázban.

Nem siettem s mindent láttam
nyitott szemmel az országban,
gyalog, mert ha másképp tettem,
jég volt már a szívességben,

s mint a grófot, úgy fogadtak,
hallgattak és bólogattak.
De akikhez én így léptem,
szívük enyém lett egészen.

Kancsó, kenyér, politika
rámnyílt, mint a nap korongja
az élet teljes egésze,
feketéje és fehérje.

Őszinte szó és igazság
tollad, ha tintába mártják,
verseden a papírhártyán
átsüt a maradó-márvány...

De ha kellett, földről égbe,
szálltam menten szárnyas gépre.

Vagy két lábon! Vagy két szárnyal,
tartottam a pacsirtákkal.

Nem középút!... Vagy föld! vagy ég!
Kelltem nekem a teljesség!
S mit lent láttam, égből nézve,
nézek már én a jövőbe:

egyetlen határrá válva,
nézek onnan a hazámra.
Azon is túl, a világra:
az egyetlen földi tájra,

ahol annyit gyalogoltam
s bárhol voltam, ember voltam.
Egyetlen föld! Szép kikötő.
Körülötte csillag-erdő,

s holnap talán, mint a madár,
dalolok egy csillagi fán.
Pacsirta, mely kráterekbe
kóstol, éteri vizekbe,

s tisztább, szélesebb dalával
nő a csillag-suhogással.
Két lábról így szállva égre,
nézek már a mindenségre.

Nem négy folyó... Nem kerek gömb...
Az én hazám már sokkal több.
Útjaimat ekként járva,
megnő a szív és vers szárnya.

Láb a földön, szív az égbe,
állok a lét egészébe
s zsúpunk nádszál-furulyája
szól csillagok kórusába!

Hold és Vénusz visszafelel.
Beszélget a nemzetekkel.
Nem is velük!... Az emberrel,
aki összeforr az éggel,

s végre egymást is megértve,
szállhat boldogabb jövőbe.
Korlát, ágas és jegenye
villog, mint antennák hegye.

Átsugárzik és ragyogva
az egy lényegest kimondva,
nem itt a négy-folyó tájba,
él a táguló hazába.

Ész képletén, vagy egy verssel
nő a széles egyetemben.
Vers, föld és ég mindenkié!
Az ember is földé, égé!

Esze homlokán ragyogva,
nézek a legszebb szoborra!
Föl-földereng... Nem is messze?
Ajkán a pacsirták kedve.

NEMES NAGY ÁGNES

Kettős világban

Hajam a fűben, a fák kontya fent,
rezegve bomlik szét az alkonyattal.
Nyírség. Homokján érlelve fejem,
bomló bokorként mégis itt marasztal?

Hullámaira illegessem elmém?
Pillantására öltsek nászi inget?
És áradozva termékeny szerelmén,
mint tigrisek, becézzem kölykeinket?

Enyém a táj. Mint majomé a fa,
mint asszonyé (vagy macskáé) a gyermek, –
imádjám testét minden éjszaka?
Az állatok erényein legeljek?

Hazám: a lét – de benne ring a mérték,
mint esti kútban csillagrendszerek,
és arcát is az ég tükrébe mérték
elektronoktól zizzenő erek.

S a kettős, egymást tükröző világban
megindulok, mint földmérő az égen,
s pontos barázdán igazítva lábam,
a nyíri tájat csillagokba lépem.

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ

Európa

Európa, hozzád,
feléd, tefeléd száll szózatom a század
vak zűrzavarában
s míg mások az éjbe kongatva temetnek,
harsány dithyrambmal én tereád víg,
jó reggelt köszöntök.

Ó, ősi világrész,
te régi, te rücskös, te szent, te magasztos,
lelkek nevelője, illatokat és ízt
szűrő, csodatévő, nagyhomloku, könyves,
vén Európa.

Ha mostoha is vagy, viaskodom érted
és verlek a számmal és csókkal igézek
és szókkal igazlak, hogy végre szeress meg.
Ki téphet el innen,
ki téphet el engem a te kebeledről?
Nem voltam-e mindig hű, tiszta fiad tán?
Kölyökkorom óta nem ültem-e éjjel
lámpám sugaránál tanulva a leckéd,
vigyázva, csodálva száznyelvű beszéded,
hogy minden igéje szivembe lopódzott?
Már értik azóta az én gügyögésem,
bármerre vetődjem, sokszáz rokonom van,
bármerre szakadjak, testvérem ezer van.

Nem láttam-e Kölnben a német anyókat
esőbe csoszogni, Párizsban a tündér
francia leányok könnyű szökelését,
Londonban a lordok hajának ezüstjét
s nem ettem-e, ittam munkásnegyedekben
családi szobákba lármás olaszokkal?
Nem fájt-e velőmig a szlávok, a sápadt
szlávok unalma, a bánat aranyszín
fáradt ragyogása?
Mind édes-enyémeek a népek e földön,
kitágul a szívem, beleférnek együtt.

Fogadjatok engem
ti is szívetekbe
s ti távoli népek
kürtösei, költők,
pereljetek értünk otthon a mivélünk
perlőkkel, anyánkért s mi tiértetek majd
itthon perelünk, hogy élhessen anyátok.
Kiáltsatok együtt,
Európa bátor szellemei, költők,
hogy gyáva vadállat bújlik el a vackán
és vaksi vakondok fúr alagútát.

Daloljatok együtt,
fények, fejedelmek, szellem-fejedelmek,
hogy lélek a várunk, légvár a mi várunk,
ezt rakjuk az éig, kemény szeretetből
és légi szavakból.
Kezdjetek előlről építeni, költők,
légvár katonái.

1930

RÓNAY GYÖRGY

Kakucsi rózsák

Három szál rózsa az asztalomon: anyai őseim porából
sarjadt, alvadtvér-színű szirmotokkal ragyogjatok, kakucsi rózsák,
bölcshelyem virágai –

De hány bölcshelyünk van,
míg a végsőben megnyugodni térünk?

Vak szélfúvásban élünk: zsenge korunktól, hajlékony palánták,
kapaszkodunk érzékeny gyökerekkel, hogy a vihar el ne sodorjon,
s mégis, hányszor letép, hányszor vet máshová, hogy újra
kezdődjék a sosem szűnő kísérlet: megfogózkodni, élni
s táplálkozni, akármily mostoha, de mégis édes
talajból, mert a miénk, és szűkösségében is éltet.

Én is, hányszor vetődtem messzi földre, Alpesek
hőlepte csúcsai alá, a hűsen virágzó svájci tavaszba,
hol esténkint barackfák szirma szállt a temető fölött,
és kesernyés virágillat vegyült a távol gleccserek szagával,
s tenger partjára is, jeges szélben a balti Északon,
ezüst halak közé, melyek a mólón tátogatva haldokoltak
a részvétlen hullámmorajban, vagy máshová, szemközt a holland

szigetekkel, melyek mint veszteglő, sötét hajók,
bukdosnak az atlanti áradatban, s délebbre is, egy fényes ősszel
a feketés homokra, melyen túl a Ligúri-tenger mozdulatlan
páncélja domborult az alkonyatban, s még lejjebb, Ostiában is
néztem egy kora délután a sziklák közt a hullámok dühös
csapkodását a mellvédről, s néztem egy-egy hullámapálykor
a szirtek kagylós, zöld moszathaját, amint szelíden újra elsimul,
s egy aranyhal vetődött rőtes villanással a magasba
a vizirózsák közt, s merült ismét a Medici-kút zöldeskék vizébe,
s megmozdultak a rhododendronok, mikor a tikkadt koranyári
estében megrebbent a levegő, s emlékszem Trianonra is,
hol az eltűnt Sőtérre vártunk, ki egy ligetben ifjusága
emlékeit nyomozta, s Versailles-ra is, a terebélyes fák alatt
ebéd után ejtőzve Balzacról s a stílusról vitáztunk,
és láttam a Rajnát is, a pusztuló szőlőket és a haltalan,
olajfoltokkal szennyezett vizen a Köln felé úszó hajókat,
és etettem a kövér díszkacsákat a Türkenschanz-park elvirágozott,
vén hársfái alatt, és néztem, ahogy szivárványpiés nyakukban
keserves nyeldeklések közt mind lejjebb csúszik az egészben
behabzsolt csokoládé, ez Bécsben volt, és ismerem a római
fecskéket is, örvénylő vijjogásukat az Angyalvár felé csapódva
a Tiberis fölött, bár legjobban alighanem
Tasso vaspántos tölgyfáját szerettem –

De végül mindenütt
megsajdult bennem valami, finom fájással, mégis élesen,
így fájhatnak a hajszálgyökerek, amikor kezdik kitépni a fákat,
s az Hôtel-Alsace-ban, a Rue des Deux Gares-on egy éjszaka
sebet álmodtam a szívem fölé (épp olyan alvadtvér-szinűt,
mint ti vagytok, kakucsi rózsák) és másnap hazajöttem –

mert bárhol jártam, bárhol éltem, félszívvel mindig itthon, éltem,
szárszói dáliák, Párizs egén a szeptemberi holdban
titeket láttalak, s titeket, rózsadombi rózsák,
a sioni tavaszban, s ma már tudom, hogy Rilke sírján,
Raronban az a három hervadó vörös rózsza ti voltatok,
a ti előképetek volt, kakucsi rózsák –

mert, legmélyebb bölcsőhelyem virágai, anyám halott mellén vöröslő
rózsák, ti végső vércsöppek, a síron át ti nőttök és nyíltok tovább,
s ütköztök ki néha a föld alól, álmaimban vagy sírokon,
hogy emlékezzem rá, hová nyúlnak első gyökereim,
ma már mekkora Semmin át!

Se ház, se kert, se kripta;
mindent elfújta a szél. De a gyökerek élnek s visszakötnek
a születetlen születés tápláló mélyföldjébe, oda, honnét
a holtak termékeny porából, egyvérű gyökerekkel
nőttünk és virágzunk, kakucsi rózsák.

KORMOS ISTVÁN

Tél Normandiában

Hiába-nyár zokogja zöld halálát
Május gyerekeit szélroham veri le
klorofil tengeren kék láva bugyborékol
döndül veres harang nap torkolattüze
uszályok menekülnek egy hófehér mezőn
bukdácsoló tevék észak oázisába
pettyes benzinevő disznó rőfög a kipkop
esőben kaszálógép hátán ül a kanász

Csak nyár ez bár hiába-nyár
búcsús lárma-süveg Jumièges piacán
alatta falovak forognak elefántok
tátogó trombiták céllövők versenye
Ásványrárót ide lepényevés idézi
dodgemek döreje győri halpiacot
komor kötélhúzás egy szenegáli fickó
s egy horvátkimlei földim között dühödten
fagyalt fagyalt laterna magica
szentképen Mária szamaragol fiával

ingyen pereceket hajigál be a pék
mecséri márcosom fia az ablakon

Holt katedrális hol az orgonája –
Lébény hol a te orgonád – –

Zöld nyár zöld nyár ez még veled vagyok
de valahol a tél öltözködik
lecsupálódik Cécile zöld-szerelmünk
komp hozott komp visz láncá telet csördül

1964

LAKI LÁSZLÓ

Határon

K. F.-nek

Hányszor ismétli majd az álom
azon a baljós beszegetlen
határa nincs heges lapályon
megiramlik megáll meredten
hol biztatva hol fenyegetve
kínálja vad kapaszkodóit
a patak szikkadt partja medre
meghőköltet és nekilódít

majd felfedi majd eltakarja
a pontos tudat vagy az éber
ösztön a kamasz-riadalmat
a felnőtt józan közönyével
meddig kell hogy a téli ritka
bozótosban szorongva lássa
a menekülőt felnagyítva
torkolattűz-világításban

az ér fűzfáit jegenyéit
ahogy a tar föld árapályát
mozdulatlan rendekben állják
ahogy a futónak kimérik
a bizonytalan végű pályát
ahogy mindenből kiszakítva
fel a töltésre fel a hídra
ahogy az ajtót betaszítja

ahogy rikitóan színészi
mozdulattal a színre lépett
mint aki nagyszerűnek érzi
ezt a kicsit giccs-ízű képet
ahogy úgy érzi most kiválik
s alakot ölt és tündökölve
megáll és így áll mindhalálig
s leborul a hazai földre

FODOR ANDRÁS

Idegenből haza

Idegen völgyek, lejtők meredélyén
csattog velem a meglódult vonat.
Villámló fények, árnyak szaggatása
robbantja rám az alagútakat.
Úgy vagyok, mint a vesztes hódító,
ki csak azért hajol ki már
az elhanyagolt tájra,
hogy amit *akkor* szerzett magának,
mégegyszer újra lássa.

Mégegyszer átsuhognak rajtam
a fénybe zsongó gyönyörű rétek,
szénakaszálók illata csapódik,

az őszi lombok vörösen égnek.
Mégegyszer visszafordul a tekintet
a végtelenbe nyilaló utakra:
meszes csillámu hegyek tarajodnak
iszonyu-kék magasba.
Elérhetetlen szépségbe simulnak
a földi jók, a tiszta örömök:
összefogózó párok andalognak
a sárga bokrok bolyhai között.
Pisztránggalász áll övig csizmásan
a kavicságyas folyó sodrában,
körötte hűvös ezüstlebegéssel
türemlik, zúg a göröngyös áram.
Tárul a tó és ott remeg a tükrén
páfrányos erdők meleg sűrűsége.
Ragyog a boldog reménytelenség.
Vitorlák tolla imbolyog a szélbe.

És aztán lassan rámdől az este.
Már csak az ormok süvege fehérlik;
a hegyi szálfák szines oldalára
az alkony vastag árnyakat sötétít.
Még kilövell a tejüvegü csúcsok
mögül a napfény küllősugára,
s lehunyódik a csodálkozó szem,
ráforr az éj a vonat ablakára.

Parttalan rengés gyötör az ágyon,
nyomasztó képek, álmok szövevénye.
Riadt-ügyetlen hirtelen kinézek
a ködös égből felszakadt vidékre:

Mezőkön házak!... Ez hát Magyarország!
Léckerítések, gyümölcsfák, kertek.
Nyugodt vagyok. Csak itt tudok élni.
Várnak, szeretnek.

1958

JANKOVICH FERENC

Szántód partjainál

I

Ki gyermekkézzel szórtam gondtalan
ifjúságomnak harminc aranyát –
megállok most és vallatom magam:
láttam Párizst – nem láttam Baranyát;
láttam Monte Carlot és Avignont –
s mint a játékos, kinek pénze fogy,
riadva kérdem: mit nyertél, bolond?
elmúlt Avignon – itt maradt Somogy.

Midőn Csokonai Vitéz Mihály
megírta itt dorgáló énekét;
midőn lent ült Szántód partjainál,
Tihany felé elmerengetve két
mandulaszemét, már többet tudott –
nem látta Watteau-t, nem látta Boucher-t,
de éppoly szépet, szebbet álmódott –
s lába előtt bölcsőben sírt a Lét...

Lábam előtt a bölcső most üres.
De ébredsz már, s tán megvajudsz, Világ...
Visszajöttem, szép Újszülött, heves
könnyek között lelkem takarni rád:
ki már közelgesz csúf anyajelek
között, téged hív s téged fél bután
a kín – s a dölyf; a dac s a rémület –
Holnapra talán megszületsz, Hazám!

II

Ölelj magadhoz, százmellű anya,
dombos vidék, ki búsan szenderegsz.
Tán rólam álmodsz lázvert éjszaka,

utánam nyulsz karoddal s megremegsz;
és holdtakarta álmod éjfelén
rólam beszél a rezzentajku lomb,
barangoló fiadról – óh, felém,
felém sóhajtasz én Dunántulom.

Szeress! szeretlek! és hallgass reám:
jönnek a napnyugati vándorok.
Földed, füved, vized a lakomán
megfogyott már, de jut még egy marok
nekünk is, kik veretni fegyverünk
messzire voltunk – adsz-e foglalót?
Elhagytunk egykor, hogy majdan legyünk
honunkba megtérők, – honfoglalók!

Én is, ki künn tanultam küzdeni
nagy mesterek fogását bámuló
apród soron, – most fogom kezdeni:
ifju elmével tollam forgató;
tollam kivonva fényesröptű kard –
bár ajkamon nem harsan induló;
mégis e jelben fogok győzni majd –
repíts Pegázus, bontott szárnyú ló...

III

Gyöngypergéseddél ne ragyogj reám
Párizs fölgyujtott ege már te sem!
Isten hozzád párizsi Notre-Dame,
ki bámultad karomban kedvesem;
s ti eldobált, ti karsú látcsövek,
akikkel kémleltem az Életet –
bujócskás szemű csillagok, tüzek,
régenvolt tüzek, Isten véletek!

Víg életem elillant hölgyei:
Isten hozzád Croisset, Lisieux...
Engemet már a Bakony völgye hí

és számadásra serkent az Idő –
melynek aranyszemű hálója már
körülfogott, s úgy őrzi majdani
dicső orcám, – sem élet, sem halál
nem fogja róla leszakítani.

1938

OTTLIK GÉZA

A másik Magyarország (Részlet)

„Végül is hol van ez a másik, ez a ti szellemi Magyarországotok?” – kérdezhette magában.

„Kogutowicz térképén nincs rajta, se a politikai térképén, se a hegy- és vízrajzin” – felelhattük volna.

Ez a kétféle „Kogutowicz” lógott a tantermeink falán, az egyik tarkán, a más-más színű 63 vármegyével, a másik szép zöld és barna árnyalatokkal. Az iskolai atlaszfűzetben volt még egy néprajzi és egy mezőgazdasági térképe is az országnak. De egyikén sem volt rajta Balassi Bálint, Zrínyi, Rákóczi, Bolyai János, Vörösmarty, Arany, Petőfi, se Ady, Bartók, Babits – csak a miénken. S már tudtuk, hogy éppen ez a térkép, a másik Magyarországé, az egyetlen, amelyik sérthetetlen és ép maradt mindmáig.

Óda a magyar nyelvhez

„Magyar nyelv! Vándorutakon kísérom,
sértett gőgömben értöm és kísértöm,
kínok közt, gondjaimtól részegen,
örökzöld földem és egész egem,
bőröm, bérem, bírám, borom, míg bírom
és soraimmal sorsom, túl a síron,
kurjongó kedv, komisz közöny, konok gyász:
 mennyei poggyász.”

FALUDY GYÖRGY

FÜST MILÁN

A magyarokhoz

Oh jól vigyázz, mert anyád nyelvét bízták rád a századok
S azt meg kell védened. Hallgass reám. Egy láthatatlan lángolás
Teremté meg e nagy világot s benned az lobog. Mert néked is van lángod:
Szent e nyelv! S több kincsed nincs neked! Oly csodás nyelv
a magyar. Révület fog el, ha rágondolok is.
Ne hagyj tehát, hogy elmerüljön, visszasüllyedjen a ködbe, melyből származott
E nemes-szép alakzat... Rossz idők futottak el feletted,
Megbontott a téli gond és romlásodat hozta, megtapodtak,
Megbolygatták hitedet, az eszed megzavarták, szavak áradatával ellepték világodat,
Áradás szennyével borították be a kertjeid, vad vízi szörnyek
ették virágaid, – majd a vad burjánzás
Mindent ellepett utána, – oly termés volt ez e térségeken emberek!
Hogy üszökké vált minden, aminek sudárrá kelle szöknie...

De légy türelmes, – szólok hozzád, – vedd Libanon
Ös cédrusát, e háromezeréves szűzet, – rá hivatkozom, mert onnan vándoroltam
egykor erre
Tekintsed őt, – türelmes pártájával hajladoz a szélben, nem jajong,
De bölcsen hallgat s vár, amíg a negyedik nagy évezredben
Kibonthatja gyümölcsét e nagyvilág elé. S tán ez a sorsod itt.
Ki fényvel sötétséget oszlat, holtat ejt s élő emel,
Borúlatodra majdan rátekint. Halld meg szavam!
Én prófétáktól származom.

FALUDY GYÖRGY

Óda a magyar nyelvhez

Kéri Pálnak

Most, hogy szobámban ér az est setétje,
te jutsz eszembe, Szent Gellért cselédje,
s ajkad, melyről az esti fák alól
először szólt az ének magyarul.
Arcod tatár emléke már ködös,
de titkunk itt e földön még közös
s a te dalod zsong minden idegemben
itt, idegenben.

Magyar nyelv! Vándorutakon kísérőm,
sértett gőgömben értőm és kísértőm,
kínok közt, gondjaimtól részegen,
örökzöld földem és egész egem,
bőröm, bérem, bírám, borom, míg bírom
és soraimmal sorsom túl a síron,
kurjongó kedv, komisz közöny, konok gyász:
mennyei poggyász.

Magyar szó! Ajkamon s gégém lazán
vont hangszerén lázam, házam, hazám,
almom-álmom, lovacskám, csengős szánom,
és dal a számon, mit kérnek majd számon: –
nincs vasvértém, páncélom, mellvasom,
de Berzsenyivel zeng a mellkasom
s nem győz le ellenség, rangomra törvén,
sem haditörvény.

Jöhetsz reám méreggel, tőrrel, ékkel,
de én itt állok az ikes igékkal.
Árkon-bokron kergethetsz hét világnak:
a hangutánzó szók utánam szállnak,

mint sustorgó füzesbe font utak,
fölött alkonykor krúgató ludak,
s minden szavamban százszor látom orcád,
bús Magyarország.

Kihalt gyökök: tőzeggel súlyos rétek,
ahol a fák, mint holt igék, kiégtek.
Ős szók: a szemhatárról századok
ködéből még derengő nádasok,
gyepüs vápákon elhullt katonák,
ti bíbicek, bölények, battonyák,
miket vadásztak vén csillyehajókról
lápos aszókon.

Magas hangok: szöcskék és tücskök rétje,
mély hangok: alkony violasötétje,
káromlások veszejtő vadona,
mondatszerkesztés pogány pagonya,
kötőszók: sok-sok illanó fodor,
s hangsúly, te vidám, hangsúly, te komor,
lelkünk dolmánya, szőtteses, világszép
s búzavirággék.

Múlt T-je: történelmünk varjúszárnya,
karók, keresztek és bitófák árnya,
s melléknevek, gazdag virágbarázdák,
busák, buják, burjánzók és garázdák,
melyik vidám faeke nyomtatott?
S ti mellérendelt, kurta mondatok
mint paprika, ha füzére vereslőn
lóg az ereszről.

Ragok: szegények szurtos csecsemői,
kapaszkodtok s nem tudtok nagyra nőni,
és E-betűk serege: fekete
mezőn zsellérek koldus menete,
s ti kongó-bongó helyhatározók,

kukoricásban jó irányt hozók,
ban-ben-bim-bam: toronyból messze hangzó
könnyű harangszó.

Jelentőmód. Az aszály mindörökre
ráült a szürke, megrepedt rögökre.
Magánhangzó-illeszkedés! Kaján
törvénykönyvvé Werbőczy gyúrt talán?
Mi vagy? Fülledt ötödfél százada
robotba tört paraszt alázata,
vagy összhang, mely jövőndő, szebb utakra
messze mutatna?

És főnevek, ti szikarak és szépek,
ti birtokos ragokkal úri népek,
országvesztők, elmozdíthatatlanok,
s ti elsikkadt, felőrölt alanyok,
megölt vagy messze bujdosó fiak,
Hajnóczyk, Dózsák meg Rákócziak –
ó jaj nekünk, mi történt ennyi lánggal
és a hazánkkal?

Parasztok nyelve, nem urak latinja,
nem grófok rangja, de jobbágyok kínja,
magyar nyelv! fergetegben álló fácska,
hajlongasz szélcibáltan, megalázva –
s ki fog-e törzsöd lombbal hajtani?
Te vagy jelenünk és a hajdani
arcunkat rejtő Veronika-kendő
és a jövőndő.

Magyar nyelv! Sarjadsz és egy vagy velünk
és forró, mint forrongó szellemünk.
Nem teljesült vágy, de égő ígéret,
közös jövő és felzengő ítélet,
nem hús palackok tiszta óbora,

nem billentyűre járó zongora,
de erjedő must, könnyeinkben úszó
tárogatószó.

(Páris, 1940)

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ

Ábécé a nyelvről és lélekről (Részlet)

Magyarul. Az a tény, hogy anyanyelvem magyar, és magyarul beszélek, gondolkozom, írok, életem legnagyobb eseménye, melyhez nincs fogható. Nem külsőséges valami, mint a kabátom, még olyan sem, mint a testem. Fontosabb annál is, hogy magas vagyok-e vagy alacsony, erős-e vagy gyöngé. Mélyen bennem van, a vérem csöppjeiben, idegeim dúcában, metafizikai rejtélyként. Ebben az egyedülvaló életben csak így nyilatkozhatom meg igazán... Naponta sokszor gondolok erre. Épp annyiszor, mint arra, hogy születtem, élek és meghalok.

Idegen nyelvek. Kívüle vannak más nyelvek is. Ezeket jobbára ismerem. Sokat eléggé jól tudok. Néhányon kitűnően gyagygok. Akad olyan is, melyen folyékonan írok leveleket, cikkeket. Ezen a nyelven kedvvel csevegek, akár hónapokig is, úgy, hogy emlékeim tárából szedegetem elő szavait, s eszembe se jut, hogy csak bohóckodom. Azon a nyelven már állandóan vigyázállásban kell maradnom, ügyelnem kell a szabályokra, kivételekre. Amazon a nyelven is társalgok, de egy fél óra múltán gyöngé féloldali fejfájást kapok. Csak anyanyelvemen lehetek igazán én. Ennek mélységes mélyéből buzognak föl az öntudatlan sikolyok, a versek. Itt megfélekedzem arról, hogy beszélek, írok. Itt a szavakról olyan régi emlékképeim vannak, mint magukról a tárgyakról. Itt a fogalmak s azok jelei végzetesen, elválaszthatatlanul összeolvadtak. A *kés*-ről tudom, hogy *culter, couteau, Messer, knife, colello, navaja*. Ha azonban valaki nagyon akarná, elhithetné velem, hogy tévedek. De a *kés*-ről senki se hithetheti el velem, hogy nem *kés*.

1927

DÉRY TIBOR

Újabb napok hordaléka (Részlet)

1974. október

Írónak hol is lehetne másutt hazája és íróasztala, mint ahol a nyelvét beszéljük? Szűk látókör tenné, szellemi lomhaság, otthoni körülményeinek és egyéni szokásainak rámeszesedett szorítása, hogy az író csak ott szeret élni, ahol a legjobban és a legkönnyebben értik és értetheti meg magát, még annak az árán is, hogy senki sem próféta a saját hazájában? Mint Anteusz a földanya érintéséről, az író anyanyelve talajából szívja föl erejét, a körülötte forgó, zsongó szavakból stílusának frissességét, a hazai hangokból a maga dallamát. Anyanyelve úgy veszi körül és védi, mint egy második felhám. Az írónak a nyelv a hazája. Ovidius tomi száműzetésében latinul írt tovább, Victor Hugo angliai emigrációjában franciául, Thomas Mann Amerikába kényszerítve is németül. Nyelvéből kilépni az írónak legfőljebb a nyelve tud, a tolla nem. De bármilyen jól beszéli is az idegen idiómát – a német Heine vagy az angol Wilde a franciát –, papírja fölé hajolva, amikor teremteni kíván vagy kényszerül, az anyanyelv vonzásába kapaszkodik. Olyan hatalmas inger ez, amelyre másképp, mint honi nyelvén, nem tud válaszolni. Idegen nyelven írni végső soron annyit tesz, mint földünkötől elrugaskodva csillagködökbe markolni. Az eszperantó azért fog megrekedni a tényközlés keskeny országútján, a nyelv termékeny tájai közepette, mert senki sem született eszperantónak s nem szült eszperantó író. Shakespeare nem tudott volna pidzsinül írni.

Magamat hozhatom fel szenvedő példaként. Anyám bécsi, apám szegedi születésű, otthon németül beszéltünk, kisgyerek koromban hosszú ideig, később is évekre külföldre kényszerültem, s bár magyar iskolákba járva, hogy mi a magyar nyelv, teljes mélységében és szélességében csak későn tanultam meg. Még irodalmi pályám kezdetén, a Nyugat-ban is csak kezdetleges írói szinten tudtam magyarul. A német köznyelvet is folyékonyan beszéltem, sőt írtam is, de még irodalmi közügyességre is telt tudásomból; 1920-as, hét évig tartó emigrációm idején, de még később, itthon Magyarországon is, ha a körülmények rászorítottak, tudtam úgy írni novellát, tárcát, esszét, vagy magyar eredetijüket németre fordítani, hogy akár német írónak – középszerűnek – nézhetek volna. Más magyar írótól is fordítottam németre, drámákat Németh Andortól, Füst Milántól. De amit németül írtam, más-ként írtam meg, mintha magyarul, másként, de mást is. A nyelv nemcsak a formát diktálja, hanem a tartalmat, sőt a témát is. Az volt az érzésem, a német tollam tőlem

függetlenül, önhatalmúlag határozta el, miről írjak és hogyan, mindenképp másfélét és másféleképp, mint ami és amiképp magyarul esetleg kikíváncozott volna belőlem. Az idegen nyelvnek a saját tollára van szüksége.

Volt olyan idő, hogy rosszul éreztem magamat idehaza, s meg voltam győződve, idegenben jobb sorom és kedvem lenne. Kedvelem a franciákat, az olaszokat, készséges adófizetője vagyok a német kultúrának, jól megfértem volna velük. De hogy 1957-ben – amikor az itthon közelgő börtön elől, amely utol is ért – mégsem szöktem ki idegen vendégszeretembe, bárhogy sürgettek is, annak a politikai hűségen felül nyilván első oka volt, hogy hazámban: nyelvemben akartam megmaradni.

1974

KRÚDY GYULA

Felhő

Egy régi ellenség ment el kiskertünk alatt, és a sövény mellől reánk öltötte nyelvét. Csúfolódva, megvetéssel nézett végig bazsalikumvirágainkon, levenduláinkon, vadkörtefáinkon, kis, magyar kertünkön. A háztetőinken lakó gólyamadár, az ereszünk alatt csicsergő fecske, a vízmerítő lányok dalolása a folyóparton már századok óta nem tetszik régi ellenségünknek. Őt germanizálásnak hívják, és a héten a jelenlegi kultusz-miniszter írásbeli dolgozatában, bécsi hírlapban szerelmet vallott a német nyelvnek. A cikkecskét némelyek fejcsóválva olvasták, mások kézlegyintéssel elintézték. Egyesek elgondolkoztak: miért tér vissza mindig ez idegen, e furcsa felhő napsugáros halmaink felé? Jön nyugatról, már századok óta ismeri az útját, garabonciás diák előzi meg jövetelét, és a garabonciás néha egy jóindulatú, nagy elméjű király kalapját, máskor egy professzorból lett miniszter szárnyas kabátját ölti fel.

•

Semmink sincs – csak múltunk van, és múltunkban gyönyörűen zengő nyelvünk. Bár nem beszélünk manapság az Árpádok nyelvén, de megértenénk, megéreznénk egymást, ha egy lovas vitéz életre ébredne a nyírségi homokbuckák alatt, régi sírjában. Tudnánk felelni Mátyás királynak, ha halottaiból felébredve az utat tudakolná Buda felé. A Rákóczi korabeli kurucokkal elmulatozhatnánk, ha egy hegyaljai pincében kilépnének a falból.

Kis forrásból eredő folyó a nyelvünk, táltosok és hittérítők, a Don mellől jött harcos keleti fejedelmek és furulyázó pásztornépek szavaiból keletkezett. Szerelmes költők és névtelen történetírók tollán és lantján át jöttek az új magyar szavak, mint korai ősszel elszállnak a virágok pelyhei a hegytetőkről, elgurul az őserdei makk, útra kél a pókháló. Az első költők leszedegették a süvegjük mellől a pókhálót, és szép magyar szavakat szőttek a puszták felett lebegő virágpelyhekből. A névtelen jegyzők a tölgyfák lehullott gyümölcset szedegették össze.

Fegyverkovácsok munkája közben, harci mének legeltetése alatt, a holdfénynél éneklő pogány asszonyok dalolásából született a magyar nyelv. A csodaszarvas rázta le agancsával az erdő ékszereit, a piros bogyókat, hogy szép magyar szavak legyenek belőlük. A Tiszán, sötét éjjelen, egy andalgó halászegény meglepett szívéből pattant fel egy új szerelmes szó, mint a hóvirág. És az Árpád-királyok sírboltjaira új magyar szavakat véstek. Az igricek nyelve sok viszontagságon ment keresztül, amíg mai ékességeihez jutott.

Horatius és Ovidius nemegyszer ott állottak a kádnál, amelyben a szőlőt és az új nótát taposta a fehér lábú menyecske; a papok, a mindenkori nevelőmesterek latinul gondolkoztak, és gondolkoztattak, amíg Pázmány Péter tollat vett kezébe, és a legtökéletesebb magyar mondatokat papirosra vetette.

Száguldó isztambuli lovashadak paripáiról lehullott egy boglár vagy egy ékítőmény, amelyet magyar leány megtalált, és hivalkodva a keblére tűzött; a török hódoltság alatt nemcsak lapos fejű, kisázsiai gyerekek születtek a magyar síkságokon, de az Ezeregyéjszaka meséinek a nyelvéből is itt maradt egy csomó szó, mint az Alföld felett elvonuló vándormadarak lehullott, színes tolla.

Az aranyliliomos királyok alatt Toldi Miklós katonapajtásai Nápolyból új csók és új szerelmek emlékein kívül bizonyosan olyan szavakat is hoztak magukkal, amelyeket a csábos nápolyi delnő gyümölcsnedves ajkáról tanultak; Lajos király szerette a kobzosokat udvarában, amely megbízhatatlan népségről tudnivaló, hogy sűrűn változtatja szívének királynőit, és új hódoltságában, friss tébolyában a legcsodálatosabb jelzőket és álmokat foglalja magában. (És a visegrádi és budai úrnők már akkor is azt pártfogolták, aki a legszebben hazudott nekik. Tudom, mert egy rokonom katona volt itt, és életét abból tengette, hogy a békében a nők ruháját dicsérte.)

A Jagellók jártak a krakkói harangtorony alá imádkozni vagy kockázni lengyel atyafiakhoz, és Zsigmond nem mindig játszott szerencsével, hisz elnyert aranyaiért annyira haragudott, hogy a francia herceg az aranyakat a cselédség közé szórta, de a lengyel nők mindig tanították valamire a budai leventéket; itt már nyugati pipere járta akkoriban is, léhűtő lovagok hoztak új szerelmet, új dalt, új világnézetet a len-

gyel várkastélyokba; egy sóhajtás vagy egy szó ott maradt a magyar vitéz szívében, mint a kendőt lengetik egy vár erkélyéről.

(Mindez Nagy-Magyarországra vonatkozik, Erdélyben, a hegyláncon túl, tisztult, finomodott ezalatt a magyar nyelv; kár, hogy a fejedelmek csak az ebédelésükkel törődtek, a nyelvújító fantáziák a szakácskodás és a konyha körül lebegtek, új ételfogásokat és új neveket találván fel. Míg lenn a székelység, mint egy kis elzárt mesebeli ország, féltő gonddal, rajongással őrködött ősi nyelvére, múltjára; ide nem jutottak el az új szavak.)

A magyar nyelv a Tiszához hasonló kanyarulatokkal vándorolt útján. Növekedett, szélesedett, gyarapodott. Kis mécsék égtek, amelyek világánál költők hajoltak a pergamen fölé, és ötvösök módjára csiszolták a nyelv ékköveit. Tudósok, írók támadtak, és a kolostor nyárfasorában hátrafont kézzel sétálgató tudós szerzetes már nem gondolkozik Tacitus nyelvéen.

Még egy nagy megpróbáltatáson megy át a nemzeti nyelv. Egy ízletes és jószívű királynő, a felejthetetlen Mária Terézia jó asszonyos mosolygása csalogatja Bécs felé a magyar leventéket. És íme, váratlan csoda történik. A szerelmes testőrök, akik mind szívesen ontották volna életük véréért a fehér nyakú királynőért, nagy-szerű, szárnyaló és rajongó magyar irodalmat kezdenek, ahelyett hogy elnémetesednének. A történelem legjobb gazdasszonya, Mária Terézia hiába gondoskodik személyesen hű testőrei kosztjáról, ellátásáról és orvosságáról, Bessenyei meg társai titkon magyar könyveket írnak, és éjszaka egymásnak olvassák fel a még tintás árkusokat. A „Farkas” fogadóban búsuló kurtanemest az elővárosból kegyesen színe elé bocsátja a királynő, de a szittya egyetlen új szót sem tanult meg Bécsben... Aztán József is csalódott. Messze, kelet felé, a nyírségi mocsarak közepéről már készülődik nagy útjára a peleskei jegyző. Kármán József is csalódott. Messze, kelet felé, a nyírségi mocsarak közepéről már készülődik nagy útjára a peleskei jegyző. Kármán József már losonci kisdíák, és irodalmi terveken tör a fejét a régi temetőben – ahová később meghalni visszatér. Csokonait kicsapják a kollégiumból, és a verőfényes dunántúli dombok felé ballag vándorbotjával. Kölcsey és Kazinczy naphosszant írják leveleiket barátaikhoz...

Még egyet, még kettőt kellett csak aludni, hogy egy szalontai parasztfiú megtanulja a betűvetést. És a Kunságban egy éjszaka üstökös álljon meg a mészárosék háza felett, midőn Petroviczné született Hruz Mária vajúdott a szalmafedél alatt.

A mesebeli árva gyermek a magyar nyelv. Még az ág is húzza. Pedig gyönyörű tartományai vannak. A legszebb országon húzódnak folyamai. A vadmadarak, csillagos égboltozat alatt lakó pásztorok és rajongó költők vigyáztak ez árva gyermek lé-

péseire, amíg járnai tanult. Néha eldugdosták, mint a bujdosó kurucot vagy honvédet. Szőlőhegyek borházaiban, kollégiumok üres padlásain, a bedőlt pusztai kutak felett szárnyaló szél zúgásában élt. Tompa Mihály hallgatja a folyón mosó menyecskék felgyűrt ruhája felől a nép dalait. A Vahotték kertjében az árvalányhaj alatt meghúzódik. De lakott a gályákon is, evezőpadhoz láncolt prédikátorok bús lelkében. Bujdosott Caraffa elől a bányavárosokban, a Bükk rengetegében, a kék szemű, álmodozó regényíró reménységében, az Újépület celláiban... Az árva gyermek felnövekedett, megerősödött, királyfi lett belőle, mint a mesében. A legszebb ruhája van, egy nagy tehetségű irodalom hordja a kincstárába a bányák és fantáziák mélyéről az ékköveket, az új magyar szavakat, fogalmakat. És most újra a gazdagodás útján van. A háborúnak temérdek új szót, érzést, gondolatot köszönhet majd az irodalom. Eddig csak a salak, a halpénz, a békalencse vetődött fel a folyam felszínére. (Itt-ott úszik egy különös virág, a messziségben növekedő új nagy fának tavaszi virága). Nem kell bántani drága, árva gyermekből királyfivá növekedett magyar nyelvünket. Őt már senki sem veheti el tőlünk. Amint a múltunk, a legsajátosabb nemzeti múltunk is a miénk marad, bármi történiék.

(1915)

SZABÓ DEZSŐ

A magyar nyelv

Egy kis vigasztalást, hogy holnap is legyen erőnk.

Kultúrfölényünk leghatalmasabb megmutatója, egyetemes alapja: a magyar nyelv. Ezen a téren értük el a legnagyobb, majdnem csodaszamba menő eredményt, itt mutatkozik meg egész belső életével a magyar lélek őseire gazdagsága. Ide jöttünk a nomád népek népszámlálatlan, leltározatlan ősnyelvével. És ezt az ősi, régi lelket magában rejtő nyelvet mindjárt európai életünk elején három olyan csapás érte, melyek közül egy is bőven elég lett volna, hogy halált idézzen elő. Először: az ősi psziché az ősi hit letéteményese. Ezért az újhítt királyság idegen hatalmi tényezői gyilkolják, kiátkozzák s az új nemzedékek lelkétől ellopják e nyelv minden művészi termését: a dalokat, a meséket, az ősi mítoszt. Másodsor: kultúránk mindazon terei, ahol a nyelv fejlődhetnék, gazdagodhatnék: idegen, a magyar nyelv-

vet alig tördelők, a magyar lelket nem ismerők hatalmába kerülnek. Így megvan az a veszély, hogy maradék nyelvünk egészen félretorzul önmagától. Tanulság erre legrégebb nyelvemlékeink magyartalan hülye dadogása, melyet nyelvészeink sokszor fájdalmasan igen autentikus egykori magyar nyelvnek vettek. Harmadszor: a sok nyelvű nemzetben hivatalos, társalgási és tudományos nyelvvé a latin lesz. Mi voltunk századokon át Európa leglatinabb népe. Így az európai kulturális fejlődés, a gondolatgazdagodás, a fogalomszerzés: nem jelent fejlődést, szétlombosodó új életet a magyar nyelvnek.

És mindennek ellenére történik meg az, amihez hasonló csodát nem ismerek az emberi kultúra történetében.

Egy nyelv, melyet látszólag senki sem beszél, melyet mindenki megvet és eltiporni igyekszik: rejtett paraszti patakokban megőrzi minden ős kincsét. És mikor a protestantizmus megadja néki az élet nagyszerű alkalmát: egyszerre oly erővel árad elő, hogy nemsokára Balassa, Pázmány és Szenczi Molnár Albert is lehetségesek. És most tessék végigseregszemlézni emlékezetben mindazt a gyűlöletet, tiltó zsarnokságot, közönyösséget, fertőzést, amit a további történelem folyamán Habsburgok, arisztokrácia, idegen klérus, idegen bürokrácia, felületes beolvadás jelentenek a magyar nyelvnek. És nézzük a mai eredményt.

Tudományos és társalgási nyelvünk még beteg. Csak emlékeztetnem kell a Magyar Tudományos Akadémia két vagy három éve megjelent értesítőjére, melyre még a „konstruktív” sajtó is feldöbbsent. Ebben oly gyalázatos merényleteket követtek el a magyar nyelv ellen, amilyenekért egy második reálistát kipofoznak az iskolából. Ezek a nyelvhibák mintegy diadalmi zászlók voltak, melyen jelen kultuszminiszterünk blutfervántjai kitűztek az elokkupált magyar szellemi élet bástyájára. Társalgási nyelvünk romlottságának fő oka az a döbbenetes elhanyagolás, melyben iskoláink tantervében részesül. Ez nálunk, ahol oly sok az idegen elem és ráadásul nyelvünk rokontalanul más: kétszeresen megbocsáthatatlan bűn. De az irodalmi nyelv!

De az irodalmi nyelv! A felkiáltójel itt tényleg csodát: misztikus természeti erőktől adott csodát jelent. Az irodalmi magyar nyelv ma Európa egyik leggazdagabb, legtöbb húrú hangszere a humánnum kifejezésére. Tudom, hogy fájdalmat okozok Magyarországon, ha felhívom a figyelmet: hogy magyar dolgot nemcsak gáncs, hanem dicséret és csodálat is megillethet. De e kegyetlenséget a tények parancsolják rám. A magyar nyelv: a kifejezés és művészi szuggesztíó gazdagságában ma fölötte áll a francia, olasz és német nyelveknek.

Ennek a fölénynek alapjai természetesen megvoltak a nyelvben, s az irodalmi nemzedékek egymás után hozták felszínre a rejtett képességeket. Művészi szempontból egyik legtöbbet adó sajtóság a szórend végtelen sok lehetősége s a hang-

súly nagy változtatásai. Az emberi lélekben folyó humánium mintegy közvetlen fakadásában és eláramlásában lehet kifejezéssé ebben a nyelvben, s nem kell áttör- delni egy örökre kialakult szórend egyenruhás kereteibe. Kimeríthetetlen módoza- tokat ad ez az írónak, hogy a lelki történések alaphangját, halkabb rezdületeit, s ha kell: összes zöngéit adja. Egy másik ilyen dús forrása a művészi kifejezésnek: a képző gazdagsága és folyton fakadó élete. A dologhoz értő tudja, hogy mennyivel többféleképpen hatók ezek a képzők, mint az olasz nyelv képzői. A látszatmozdu- latlanság bármely szavát igévé lehet lökni velük. És így mi az európai nyelvek kö- zött meg sem közelítve tudjuk kifejezni a lelki történések: tehát az egész világ igei- ségét. Őt érzékünkön át zuhog a világ sajátos énnünké, külön sírásunkká vagy ne- vetésünké. És ezt a minden dolog rohanási lényegét, a világzápor folytonos elsu- hanását: a világ igeiségét a magyar nyelv képzőivel, igéinek sajátos vonzataival bá- mulatosan ki lehet fejezni. A modern magyar irodalomban úgyszólván igévé lett az egész mondat, s ebből a szempontból nyelvünkkel jobban megközelíthettük a ze- nét: a csak időben történő humánumot, mint Európa bármely nyelve. Ehhez szeren- csésen járult hozzá, hogy az utolsó százötven év irodalma oly mesteri hangszere- léssel fejlesztette nyelvünket, hogy csupán hangzása: a magánhangzók tovaömlése a változó dinamikus és zenei hangsúlyban a világ minden emberi ízét el tudja mu- zsikálni. Ma már egészen ostoba a vád a magyar nyelv „keménysége” ellen. Ebben a zenei fejlődésben lényeges szerepet játszott nyelvünknek az az ősi sajátossága, hogy a mássalhangzó-torlódást, mely a német nyelvet a Lenin-fiúk sikeresebb esz- közei közé kulturálja, nem tűri meg. Már Csokonainál, Berzsenyinél bámulatos lágy és halk dallamokat találunk, s a Vörösmarty nagy orgonája után minden lehet- séges lett. Ez a gazdag lehetőségű szórendjében, ezer változatú hangsúlyában, foly- ton teremtő képzéseiben, rohanó igeiségében mintegy mindig új előteremléssel fa- kadó dús nyelv minden kényszer nélkül el tudja énekelni a görög, a latin s a nyu- gati versek ritmusait. E téren is páratlanul áll az európai nyelvek közt és talán ab- ban is: hogy fordításban mennyire tudjuk megközelíteni az eredeti formát és tartal- mat. Nyelvünk felsorolt lehetőségei adnak a magyar irodalomnak két oly művészi sajátosságot: melyet Európa többi irodalmában ilyen mértékben nem találunk. Ez a nyelv az emberileg elérhető határokig meg tudja mondani a pozitív képzettartalom- mal nem bíró halkabb lelki suhanásokat, a lélek sokszor alig észrevett mellékszön- géit, sejtéseit a világ ujjai alatt. A második: páratlanul alkalmas arra, hogy a világ élő húsát, a milliárd rezdületben történő anyagot kifejezzük: tehát egy kozmikus arányú irodalom megteremtésére.

Ezt a nagyszerű örökséget a legújabb magyar irodalom: az 1900 óta fellépő írók a kifejezhetőség, a zenei gazdagság csodálatos fokára emelték. Mégpedig úgy,

hogy a nyelvet minden folyamatában visszatisztították ősi érintetlen magyarságára. Ismétlem: a magyar versnél ma nincs több dallamú, több humánus megmondására alkalmasabb hegedű. A magyar próza pedig zuhatagos gazdagságával, őserdői zsúfoltságával, világteremtő előömlésével ma a legtöbb hangú zenekara az emberi léleknek Európában.

Hordd, fiam, a német sapkát, gajdold a Wach am Rheint, szervezkedj be idegen léleknek torz burschen-nyavalyákba: majd holt apáid leköpnék, ha a magyar temetők mellett visz el utad.

Budagyöngye, 1927. november

JÉKELY ZOLTÁN

Zengő nevek

Hadrév,
Sáronberke,
Kalota-Szentkirály –
didergő fészkek az erdélyi rengetegben!
Neveteket ki mondhatná ki szebben,
mint én az emlékezés áhitatában.

Zentelke,
Asszonynépe,
Szépkényerű-Szentmárton,
s Detrethem, ki Bethlehemet idézed –
hogy elszakított töletek a végzet,
lelkem térképén egyre pirosultok.

Régi vitézek lábnyomán kelt virágok,
hervadt bokréták kopjás, árva dombon:
valahányszor a nevetek kimondom,
álmodozásom sólyomszárnyra kap.

Némelyitek mint húsvéti harangszó,
másban egy fejedelem csizmás lépte dönt,
csillagfény csillan s ékes pártagyöngy,
ha felderengtek az őszi éjszakában...

Hazám lelkéből lelkedzett nevek,
ti maradtatok nekem a világon!
De meghalljátok-é szólomat,
s hívásomra szálltok-e közelebb?

1947

SZÉKELY JÁNOS

Helynevek

IVÓ – ugyan ki szomjazott
 És mennyi ideig,
Hogy patakunkat máig is
 Ivónak nevezik?

MENTÉD – egy utat hívnak így,
 S odébb a nagy mezőt.
Szaladtak rajta százszor is,
 Mentvén a menthetőt.

ÉGETTVÉSZ – nagy erdőtüzek
 Ropogtak egykor itt;
Mindenhol látni éktelen,
 Komor csutakjaik.

TEPLOMBÜKKE – egy hosszú és
 Lapos gerinc neve.
Ez nyilván azt jelenti, hogy
 Csuhasok erdeje.

IRIGYVESZI – a jófüvű
Mezőt becézik így,
Mert eladta a jószívű,
S megvette az irigy.

S ki fejt meg a Vallató
Vagy Sinai nevet?
Mit jelenthetnek, micsoda
Vad szörnyűségeket?

1964

CSUKÁS ISTVÁN

Ima a bölcsőhely nevéért

Szeretfalva szeret-e,
két karjába temet-e,
világvégi magányában
sóhajt Gyergyóremete.

Lábujjhegyen jár a reggel,
elindul mint ezer éve,
lesegeti álmos szemmel
Ecel, Uzon és Lovéte.
Kivétel a fűrgé Kelnek,
mert ott mindig korán kelnek.

Zábrány, Zaránd, Öthalom,
ottan sincsen nyugalom,
dohog Déva, Fogaras:
Pipirigen kukorékol a kakas!

Magyarzsombor, Szászlekenye,
begyűjtva már a kemence,
Piskolon is pislákol,
hogy mindenki harákol,
dől a füst, fuldoklik Orlát,
fogja mindenki az orrát,
Billéden is billeget,
bekormozza az eget.

Végre azért megvirrad,
fényben nyújtózik Arad,
Keresztényszigeten kelve,
harangszóval, énekelve,
úgy dícsérik az Urat.

Szásztyúkoson tyúk fő,
szaglászik is Csermő,
tésztát dagaszt Alkenyér,
délre kisül a kenyér.

Farkaslakán farkast fognak,
Nagydisznódon miskárolnak,
libád után ne is kutass,
befogadta Marosludas.

Szálva,
Naszód,
Nagyilva,
megérett már
a szilva!

Tasnádszántó, Érkörtvélyes,
ott a körte igen édes,
a csupasz fát rázza
Gödemesterháza.

Almásmezőn alma terem,
leszedné Alsódetrehem,
kacag Kaca, Szelistye,
alma kéne, hogysisne!
Szeliden szól Somkerék:
egyél somot, van elég!

Bélbor, Borszék borozgat,
Alsórákos orozgat.
Gyergyóbékás békát nevel:
megelégszünk mi ennyivel!
Rábólogat Magyarbodza:
sorsunkat az élet hozza.
Vitatkozik Kolozsborsa:
ki s ki milyen, olyan sorsa!
Nagy hangodat meg ne bánd,
így inti őt Mezőbánd.

Gyulakuta kutat ás,
folyik a nagy kutatás,
bőven buggyan az ivóvíz,
csőbörrel jön Kászonaltiz,
helyeselget Járavize:
mindenkinek jár a vize!

Ujszentannán keresztelnek,
jövönk ága minden gyermek,
nyílik kapu, ugat kutya:
jön a rétyi retyerutya!
Zsibó, Darlac, Zsidve,
vagyon erős hitbe;
Ugra, Zágon, Székelyderzs,
ajkukon kél nóta, vers;
fejceskéd a fénybe mártom,
szózatol Dicsőszentmárton.

Marosborgó, Borgóprund,
a szalonnát meg ne und,
Oklánd, Vargyas, Muzsna, Torja,
legyen mindig malac-tarja,
Zsiberk, Kőhalom, Metesd,
a rokont hússal etesd,
el-elmereng ezen Hégen,
ha ma nincs is, így volt régen.

Alsóaklos, Szolcsva,
becsukhat a korcsma,
kész az ebéd, hazavár
Kudzsir, Porcsesd, Resinár,
ebéd után lesz lepény,
örvend Teke és Lupény.

Tele kamra, tele csűr,
elégedett is Nagycsűr,
Börvély, Kaplony, Szaniszló,
szava sosem panaszló,
lesz aratás, ha volt vetés,
bizakodik Lugos, Vetés,
kell, ha az ember családos,
hümmög Szalacs és Csanálos.

Fejéhez kap Apold, Berve,
jól meg vagyunk mi keverve!
Itt egy falu, ott egy vár –
koronája Kolozsvár!

Miriszló és Petrilla
zeng mint a rigótrilla,
zendít altató zenét,
zümmög halkan Szúnyogszék.
Kürpőd, Vurpód, Prázsmár, Lisza,
lassan-lassan elalusza.
Kémer, Zilah, Sarmaság,
felrázva a szalmazsák.

Málnás, Havad, Torockó,
vackába tér a mackó.
Torda, Brassó, Szurduk, Nagylak,
a Nap lassan haza ballag,
a sugara aranyküllő,
utána forog Esküllő.

Erdély fölött sötétedik,
a csillag is késlekedik,
gyúlj ki csillag sötét egen,
fohászkodik Magyarigen.

1988

BERDA JÓZSEF

Óda

Nyelv, sugárzó anyanyelvem,
szavak mélyen csendülő hangversenye,
te husosan gömbölyű, már-már tapintható anyag:
olyan vagy, mint a zsírral és fűszerrel teli étel,
mint a legnemesebb ital, – szellemünket s vérünk
ritmusát életrehívó!
Néked hódol most a költő, e kemény kor énekese!
a költő hódol neked, a büszke és alázatos, ki
belőled formálja, önti szoborba a düh és
öröm kitöréseit, ünnepi torokkal kiáltván:
nincs, ami szebb, izgatóbb s illattal telibb volna nálad!
Hasonlatos vagy a fiatal szerelemhez, melynek
üde zamata van még, s mely csupa indulat, ellágyulás,
ébredése az éhes gerjedelemnek.
A lobogó képzelet, mely veled él, veled hal, együtt
lélekdzik a lélekzeteddel; érzi fenségességed hatalmát!

Nyelv, te döngő, néha ízesen ledér, máskor szelíd zene,
nehéz szavak vidám és szomorú önkívülete, mit mondjon,
mit zengjen rólad a gyarló szándék, mely dicsérni akar?
Mit mondjon a jámbor, ha észbe kap: szebb káromkodni, akár
ördöggel parolázni húrjaidon, mint gyöngye imát mormolni hiába.
Ki gibircs csak s tudomány nélkül sorvad e világban:
nem érzi ezt, nem érti, mire a mélyen konduló harang, nem
tudja, mit szagol, s nincs ízlése, ha jó ital olajozza
dalra zendülő torkát. –

Én tudom még: mit adsz te nekem, mily bő jutalomban
részesítesz engem, hű gyermekedet, ki emlődön nőtt fel,
s nem felejt el soha, hogy nem voltál rest szárnyat adni
az ujjongó képzeletnek; fényed és árnyékod örök sugaraiba
emelni ingatag kedvem hömpölygő hullámaid, mikor ócska
ribancok s nyegle úrfiak riogása ült lakodalmat s én
mint olthatatlan szomjúság, úgy dúdoltam dallamod
dicső dalát, mely időn és téren át ragyog; – akár
a rekkenő nyár a termő életet, mely nem alszik ki
soha, míg ember él a folyton forrongó földi világon.

1938

HAJNAL ANNA

Magyar nyelv

Kőgörgeteg, zuhanó, mennydörgés, messzemorajló,
rengeteg sziklán aláharsogó vízzuhatag,
gyilkos fejsze alatt recsegőn zuhanó öreg szálfák
hördülő sikolya volt a te nyelved, magyar.

Hó szomorú zizegése örvénylő téli szelekben,
elfagyott őszi vetés síró csírái felett,

ilyen voltál a nép csüggedő ajakán szomorúság,
síró énekedet feledi majd a szívünk.

Szőllők szép feszülő fürtjei, hamvas bogyói,
viaszos ragyogás ősz-színű tarka levél közt,
muskotály ízeivel telik meg a szív és az elme:
édes leszel a nép ajakán, hazai nyelv.

1951

JÁNOSY ISTVÁN

Óda

Istennóm, végzetem, mindenem, magyar nyelv!
Néked szántam oda kérész életemet.
Míg más bódult világgal, szerelemmel,
fóliánsokba bújva láthattál engemet:
Zrínyi, Balassi, Pázmány, Apor Péter
volt számomra fájó vizsgatétel.

Nem a nép ajkáról lestelek el téged:
ott, hol születtem, más nyelv dala réved.
Fülem is először elegyes beszéddel
ismerkedett: küzdöttem sok nehéz szeszéllyel.
Oly elfogódva imádtalak Téged,
mint trubadúr Hölgyét, kit el nem érhet.

Csodáltalak úgy, mint agg Vejnemőjnt:
zűrből ki játszva alkotott világot,
kinek minden szava dallá vált a ködben,
s boszorkány-erejével senkinek sem ártott,
Magasi apám volt nékem Vejnemőjnen,
aki, ha szólalt, éledtek lelkes lények:

kis tehenek, lovak: s most, hogy tűnt a ködben,
hangjában hallom a szép magyar beszédet.

A nyelvek, mint az emberek, élnek:
születnek, öregednek és kihalnak.
Lehet. Téged mind gyéribben beszélnek,
lecsupaszítva lomtárba utalnak.

Én mégis, azért is csak Téged szeretlek!
Én, koldus trubadúr, holtig nem feledlek!

A te hangjaidon sikoltott az Égbe
legtöbb önáldozat-kín, fájdalom.
Veled kiáltott férfi máglyán égve,
s gályapadon; vad, sivatag tájakon,
úr-kín alatt nyögő rabszolganő,
janicsárrá vitt fiát sirató ünő.

Ha már elvetted az életemet,
végső nagy áldozatomat fogadd!
Elszántan vallom szívem füllesztő félsszel:
addig élek, ameddig Te élsz, nyelv –
beléd kódoltam minden titkomat;
benned múlok, ha mohos sír temet!

1976

KIRÁLY LÁSZLÓ

Anyanyelv

Ó, mit mondjak rólad,
mit szólhatnék én rólad,
miként nevessek,

miként sóhajtsak rólad,
csodaváró hangszer,
melyen mélyen kipengethető,
sötéten billentyűzhető
gyönyörűn szállni köldhető
a Mint ha pásztortűz ég őszi éjszakákon
izzó parazsakba meredő mítosza,
melyen fölsikongható,
tépett lobogóként világ fölé bontható
az Elindultam szép hazámból
vérnél vörösebb,
véremnél éltetőbb sikolya.

Mit mondhatnék én rólad,
mit kiálthatnék rólad,
bujtató barlangom,
én legvégső vackom,
szajhám, utcasarkon
váró gyilkosom!

Szálló testem alatt hullámozó csodatáj,
legtisztább álmom, szerelem,
nyeregbe kényszerítő kengyelem,
sorvasztó kínom a végtelenség
megmászhatatlan falain –
halottaim...

Egyetlen óvóm,
egyetlen nem-árulóm,
egyetlen kétélű fegyverem.

Halotti menetek fölé
lepelként kúszó siratóim.

Fogyó életem –
énekiem.

1978

Anyám könnyű álmot ígér (Részlet)

Jön az erdő

Az elemi iskolában osztálytársaimnál hamarabb tanultam meg a betűvetést. A sikongó palatábla fölé hajolva, ebédközben is mámorosan róttam a szavakat. Úgy éreztem: mindahánnyal egy-egy titkot csípek fölön. Még nem tudtam, mit kezdek majd velük, merre s mi végett indítok rohamot. De hogy leírtam a félelmetes szót: báró, máris többnek éreztem magam, majdnem egyenrangúnak a betűk rácsai mögött vetett fogalommal. A világ birtokbavételének illúzióját éltem át: szavaim egyes csapatának eszméltető, titkos erejét. Más örökségre – semmilyen ingó és ingatlan vagyona – nem számíthattam. Az ősök tankönyvbe foglalt testamentumaira sem. Mivel sáfárkodtam volna? A magaméihoz tehát, közeli és távoli rokonoknál, új szavakat eprésztem. Degenyeges, fazekas vándorszekelyek szekere körül ólálkodva egy-egy friss jelzőt, ígét, ikerszót dugdostam a nyelvem alá, s rohantam szívdobogva, mintha kancsót loptam volna: iafia, iafia! Anyám nevetett: pap lesz belőlem. Kérkedtem valósággal, mi mindennek tudom az elfelejtett – vagy soha meg sem tanult? – nevét.

Vitorláim csakhamar összehuttyantak. A magyar irodalomba tévedve föl kellett figyelnem valóságos helyzetemre, miszerint nem erdőbe, hanem bokorba születtem, az anyanyelv diribdarabjai közé, ahol minden, amiből a legkisebb költőnek is föl kellene ruházkodnia: csupa maradvány, foltnak való, szalagvég, elhullajtott kacat. Téli estéken Arany Toldija tartott ébren, azzal a döbbenettel, mint mikor a szilvafáról a hátamra esve, szavamat vesztettem. Nem ismerjük a nyelvünket! – kezdett sajogni bennem a felismerés, végét vetvén az iskolai dolgozatírás boldogságának. A világ teremtésének bibliai homálya vett körül és a bizonytalanság: a vásár végére születtem-e vagy az elejére? A fölszedett sátrak, indulásra kész társzekerek, a lacikonyha körül lerágott és elhajított csontok, a lebontott körhinta látványa – hunyt pilláim alatt a színes hintók, sörényes, kék fapáripák káprázatával – minden cseresznyevásárkor elszomorított. Ez a korai emlékem nyirkos érzésként szívárgott az erőfeszítéseim közé, hogy valamiképpen fölfogjam helyzetünk való értelmét; hogy miért gyakoribb a puszta dúdolás, a sejej, sajaj, mint a szöveges ének; miért kellene mezei rokonaimat utánozva a kutyát kucsának, a macskát matykának ejtenem... Mert némaság, az nem volt. Mint valamely nagy csata után, veszteségek és

hőstettek számbavételeként szólt a mese. Ha ugyan mesélés volt az: a kényszerű sietség a történet csattanója felé, csupaszon sántáló mondatok buktatói között; a helyzetek, fordulatok, lélekállapotok szöszegény elnagyolása; a képzelet mögött kullogó kifejezőkészség elesettsége; a feltáratlan maradt természet, névtelen virágaival és egyetlen esőjével, amely – későbbi megfigyeléseim szerint – sohasem szemerkélt, nem zengett, zuhogott, nem dobolt, nem paskolt, semmilyen más változatában meg nem jelent, mindig csak esett.

Mikor elkezdtünk beszélni: mintha gereblyével fésülködtünk volna.

Újra meg újra visszatértem a Toldihoz. Nyelvünk erdőzúgását hallgattam benne. Miután végigborzongtam a réti farkasokat, és Bence hűségében apámra ismertem, miután karizmait a Miklóséival összemértem, azzal kötött le tizedszer is, ami a kielégített kalandvágy helyén egyre növekvő hiányérzetemet enyhítette: beszélni tanított. A lehetetlen sajogó kísértéseit éreztem: fölszippantani szavanként az egész, utolsó jelzőjét is eltárolni az üres kamarákban. Az uradalmi gyümölcsösbe szabadulva kapott így el a vad mohóság, a tatárkodás fosztogató ösztöne: leszaggatni, ing alá rejtteni, kabátujjba, nadrágszárba dugdosni, ágastól tördelni mindent, amit lehet, hazarohanni vele, föl a padlás sötét zugába, zabálni gyomorrontásig, fogvásásig, állkapocszsibbadásig.

Kedvemre bódoroghattam a kertben, amelyről eladdig nem volt tudomásom. A friss szerzemény: szavaim birtokában, többletem miatt magánynak is enyhe szorongásával, reggelenként úgy ébredtem, mint egy álruhás királyfi, akinek titkos küldetése van: megváltani a senyvedő nyelvet újabb vásári pofonok árán is; kimekíteni a „csukot” a romlás boszorkányvarázslatából, nagy népünnepségen visszaadni „u” hangzójára a vesszőt és az elorozott „ty” betűt, amely szinte csúfalkodásképpen került a macska hátára. „Felesleg” – mondja nagybátyám fölösleges helyett; szavai összevissza röpködnek, mint a vak madarak. Hogy látásukat visszahozzam, lapot indítottam. Arany János modorában írott verseimet irkalapokra sokszorosítva, a cinterem környékén ághegyre tűzve, bokor alá rejtve kezdtem terjeszteni. Másnapra mindig eltűnt a csalétek. Valószínűleg a papírhiány miatt. „Valaki röpcédula szórja” – mondta egy idő után a sánta segédjegyző. S mivel a szomszédunkban lakott, velem fordítottatta le az ugyancsak féllábú hexametereket.

A versek nagyon szépek, mondta. Nincs bennük politika, nem veszélyesek. Arról tudósítanak, hogy valaki megbolondult.

1970

Én lennék a nyelv?

Még bukaresti élményem. A Petőfi Sándor Művelődési Házban történt, annyi bizonyos, hogy a hetvenes évek elején. A részletek közül sok mindent elmostak a záporozó későbbi élmények, mint kőszirt körül a futó homokot az áradások. De a részletek nem is fontosak, csak az érzés, mely az emlékeim kőszirtjén fennakadt. Nem fontos, miről folyt a beszélgetés, hogyan hívták azt a középkorú férfit, aki váratlanul így szólt:

– Közgazdász vagyok, Aradról kerültem Bukarestbe – ez volt a lényege annak, amit mondott. – Sorsom úgy alakult, hogy sem a munkahelyemen, sem a családomban húsz esztendő óta nem beszéltem az anyanyelvemen. A Petőfi Ház jó híre idehozott engem is, és úgy érzem, most nekem is lenne mondanivalóm. Bocsássanak meg, ha félszegen fogom kifejezni magam.

E bevezető után bizonytalan mondatokat, elvétett egyeztetéseket, rosszul ragozott igéket vártunk. Közgazdász ismerősöm azonban szebben, csiszoltabban beszélt magyarul, mint bármelyikünk a jelenlévők közül. Talán kicsit keresetnek is tűnt, amiért kiegyensúlyozott volt minden a mondat szerkesztésében, a jelzők megválogatásában, a hangsúly elhelyezésében. Mindennapi beszédünkben nem vigyázunk ennyire a „kicsinységekre”. Nem is az okfejtése érdekelt már, hanem nyelvének muzsikája, a szavak áradása, egy lélek ösztönös kitarulkozása.

Félrevontam. Ketten voltunk. Friss ismerősök, de közös anyanyelv gyermekei. Miként őrizte meg ilyen épségben az anyanyelvét, ez izgatott. Csodálkozott. Ő azt hitte volna, hogy el is felejtett magyarul, azért kért bocsánatot az előbb. A nyelv, amelyet anyjától tanult meg, és amelynek törvényei az iskolában tudatosodtak benne, egyre hátrább vonult a tudatában, leszállt a gyermekkori világ, az eszmélkedés, az első szerelem, a diákélet mélységeibe, hogy onnan egy-egy pillanatra bukkanjon fel, váratlan találkozások, gondolatársítások hívására. Meg esténként, ha az álom csábítja, s régi szavak ölelik körül. És ha megfájdul valamelyik porcikája, a jajszó úgy jön fel, mint az első ütésre odahaza.

A nyelv „beleszorult” a lelkébe, és ott úgy őrződött meg, mint az Érchegységben a forró aranyláva az egymásnak nyomuló sziklák repedéseiben: a szavak megkövesedtek, de hallatlanul megedződtek, nemesfémmeé ötvöződtek.

Ha moldvai csángó barátaim ennyire fel tudnák fejteni lelkük titkait, talán ugyanezt mondhatnák.

– Csak az a különös – folytatta aradi ismerősöm –, hogy minden új ismeretet most is megpróbálok magamban anyanyelvemen megnevezni, egy-egy élményt magyar szavakba fogni.

– És sikerül?

– Ezt másvalaki mondhatná meg, ha előbb hallaná gyámoltalan belső motyogásom.

– Soha nem mulasztja el ezt a játékát?

– Akkor mintha nem velem esne meg, nem az én élményem lenne, nem én lát-nám, hallanám... De igaza van, csakugyan játék ez, egyszerű játék.

Az lenne? Játék?

Mikes Kelemen számára – nagyon messzire ugranak időben és térben a gondolataim – vajon pusztá játék volt a gyermekkori emlékek, Zágon, Erdély emlegetése? Írástudó volt, fel is jegyezte kísértő emlékeit, melyek másokban elenyésztek. Olyankor otthon volt megint: az emlékek a nyelv szárnyain oda röpítették, ahová a képzelete, a lelke kívánta. Távol a szülőföldtől az anyanyelv a pótolhatatlant is helyettesítheti: a kedves tájakat, a felejthetetlen arcokat, elégett érzelmek kormát, fájdalmát, félbeszakadt örömök tüzét, megcsalt reménykedéseket. Otthont, életet, hazát, barátokat, vigasztalókat és keserítőket idézhet meg – mindent – az élmények nyelve. Mikesék számára a nyelv lett Zágon, Erdély, az elveszett haza, a reménytelenségben is mindig reménylett jövőendő. Való embereket és kitaláltakat szerepeltet Mikes, teremtő írói képzelete erejével. S közben talán nem is gondolt arra, hogy ő, az író a nyelv teremtménye: hiszen nyelv nélkül nincs írás, de az írás megmaradhat akkor is, mikor írója immár századok óta porlik valahol, Rodostóban vagy Csíkszeredában...

Én vagyok a nyelv, mondhatná az író, mondjuk néha valamennyien. Úgy érezzük, hogy a szavak, a mondatok készségesen engedelmesskednek nekünk. A nyelv pedig szerény alázattal még szavakat is ad e fölényünknek – nélküle aligha fogalmazhatnók meg! –, nem kívánja éreztetni hatalmát, mert az olyan nagy, hogy lázadni sem lehetne ellene.

Én vagyok a nyelv, mondom, ha úgy képelem, hogy tőlem, az egyéntől függ a nyelv – a nyelvek – sorsa, mert a szavait használom vagy nem használom, újakat alkotok és az ismerteket elfelejtem, s ha éppen akarom, az egész nyelvet elfelejtem. De a nyelv a maga végtelenségében, mint az elemek, nem törődik sem a gőgömmel, sem az árulással. Hiszen ő készségesen áll az egyének szolgálatára, de egyáltalán nem az egyének műve. Csak egész közösség lehet teremtője vagy sírója. A közösségek pedig alkotó, és nem pusztító egyesülések, s józan ítélettel legfőbb közös teremtményüket semmiképpen sem temetik el. Nemzedékek adják át

egymásnak a nyelvet, amely mint a folyóvíz, tisztul e váltásokban. Vagy inkább a nyelv adja át egymásnak a nemzedékeket, bízza őket az idő gondjaira és vállal is gondoskodást fölöttük? Éppen azért, hogy az egyének a nyelv szavaival vehetik birtokba – eszmélésük rendjén – a maguk kicsiny, majd táguló környezetét, házat, udvart, virágokat, dombokat és síkságokat, vizeket és szeleket. Mindent-mindent a halhatatlan közös alkotás, a nyelv hoz elénk, mutat be, és csakugyan akkor lesz a miénk minden, és érezzük meg a magunk helyét ebben a hatalmas erőrendszerben, amikor meg tudjuk nevezni a magunk szavai, gondolatai, érzelmei szerint a kis- és nagyvilág minden darabkáját.

A nyelv pedig, amely – mindegyik anyanyelv – emberekben él és tájakban, földben és égen, mivel a maga szelleme szerint nevezi meg a havasokat és a völgyeket, a csillagokat és a fogalmakat, a világ legbölcsebb egyenlőségeként fogadja el, várja el, kívánja meg, hogy testvéri nyelvek a maguk szelleme szerint nevezzék meg ugyanígy ugyanazokat a hegyeket és óceánokat, csillagokat és fogalmakat. Soha még nyelvet nem csorbított az, ha másik nyelv másként szólította meg a futó hullámokat vagy a röppenő madarakat. De érzelmi testvériségbe hoznak nyelvek – minden nyelv testvére a másíknak – közös folyókat, városokat, hegyeket éppen azért, hogy a maguk törvényei szerint adnak nevet nekik.

Lám, a magam testvériségérzetét is anyanyelvem révén élhetem igazán?

Bukaresti közgazdász ismerősöm vallomása, hogy amit ő nem próbál a szavai-
ba foglalni, az mintha nem is a saját élménye lenne, nem is léteznék számára, ösz-
tönösen igazolja a nyelvészet mai felismeréseit. Azt ugyan talán író mondta ki első-
nek – Kosztolányi Dezső –, hogy a nyelv nemcsak hangtan, mondattan, szótan, ige-
ragozás, nemcsak rideg szabályok gyűjteménye, hanem az élő lélek tükre is, ennek
alkotó birodalma. Írónak kellett ezt kimondania előbb, mert neki mindene a nyelv,
éppen ezért tudja, hogy ő viszont a nyelvnek mindenese. Azóta persze a nyelv
hűvösebb szenvedélyű tudósai is meggyőződtek erről az írói igazságról, és a lélek-
tan besorakozott a nyelvészet nélkülözhetetlen segédtudományai közé.

Én vagyok-e hát a nyelv?

Milyen jó is, hogy serényen, csendben, de megmásíthatatlanul, a nyelv az én ala-
kítóm!

Örökölt vagyunk

Anyanyelv.

Nem véletlen, hogy a világ népeinek nagy részénél a nyelv fogalmát és jelentését az anyához kötik. A születés csodájához, az emberi test melegéhez, a szeretet mélységeihez, a hűséghez, a féltéshez, a befogadáshoz, a teremtéshez.

Az anyanyelv örökölt vagyunk, sejtjeinkbe szövődő tulajdonunk, az anyanyelv egyenlő vállalt önmagunkkal.

Szlovákiai magyar költő, Tózsér Árpád írta le: anyánk képén a világ a ráma. Az anyanyelv a világ, a világhoz vezető út is. Az anyanyelv ezer arcú gazdagság, a nyelv minden szava a lélek forrásvidékeihez vezet. Az anyanyelv befogadja a természet tájait. A saját kicsi hegy-völgyeinket, füveseinket, vizeinket. Az anyanyelv megőrzi történelmünk helyeit, Vereckét, Mohipusztát, Mohácsot, pártütéseket, a lázadásokat, 1848-at, Doberdót, a Don-kanyart, az erőszakos diktátorokat, a mártírokat, a hazugokat és a szenteket, és megőrzi a mai napot is.

A nyelv az anyától tanulja természetét. A nemesre törekvést, az élet megtartásának törvényeit.

A nyelvet lehet suttogni, a nyelv tud rejtőzni a veszély elől, tud büszkén egyes lenni, tud szítani ellenállást, lehet vele gyűlölni, tud siratni, s ha kell, átváltozik az erőszak előtt, hasonlatokba szelídiül, szimbólumokba rejti arcát, ezernyi alakot ölt, s mindezt az élet megtartásáért és felneveléséért.

A nyelv személyi tulajdonunk, de közvagyon is. A nemzeti nagy leltárban legnagyobb szellemi értékünk. Magyar nyelvünk a Halotti Beszédtől a mai napig a küzdelem története.

Magyar nyelvünk más nyelvek árnyékában élt, más nyelvek ellenében kényszerült fejlődésre. Előbb a latin, majd évszázadokon át a német nyelv öröknek tűnő árnyéka vetült rá. Persze mindig az idegen dinasztiaé. Ha volt a nyakunkon nagyhatalom, birodalmi erővel kényszerítette ránk nyelvét. Megéltük a német divatját, megtapasztaltuk erőszakos vasmarkát is. A szovjet birodalom is ránk kényszerítette nyelvét: az orosz erőszakolt örületét. Hosszan tartó nagy leckéket kaptunk a nyelvi imperializmusból.

Sztragikus történelmünk? Mohács után az ország szétdaraboltsága visszavetette a városok fejlődését. Az elkésztett városiasodás késleltette a városkultúrák kialakulását, s ezzel újkori nyelvünk megteremtését is. Városok nyelvművelő műhelyei helyett közel két évszázadon át a parasztok, a reformáció, templomok, zsolttárok,

imádságok őrizték s ápták a nyelvet. Majd a felvilágosodás, a polgárosodás közeledése hozta meg nemzeti létünk gondjainak felörvénylését. A reformkor, a 48-as szabadságharc, a XIX. század, a XX. század eleje nemzeti kultúránk nagy ideje.

A költészeté, a drámáké, a prózáé, a nyelvújításé, a grammatikáé, a nyelvtudományé. A kis népek történelmi érésének sajátossága a nemzeti kultúra teremtő és megtartó erejének szüksége. Itt kap teret az önkifejezés, az önvédelem ösztöne és tudatossága. A XIX. s XX. századi kis nemzeti kultúrák irodalomközpontúak. Az irodalom emeli ki a szót, a betű szerepét, azaz a nyelv saját erejét és pótolhatatlanságát. A mai magyar nyelv a történelmi kihagyások és a veszélyeztetettség helyzetében nőtt nemzeti nyelvünké.

S mire kultúránk megérinthette volna az európai szellemi élet partjait, ismét a veszélyeztetettség állapotába került. Trianonnal létrejött a magyarság máig tartó drámája, megosztottságunk. Lett Magyarország és határon kívüli magyarság, lett kín a másik mellett. A világ szórvány- és szigetmagyarsága új létforma, s ezzel együtt született meg a nyelv teljesen más állapota. Idegen közegbe, többség és kisebbség viszonyába került a magyar nyelv. Keserű s önvigasztaló tapasztalat: a szórványba rajzók elmenésében munkál sokféle kényszer, de van önkéntesség is. A befogadó közeghez itt nem fűződnek előítéletek. A szórványban élők nem találkoznak öröklött történelmi feszültséggel, nemzeti rivalitással. A szórványban élő magyar, természetes létszükségletből tanul meg franciául, angolul, svédül, hollandul s norvégul, s ami fontos ebben, büntudat s kényszer tudata nélkül teszi ezt, mert érzi és tudja, hogy az új nyelvet nem saját maga ellen, nem magyarsága ellen kénytelen elsajátítani.

Persze az emigrációs tudatnak emellett számos gondja, kínja van. De ma már leszűrhető, beszédes tapasztalatát elmondhatjuk. Manapság Amerikában 1 180 000 ember vallja magát magyar származásúnak. S a legújabb becslések szerint ma közel félmillió ember beszél még magyarul. Ez azt jelenti, hogy a nyelvvesztés nem feltétlenül jár együtt a nemzetézés elvesztésével.

Közép- s Kelet-Európában más igazság van érvényben. Itt nyelvében él a nemzet. Ebben a térségben, aki nyelvet cserélt, az egy nemzedék múltán nemzetiséget is váltott és vált. A határokon kívüli nemzeti kisebbségek történelmi erőszakkal kerültek más helyzetbe, akaratukon kívül kerültek kisebbségbe, kényszerűen kerültek idegen nyelvi közegbe. Ez az idegen nyelvi közeg mindenütt, Erdélyben, a Vajdaságban, Felvidéken és Kárpátalján a többség nyelve. S ez a többség államivá, illetve hivatalossá rangosítja nemzeti nyelvét. Az említett helyeken mindenütt jelen van a többség nyelvi fölénye, a nyelvi erőszak. Ma már minden nemzetiségi szálláshelyen megfogalmazták: az állam nyelve az érvényesülés eszköze. A nemzeti

kisebbségek anyanyelve elveszti társadalmi szerepét, ezáltal a nyelv romlása és veszítése pusztító méreteket ölt. Tapasztalat az is, hogy a többség-kisebbség erőviszonya visszatükröződik a mindennapi nyelvben.

A nyelv ez esetben leolvasható szomorú tükör. A nemzetiségi lét tapasztalata az is, hogy a művelődés, a műveltség bázisa az anyanyelv. Az államnyelv erőszakolása naponta cáfolja meg ezt az elvet. Tapasztalat az is, hogy nemzetiségi térfélen a nyelvvesztés a nemzetvesztés első tragikus állomása. Természetes, hogy a nyelvi elnyomással szemben kialakult az ellenállás is, azonban ez az ellenállás önerejéből nem tudja, nem képes ellensúlyozni a kisebbség nyelvére nehezedő nyomást.

Lehetne megoldás a kétnyelvűség, a két kultúrával termékenyülő határon kívüli magyar nemzet része. Igen, de ez a szándék csak a többség és a kisebbség nyelvének szigorú egyenjogúsításával valósítható meg. Ebben a viszonyban nem lehet alárendelt nyelv. Próbálkozunk ezzel, akarnánk ezt. Sajnos elfogadható, jogilag szavatolt gyakorlatát eddig egyetlen szomszédos országban sem sikerült megvalósítani. Szlovákiában is a többség ez irányú szándékunkra brutális nyelvi nacionalizmussal válaszol. Vannak dolgok, amelyeket ma már az egyetemes magyarság, az összmagyarság szempontjából kell értelmeznünk. Ilyen: anyanyelvünk helyzete itthon és a világban. Egyetemes magyar ügy a világ szórvány-, szigetmagyarsága anyanyelvének megtartása. Összmagyarsági ügy a határon kívül élő, a nemzeti kisebbségek anyanyelvének védelme, ápolása s társadalmi szerepének visszaszerzése. Tudatosítanunk kell, hogy Magyarország a határon kívül élő minden magyar szellemi hazája. Tudatosítanunk kell, hogy Magyarország anyanyelvi gondjaink ügyében bázisrepülőter, szellemi erőmű, állandó forrás.

A Szép magyar beszéd országos döntőjét ez alkalommal Győr városa, az Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskola vállalta magára. Ez a rendezvény most országos pódium. Méreteiben és értelmében túlmutat azon is. Összmagyar értekezés a szépről, a gondolat erejéről. Engedjék meg, hogy egy gondolatot ajánljak a találkozó elé: „Határok nélkül”. Aki e három nap folyamán e rendezvény pódiumán szót kér, szavának visszhangja kél határon bévül és azon túl is. Higgyük azt, hogy a szép szó most tavaszi vetés. A szép versenye a széppel, nemes a nemessel. S e nemes versengés anyanyelvünkért van, azért, hogy rangosítsuk, azért hogy nyelvünknek ne várromjait hagyjuk magunk mögött. A szép mondásával értékeinket tartjuk magunk fölé, s lehet ez üzenetünk is, hogy küzdelemben állunk nyelvünk lekicsinylése, sok helyen történő megaláztatása és elnyomatása ellen.

HORVÁTH ISTVÁN

A nyelv csak élve tündököl

Úgy szabták rám ezt a nyelvet:
Lelkem, csak ezzel felelhet.

Más nyelven is mutathatok
Önmagamra, hogy – ím, vagyok!
De hogy milyen vagyok és ki,
Anyanyelvem mondhatja ki.

S ha teljes emberségemben
Akarsz megismerni engem,
A lélek mély rejtekéig
Ez a nyelv vezethet végig.

Más nyelvű, más embertársam,
Szeretni legigazábban
Azon tudunk mind, melyet ránk
Ő hagyott, az – Édesanyánk.

Nincs még olyan kincs, se műszer,
Melyet ember annyi ezer
Eszendőn át használt volna:
Emberséget igazolva.

Igazolva anyanyelven,
Mellyel úgy kellett feleljen
Mások közt, hogy át az időn
Tudja mi volt, mi van, mi jön.

Akadhat oly galád, talán,
Ki egy szót így „Édesanyám”
Megfojtani volna képes.
De az emberként is képes.

S ahol kivetkőztethető
A nyelv, helyében temető,
Sír marad, – vádló enyészet.
S lesz a nagyvilág szegényebb.

A nyelv, csak élve tündököl.
Balgá, ki gyilkosként rátör.
A kincs helyén hiány marad.
S nem lesz a rabló gazdagabb.

1976

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

Illyés Gyula fejfája előtt

Hazámtól távol,
Hozzád sírközelben
Tőled kérdezem:
mi végre hát?
S ha nem mondtad elégszer,
hiába mondtad,
hogy ezerszer jaj
a nyelvehagyottnak,
mert biccen a szó már
a száj szögletén.
Te sem tudhatod,
ki vagyok én,
mert csak a kérdésre
kapcsol az agy:
melyik nép fogadott gyermeke vagy?

Eleitől fogva
génjeinkben hordva:
anyaország, anyaöl, anyatej, anyanyelv.

Minek vagy!
Beszélünk fuldokolva,
ha fakad a sírás,
ha harsan az elv.
Makacs szánkra fegyelmet
izzó jogarral égess,
csak őrizz meg bennünket, édes,
édes anyanyelv!

1984

ILLYÉS GYULA

Koszorú

Fölmagasodni
nem bírhatasz. De lobogsz még,
szél-kaszabolta magyar nyelv, lángjaidat
kígyóként a talaj szintjén iramítva – sziszegvén
néha a kintől,
többször a béna dühtől, megalázott.
Elhagytak szellemeid.

Újra a fű közt, a
gazban, az aljban.
Mint évszázadokon át a behúzott
vállú parasztok közt. A ne szólj szám, nem
fáj fejem aggjai közt. A
nádkúpban remegő lányok közt, mialatt
átrobogott a tatár. A
szíjra fűzött gyerekek közt, amidőn csak
néma ajak-mozgás mímelte a szót,
mert hangot sem tűr a török, mert
arcba csap ostor – :

most mutatod meg,
most igazán – nekem is, mire vagy jó,
most pedig rád; címered, hajszályökerednek
kőharapó erejét.

Összemosolygás nyelve; a titkon
össze-világító könnyek nyelve; a hűség
nyelve; a föl nem adott hit
tolvaj-nyelve; remény laissez-passer-ja; szabadság
(percnyi szabadság, kortynyi szabadság, foglár háta mögötti szabadság)
nyelve; tanár-kigunyolta diák, szerzsán-legyalázta baka,
összeszidott panaszos, hivatalnokok-unta mamácska
nyelve; csomaghordók, alkalmi favágók, mert
gyárba se jó, szakmára sem alkalmas (mert
nyelv-vizsgát se megállt) proli nyelve; az ifjú
főnök előtt habogó veterán
nyelve; a rendőrörsön azonnal
fölpofozott gyanúsított
mélyebbbről fakadó tanúság-
tétele, mint Lutheré;
kassai zúgárus, bukaresti cselédlány,
bejruti prostituált szüle-hívó
nyelve; – köpések
mosta, dühpírja-törölte
orcájú fiaid közül egy, íme:
szólni tudó más nyelveken is,
hű európaiként
mondandói miatt figyelemre,
bólintásra becsült más népek előtt is:
nem léphet föl oly ünnepi polcra,
nem kaphat koszorút
oly ragyogót, amelyet, szaporán lesietve ne hozzád
vinne, ne lábad elé
tenne, mosollyal bírva mosolyra vonagló
ajkad, fölnevelő
édesanyám.

Gond és hitvallás

„Egy ezredév alatt sok zivatar verte nemzetünket. De a zivatarok borújában is két fény mindig hű maradt hozzá. Egyik a nemzet csillaga, mely vészek idején is áttört fényével a homályon, a másik pedig virrasztó költőink fáklyafénye, amely a magyarság számára mai tanítás.

Számunkra több is annál, mert kötelező örökség.”

TAMÁSI ÁRON

JÓZSEF ATTILA

A Dunánál

1

A rakodópart alsó kövén ültem,
néztem, hogy úszik el a dinnyehéj.
Alig hallottam, sorsomba merülten,
hogy fecseg a felszín, hallgat a mély.
Mintha szivemből folyt volna tova,
zavaros, bölcs és nagy volt a Duna.

Mint az izmok, ha dolgozik az ember,
reszel, kalapál, vályogot vet, ás,
úgy pattant, úgy feszült, úgy ernyedett el
minden hullám és minden mozdulás.
S mint édesanyám, ringatott, mesélt
s mosta a város minden szennyesét.

És elkezdett az eső cseperészni,
de mintha mindegy volna, el is állt.
És mégis, mint aki barlangból nézi
a hosszú esőt – néztem a határt:
egykedvű, örök eső módra hullt,
szintelenül, mi tarka volt, a mult.

A Duna csak folyt. És mint a termékeny,
másra gondoló anyának ölén
a kisgyermek, úgy játszadoztak szépen
és nevetgéltek a habok felém.
Az idő árján úgy remegtek ők,
mint sírköves, dülöngő temetők.

2

Én úgy vagyok, hogy már száz ezer éve
nézem, amit meglátok hirtelen.
Egy pillanat s kész az idő egésze,
mit száz ezer Ős szemlélget velem.

Látom, mit Ők nem láttak, mert kapáltak,
ölték, öleltek, tették, ami kell.
S Ők látják azt, az anyagba leszállnak,
mit én nem látok, ha vallani kell.

Tudunk egymásról, mint öröm és bánat
Enyém a mult és övék a jelen.
Verset írunk – Ők fogják ceruzámat
s én érzem Őket és emlékezem.

3

Anyám kún volt, az apám félig székely,
félig román, vagy tán egészen az.
Anyám szájából édes volt az étel,
apám szájából szép volt az igaz.
Mikor mozdulok, Ők ölelik egymást,
Elszomorodom néha emiatt –
ez az elmulás. Ebből vagyok. „Meglásd,
ha majd nem leszünk!...” – megszólítanak.

Megszólítanak, mert Ők én vagyok már;
gyenge létemre így vagyok erős,
ki emlékszem, hogy több vagyok a soknál,
mert az Őssejtig vagyok minden Ős –
az Ős vagyok, mely sokasodni foszlik:
apám- s anyámmá válok boldogon,
s apám, anyám maga is ketté oszlik
s én lelkes Eggyé így szaporodom!

A világ vagyok – minden, ami volt, van:
a sok nemzedék, mely egymásra tör.
A honfoglalók győznek velem holtan
s a meghódoltak kínja meggyötör,
Árpád és Zalán, Werbőczy és Dózsa –
török, tatár, tót, román kavarog
e szívben, mely e multnak már adósa
szelíd jövővel – mai magyarok!

... Én dolgozni akarok. Elegendő
harc, hogy a multat be kell vallani.
A Dunának, mely mult, jelen s jövő,
egymást ölelik lágy hullámai.
A harcot, amelyet őseink vívtak,
békévé oldja az emlékezés
s rendezni végre közös dolgainkat,
ez a mi munkánk; és nem is kevés.

1936. június

GYÓRY DEZSŐ

A Dunatáj lelke

1

Tej- s vérfolyam, népek dadája, mossad
a nagy tett ágyát szép tisztára át,
fiú lesz, meglásd s jöttével feloldja
a rokonsorsok vad neurózisát,

mely gyilkos-öngyilkosmód kavarog még.
Csak zord szeretők áldozzák maguk –
ily törvénytépő, falánk szerelemmel,
hogy annál szebb legyen majd magzatuk.

2

Nem az egynyelvű ánglius, frank, német
a hordozója annak, ami jön,
s nem az ész. De ez a vemhes kavargás:
ez a sok-fajta, nyers életöröm.

Mert azon-vágy itt minden zeneszerszám,
hegedű, népszáj, havaskürt, duda,
s már otthon vagyunk kávéházaidban
Kolozsvár, Zágráb, Bécs, Pozsony, Buda.

3

„Civis europaeensis sum”, sziporkáz
a magyar tejút üstökös-pora:
új Európáért, mint egy új zsidósors,
világ kovásza, népek doktora.

Kelet s Nyugat mentsvárának e tájon
míg vérből-sárból sűrűl vályoga:
magzatmozgását kezdi már e lélek,
gyűlölségünk s szerelmünk záloga.

Pozsony, 1937

MÓRICZ ZSIGMOND

Nemzeti egyéniség

Bécs felé vitt a vonat a napokban. Semmi dolgom sem volt ott, csak elfutottam egy kicsit levegőzni. Hatvanhét óta annyit szaladtak a magyarok Bécsbe, hogy közhit maradt, hogy ott, mint a delegáció urai mondják, jól lehet pihenni.

A vonaton egy barátommal találkoztam, aki kitűnően ismeri a magyar közgazdasági életet. Mikor az osztrák határhoz közeledtünk, azt mondtam neki:

– Négyszáz évig össze voltunk kötözve Ausztriával, s íme tíz év alatt úgy el tudunk válni egymástól, hogy semmi közünk egymáshoz.

– Ausztria gazdaságilag ránk volna szorulva, mert gazdasági szükséglete éppen annyi van, amit mi adhatnánk neki. Mi is rá volnánk szorulva, mert iparcikkokkal éppen el tudna látni bennünket.

– Még sincs sem bennünk, sem őbennük semmi vágy valami önkéntes összemegedésre.

– Van nekik egy gazdagabb, tekintélyesebb bátyjuk, Németország, inkább afelé gravitálnak.

– Még mindig nem erről beszélek. El tudok képzelni nagyon rendes és nagyon jó gazdasági szerződést a két állam közt, olyat, amelyet az érdekek és a szükségek hozhatnak létre. De én arra gondolok, hogy négyszáz éven keresztül két ország tökéletesen össze van kötve a hatalom, az élet minden láncával. Hogy lehet az, hogy ilyen hosszú idő nem forrasztott úgy össze két országot, hogy ne is tudjanak egymás nélkül megélni.

Látom I. Ferdinándot, ezt a finom, okos, sőt zseniális fiatalembert, aki rávetette magát Magyarországra, s nagyszerűen és játszva s tisztán diplomáciai eszközökkel meghódította. Harmincnyolc évi uralkodása alatt olyan szorosra kötötte ezt a szövetséget vagy hódítást, hogy nyolc év híján négyszáz éven át rendületlen maradt. S egy pillanat alatt elszakadt minden kötelék. A két ország elvált egymástól, s egyik sem őrzi a másiknak olyan nyomait, amelyek életműködésben befolyásolnák.

A legelső időkre gondolok, s én tisztán látom, mi az oka annak, hogy Ausztria minden katonai és gazdasági hatalmával sem tudott gyökeres és végzetes hatással lenni ránk. Az az oka, hogy maga I. Ferdinánd nem tudta megváltoztatni leghívebb emberének, a nagyszerű Nádasdy Tamásnak a jellemét. És Nádasdy Tamáson fordult meg a dolog. Nádasdy Tamáson, akinek itt vannak a levelei a kezünkben, s látjuk, hogy nagyszerű magyar ember. Stílusa, kedélye olyan remek, tőrülmetszetten magyar, hogy Bornemisza Péter író és reformátor létre nem különb. Mint a tavaszi rét, úgy árad belőle a magyar lélek, a magyar ész derűje és ereje. Mint politikus, Ferdinándnak leghívebb embere. Mint ember is a leghívebb embere. Mint ember is a leghívebb szolgálja. Kertjének első és legszebb gyümölcsevel az uralkodónak kedveskedik, és mint nádor a legszentebb meggyőződéssel áll mellette. Meggyőződésből, mert számot vet a magyarság helyzetével, erőivel és bajaiival, s számot vet az európai helyzettel, s más megoldást a török által megtört magyarság számára nem talál, mint hogy az ausztriai házhoz kösse a sorsát.

S ez a felfogás örökös maradt. Megrendíthetetlen és megtörhetetlen. A négy évszázad alatt a magyarság vezető rétege ezt a meggyőződést örökölte, s emellett tartott ki.

Igen, voltak közben forrongások, forradalmak, volt a lázadás zászlaja a Bocskaiak, Bethlenek, Rákócziak kezében, s a magyar hajdú nemegyszer Bécs alatt portyázott. De csodálatos példája a Nádasdy Tamás-féle politikai felfogás hatásának a Bethlen Gábor feledhetetlen esete a koronával. Mikor a szent korona kezébe esett, szélsőséges és ujjongó híveinek követelésére se tette azt a fejére, mert a Nádasdy elgondolása uralkodott rajta: nem lehet, nem szabad. Mink magyarok vagyunk, a szabadság életelelünk, de a világhatalmi tényezők ereje odafel vagyon a bétsi udvarnál, s azzal szembe szállani őrvjngő vakmerés.

Ezt azonban mind magyarul gondolták el s gondolták végig és cselekedték meg.

Mit jelent az, hogy magyarul?

A magyar nemzetnek volt s van egy saját külön egyénisége. Ez az egyéniség nem hasonlít semmiféle más népéhez. Ez valami önálló, eredeti, változhatatlan. Amilyen színmagyar volt Nádasdy Tamás, olyan volt Bethlen Gábor, s olyan volt, mondjuk, a XVIII. században a császár vezérlő tábornoki parádéjában egy Orczy Lőrinc, s olyan volt mindvégig a maga zsíros gúnyjában a bakonyi kanász.

Hiába volt az udvarnál a hatalom és a fegyver, és a kapzsi közöny: mindennel szembe szállott ez az egyetemes nemzeti szellem, amely egyformán éltette a latinizáló táblabírákat, a németes és franciás gárdistákat. Valami tömör, egységes és hősi magyar faji szellem hatotta át az egész magyarságot. A négyszáz éves osztrák lekötöttség alatt ugyanúgy, mint előtte a szabad és független árpádi vagy a vegyes fajokból származott királyok alatt.

Ezzel nem lehetett megbirkózni, ezt a szellemet nem lehetett megsemmisíteni soha.

Míg a vonat egyre közelebb vitt a határhoz, lelki szemekkel láttam a halmos, tágas Dunántúlt. Az országnak ezt a legjobban megművelt és megkulturált vidékét. Eszembe jutott, hogy láttam egyszer egy térképet erről az országrészről, amelyen ki voltak jelölve s kiszínezve az uradalmak határai, s bennük fehéren hagyva a városok és községek területe. Ezeket a megyéket, Sopront, Somogyot, Veszprémet s a többit az uradalmak mind csupa rózsaszínbe fűdették, s csak mint csekély patakok és öblöcskék maradtak fehéren a községi határok. Akkor nekem ezt úgy mutatták, mint a földkapitalizmus abnormitásának bizonyítékát. És most, történelmi távlatban, hirtelen úgy tűnt fel nekem a dolog, mintha ezek az uradalmak véderői lettek volna századokon keresztül a magyar szellemnek. Mintha véderők lettek volna az elszikesedésre és elkarsztolódásra ítélt magyar világban. Ha ezek az uradalmak nem lettek volna magyar kézen, milyen könnyű lett volna a központi hatalom dolga. Akkor valóban el lehetett volna foglalni azt az egész országrészt, és kiosztani a kegyenceknek, vallonoknak, spanyoloknak és a világ minden részéből összegyűlt konkvisztádoroknak. De így nem lehetett, mert kézben volt valamennyi.

Mária Terézia a legnagyobb házasító volt, de a gavallérok, akik beleházasodtak a magyar családokba: magyarokká lettek. Második generációban már föltétlenül.

Magyarokká lettek, mert itt egy különleges és egészen új közszellembé kerültek bele, amelynek hatása van, varázsa van. Ez a közszellem valóban magában hordja azokat a jellemvonásokat, amelyekkel a magyarság dicsekedni szokott: a nagylelkűséget, a nyíltszívűséget, a bátorságot, vitézséget, a bravúrok imádatát, a könnyelműségnek sok kedves kvalitását – hiszen elsősorban a hibák ragadnak, ha azok kedveznek az emberek hiúságának s hajlamaiknak. A magyarság úri osztálya sokat megőrzött a trubadúrok és leventék korának jellemvonásaiból, s azonfelül szinte keleties a pompájuk ételben, italban, tobzódásban. Ez természetesen hatott az idegen fajú egyénekre, akik otthon szűkebb lehetőségekhez voltak szokva, s vérmérsékletük szerint nyugodtabb és szárazabb világhoz, mint amit itt találtak.

Egy bizonyos: itt valami egészen speciális magyar világba kerültek, amelyben jól érezték magukat, s behódoltak.

Így a Mária Terézia gavallérjai példát adtak arra, hogy kell magyarrá lenni, s őket követték azoknak a pékeknek, szatócsoknak, beamtereknek és mindenféle zsoldosoknak a leszármazottai, akik házasság vagy az életharc folytán kerültek ide. Mivel pedig mindig a renegátok a túlzók, mert nekik el kell feledtetni a származás foltjait, s a származás ebben a világban a legfontosabb összekötő kapocs: ezért kezdettől fogva mindig az idegen eredetűek voltak előtérben, azok voltak a lármázók és hangadók, s azok voltak mindig, akik hazaárulónak neveztek ki igaz magyarokat, akik éppen törzsökös magyarságuk miatt több szabad szellemet engedtek meg maguknak, s kevesebbet dicsekedtek festett sebekkel.

Közeledik a határ, s arról beszélünk, hogy milyen különös még valami. Az, hogy a bécsi tőke rendkívül sokat és nagy energiákat fektetett be a magyar iparba és kereskedelembé. És ennek is elmúlt a hódító jellege. Igaz, a legtöbb iparvállalat az elszakított területeken maradt, de Csonka-Magyarország mezein is sok a külföldi tőke. S ennek a tőkének sincs és nem is volt soha nemzetbontó hatása. El lehetett volna képzelni, hogy azoknak az uradalmaknak, vállalatoknak és hatalmi tényezőknek, amelyek idegen eredetű pénzből származtak, magyarellenes hatása legyen a politikára és a közéletre. Ez sem történt meg, mert ezek a tényezők mindenkor a magyar kormány leghívebb oszlopai kellett, hogy legyenek, s csak abban a mértékben voltak támadhatók a tiszta magyarság vezérei által, amilyen mértékben maga a kormány ellen lehetett támadást intézni.

Nagyon egyszerű dolog ez, mert a magyarság jövője szempontjából mint alapvető tényezőt kell a magyar közszellemnek ezeréves szilárdságát és megrendíthetetlenességét felismerni, méltányolni és számításba venni.

Ezt az országot ezer év annyi balszerencséje közt valóban saját külön nemzeti egyénisége őrizte meg.

Pesti Napló, 1931. március 25.

VERES PÉTER

Haza és nép

Azt hiszem, jól tapintom: engem itt elég sokan „narodnyik”-nak, sőt – ne köntörfalazzunk –, nacionalistának tartanak.

Vitairat helyett: megfigyelte, vagy legalább észrevette-e már valaki, hogy én az írásaimban és beszédeimben a haza, hazafiság, sőt még a hazaszeretet szót is igen ritkán használom? Nem a tagadás okán, nem, nem, hanem egyrészt eredendő ridegparaszti és írói ízlésből: ezeket a fogalmakat az én ifjúkoromban az ellenfeleink, az uralkodó osztályok csatlósai, írődeákjai, hitetlen és cinikus újságírók és nagypipájú, kevésdohányú bankettpolitikusok, a „hazaffyak” kisajátították és az élősdiak hazug hangszerelésével, mielőttünk, szegény faluszéli magyarok előtt, lejáratták. Nem lett belőle se föld, se munka, se kenyér. Még csak „jog” se...! Másrészt – s ez még fontosabb – mint gondolkodásban és ízlésben kollektivista lélek, már kezdettől fogva mélyebbre törekedtem: a haza mint földterület csak a néppel mint közösséggel lesz országgá és nemzetté. Hiszen a mi őseinknek „haza” volt már a Volga menti Magna Hungaria is, „Dentu-Mogeria” is, sőt ha csak rövid ideig, Etelköz is, haza lett a Duna–Tisza melléke is (de így van ez a világ többi népénél is), mi tartott hát meg bennünket, amikor egy-egy hazát el kellett hagyni? A nép, mint közösség, egy sajátos politikai, szellemi-lelki és „sors-kohézió”. Beleértve a mindenkori politikai hatalmi akaratot is: az Árpádét, Szent Istvánét, Kálmánét, IV. Béláét, Mátyásét és Bethlen Gáborét. Majd a Rákócziét és Kossuthét! Hisz volt úgy, hogy hazánk nem is volt, mert egyik részén a török, másik részén a német uralkodott, de azért a magyarság mint közösség mégis megmaradt. Mint ahogy megmaradtak sokszázados szolgátságban is a szomszédaink, csehek, szlovákok, románok, szerbek,

bolgárok, görögök, albánok! Így a nemzetfogalom is nemcsak történelmi, hanem szükségképpen közösségi realitás is. Az osztály nélküli szocialista társadalomban is. Hogy a messze jövőben hogy s mint lesz, hogy a „megmaradás” és „átalakulás” örök (dialektikus) törvényei miként érvényesülnek a népek életében, az maradjon nyílt kérdés: most „ez van”! A szocialista Közép-Európában egy Magyarország és egy magyar nemzet is van. És úgy kell róla gondolkoznunk, hogy legyen is... Más-különb en miért építenénk benne szocializmust?

Újra és újra hallom és olvasom: a nemzeti államok csak a XIX. században, a francia forradalom után alakultak ki. A feudális Európára, úgy látszik, mintha ez valóban érvényes volna. Igen, de mit szólnunk a régi görögök nemzeti-közösségi érzéseiről, mit szólnunk Marathonnól és Thermopylairól? Hova tesszük Homéroszt, és Aiszkhülosz, Szophoklész, Euripidész közösségi drámáit és tragédiáit? És Rómát, a korait, az impériummá növekedés előtt? Vagy az íreket, akik 600 éve harcolnak azért, hogy a „zöld sziget” valóban az írek országa legyen? Mi ez?

De gondolhatunk akár az ezer év előtti magyarokra is. Amikor idejöttek, a magyarság népi-nemzeti közösség volt, ha ugor-türk keveredésben is. Olvassuk el Kézai Simont, de akár Anonymust, ezek már nemcsak a nemzet krónikásai, hanem „apologétái” is! Hogy hadakozik Kézai a német Orosius állítása ellen, mely szerint a magyarok a gót Alarik seregéből kivetett kóbor tábori ringyóktól és fajtalan gonosz lelkektől származtak volna! Sőt: Kézainál már ez a kifejezés is megvan: „Isten szava és a magyar nép szava, hogy ezen és ezen a napon, ezen és ezen a helyen mindenki fegyverben pontosan megjelenjék” stb., stb.

A feudalizmus csak elhalványította és ahol lehetett, elfojtotta a népi közösségek nemzeti összetartozás-érzését, mert keresztül-kasul dinasztikus és családi birtokokra szabdalta Európát, de íme, mihelyst a feudalizmus meggyengült, majd megbukott, Európában s tovább az egész földön, nemzeti államok keletkeztek, és keletkeznek ma is. Miért?

Persze, van erre válasz, de én itt most csak a kérdést teszem fel. Az válaszoljon, akinek kétségei vannak!

SINKA ISTVÁN

Krónika

Ezeröttszáztizennégyben
gyászmenet járt a Sárrétben.
Ment a menet sok fakóval,
kilenc gyászos sárhajóval.
Jártak három napon belül,
három koporsóval elül.

Mikor Nagykép alá mentek
kérdték: kit temetnek kendtek?
Ki fekszik a koporsóba,
ott az első sárhajóba?
S ki pihen a másodikba,
a nagy ingovány ladikba?

A hramadik mikor halt meg?
Kiáltásák meg nekünk kendtek!
Sárhajóval lápszövőket
visznek? Talán csíkölőket?
Talán kócsagvadászokat?
Bokoralja halászokat?

Vízpára szállt, köd úszott fent,
s hetven fekete szűr lebbent.
Haladt lassan a gyászmenet,
s kiáltva szállt a felelet:
Nem temetünk csíkölőket,
sem lészával vesződőket.

Nem vittünk mink ezelőtt se
egyetlen egy lápszövőt se.
Halottaink egész mások,
nem bokoralja halászok.

Nagy csata volt Délvidéken,
füstje itt szállt át az égen.

Vert csata volt, hírét vettük.
A hírt koporsóba tettük,
vasszegekkel leszegeztük,
s el sehová nem temetjük.
Gyász hír volt. Bús. Az valóba.
Nem is fért egy koporsóba!

Csend volt és köd a láp felett,
s Nagyképről jött a felelet:
Hogyha már gyászolnak kendtek,
várjanak ránk egy-két mentet!
Hamuzzuk csak a hajunkat,
s kisírjuk mink is magunkat.

Fenn a köd esővé csorrant,
s hangja hangtalanul csobbant.
S Nagykép alól tíz sárhajó,
épp a gyászmenetbe való,
indult lassan át a tájon,
át a magyar ingoványon.

1946

ERDÉLYI ZSOLT

Cölöpverők

Állt a vonat egy állomáson
s az ablak mellett álltam én,
egy nyári nap munkazajos,
verőfényes szép reggelén;

repülőhidat építettek,
verték le a cölöpöket,
lassú ütemre tépve szét
egy régi-régi éneket.

Arról szólt az a régi ének,
hogy egy csodálatos madár,
zöld erdőben és zöld mezőben,
egy szomorú legényre vár;
s készül az a legény nagy útra,
indul világgá azután
a zöld erdőben, zöld mezőben
sétáló szép madár után.

Mert a falujában nincs olyan lány,
amilyen kéne őneki,
azért az álmok madarát
világ végéig követi;
idegen földön hal meg inkább,
akárhol is az ég alatt,
erdőn, mezőn vagy pusztaságban,
de falujában nem marad...

Ezt énekelték szaggatottan,
szakadtruhás napszámosok;
egytől-egyig talán az én
szülőföldemről származott;
felette is azt fújta anyja,
amit felettem az enyém;
csengett szavában arany szeretet,
zengett kék hit és zöld remény.

Kötél volt mindnek a kezében,
elénekelt egy ütemet;
egyszerre húzta, énekszóra
s elengedte a kötelet;
a fenyőszál fejére nyomban

ledobbant a verősulyok,
s újabb ütemre zendítettek
a kérgeskezű magyarok.

Húzták és engedték a sulykot,
zuhant az mint egy vasököl,
mely lever minden büszke álmot,
minden nagy tervet összetör;
bús ütemekre tördeli
a régi-régi éneket,
munkás napokra zúzza szét
az éveket, az életet.

De él és zeng a dal tovább,
önt a munkába új erőt,
szépíti a szüneteket,
feledteti az únt időt;
míg zuhog és döng a sulyok,
mint lépő, óriási talp;
mintha egy óriás dalolná
útajában ezt a régi dalt...

1930

SÍK SÁNDOR

Zrínyi harmadik éneke
(1912. november, török háború)

*A méreg ég és ömlik mély sebére
S ő védtelen küzd egyedül.
Hatalmas, ó légy gyámja, légy vezére
Vagy itt az óra, s végveszélybe dül.*

KÖLCSEY: Zrínyi második éneke

Magyarok, magyarok! Sztambulban temetnek.
Fekete gyásza van vonagló Keletnek.

Irtó ítéletnek jött iszonyú napja.
Mostan a próféta fiait siratja.
Szagatja szakállát keserű igéekkel,
Szultán Szulimán is most sírva veszékel.
Mármara-tenger most hánykódva morajlik,
Most fene Allektó rossz fajzata rajlik.
Holtakat bűvösök hiába idéznek:
Nyílik nyelő sírja az Elvégezésnek.
Imígyen akarta a végezet Atyja:
Az ottomán holdnak jöjjön borulatja.
Írván vagyon írva, világ elejétül:

Amit rátok küldött vétkek ostorának:
Vesszejét eltörte isten haragjának.
Népek iramodnak, népek elenyésznek,
Zúg tova ős árja az Elvégezésnek.
Magyarok, magyarok, Sztambulban temetnek.
Tetemplátni szólít siráma Keletnek.
Meg tudtok-e állni a ravatal mellett?
Ajkon iszonyattá nem fagy a lehellet?
Állni, görnyedten, fejet-égnek-szegve,
Nézni halott arcra, hűlt szörnyű szemekbe,

Mondani: Eljöttünk, siratni halottat,
Esettet erősek, nyomorultat jobbak,
Gyenge bukott testvért az igazabb testvér –
Tudtok-e így szólni a kiterítettnél?

Vagy lekonyult fejjel (iszonyú, hogy úgy van!)
Görnyedő gerinccel álltok, nyomorultan?
Szót szólni se tudtok? Fölnézni se mertek?
Álltok, gyalázottak, állatok, megverték?

Jaj minekünk immár, megnyomorult népnek,
Sok nagy erősek közt ötödik keréknek,
Hangosszavúaknak, nagytarajúaknak,
Szitkos kicsinyeknek, pártos nagyuraknak;
Ekére lomhának, kardra se deréknek,
Betűre keménynek, munkára heréknek;
Jaj minekünk immár, cifra köntösünknek,
Aranyos kápánknak, puha tenyerünknek,
Nagypipájúaknak, kisdohányúaknak,
Jaj minekünk immár, romlott magyaroknak!

Jaj, remeg a vén föld, birodalmak dőlnek,
Temető nagy torka tátva az Időnek.
Pallossal az angyal most a leget járja,
Hömpölyög a Végzés néma, nehéz árja,
Mind, ami megérett: ragadja, sodorja.
Jaj, ha mireánk jön az ítélet sorja!
Most a veres égen új tüzek lobognak.
Születik új rendje mostan a dolgoknak.
Ifjú népeknek barnállik az izma,
Új koronák fényén csillog az új krizma,
Jönnek az erősek, az ifjak, az újjak!
Mit keresünk mink itt, régi nyomorultak?

Könyörülő Krisztus, mi kemény kőszálunk,
Mi egy bizodal munk, irgalmadra várunk.
Ki, mikor apáink elhívtelenültek,

Rájuk ama kontyost ostorodul küldted –
Most is, Uram, most is, alázattal kérünk:
Hogy friss iramattal ébredjen a vérünk,
Régi nemes kincsünk tovább ne veszítsük,
Kemény koponyánkat magasba feszítsük,
Hitványt, nyomorultat vessünk ki közülünk,
Kardot, ekét, tollat hogy megköszörüljünk,
Háromszor zuhantsuk bánattal a mellünk,
Higgyük nehéz hittel, hogy eztán is kellünk,
Hogy értsük örömmel új idők új lelkét,
Lélekkel a lelkünk hogy újra beteljék,
Hogy ama nagy Tűzláng gyűjtsa ki szemünket:
Könyörülő Krisztus, verj meg, Uram, minket!

1912

ADY ENDRE

Üdvözet a győzőnek

Ne tapossatok rajta nagyon,
Ne tiporjatok rajta nagyon,
Vér-vesztes, szegény szép szivünkön,
Ki, íme száguldani akar.

Baljóslatú, bús nép a magyar.
Forradalomban élt s ránk hozták
Gyógyítónak a Háborút, a Rémet
Sírjukban is megátkozott gazok.

Tompán zúgnak a kaszárnnyáink,
Óh, mennyi vérrel emlékezők,
Óh, szörnyű gyászoló kripták,
Ravatal előttetek, ravatal.

Mi voltunk a földnek bolondja,
Elhasznált szegény magyarok,
És most jöjjetek, győztesek:
Üdvözet a győzőnek.

1918

BABITS MIHÁLY

Csonka Magyarország

Bár lenne a hangom tiszta és éles, mint intő csengőké! A tiétek zavaros, mint mocsarak habja! ti leborultatok az Ércbálvány előtt! döntsön az erőszak!

s döntött az Erőszak...

mi jogotok beszélni többé?

Nekem van rá jogom!

ti elhánytátok a Kiáltást: mint bolond a fegyverét! nem kiálthattok már:

én elkiálthatom:

Óh Igazság, te egyetlen kiáltás! egyetlen fegyver! Jerikó trombitája! szólj!

falak, omoljatok hangjaitól!

gerincek, borzadjatok! Európában! és Amerikában! mert borzasztó az igazság a gerincekben!

mit érnek a ma-épített falak körülöttem?

ott borzad az Igazság a kövekben! ott ég a hegyekben! árad a vizekben!

Óh tiszta, éles trombita, zengj!

ne hallgass sohase!

egy napig se! egy óráig se! egy pillanatig se! mint ahogy nem hallgat a fájás az idegben, míg megvan a betegség...

nem hallgat a vonzás a kőben, hogy természetes irányába essék...

nem hallgat a madár, míg fészkébe nem tér...

nem hallgat a folyó, míg tengerbe nem ér...

nem hallgat a szél,

míg él...

•

Nekem van rá jogom!

Én elkiálthatom:

Igazság!

Ti eldobtátok ezt a szót, mint bolond a fegyverét,
szegény testvéreim! s csak gyenge izmotok maradt,
csak puszta kezetek, meztelen

mely bilincsekbe verve, ha üt, csak önmagát ütheti esztelen
sem lázadni nem tud, sem meghajolni az Ércbálvány előtt igazán –
de hát az Ércbálvány hazája lettél-e, hazám?

Van-e reményed abban?

a sötét utakban?

Nem! – Csak a napban!

mely éget a kövön és ragyog a patakban.

Ti azt mondtátok: Döntsön az erőszak!

s hangotok zavart most, mint mocsarak habja.

De én azt mondom: dönt majd az erős Nap!

Kitárom tiszta szavamat a Napra.

•

Ti eldobtátok a trombitát
de a trombita zeng tovább,
zeng, nem a ti kezetekben,
hanem a vízben, a hegyekben,
Erdélyben, Felvidéken,
az égen,
s bennem

Én sohse mondtam: „Dönt majd az erőszak!” – most mondhatom:
„Nem! Nem!”

1923

TÓTH ÁRPÁD

Aquincumi korcsmában

Vén sváb, csapláros úr, adj hűvös, méla bort,
Mint künn az esti lég, mely bánatokkal ordas.
Most asztalomra vén, nehéz kupákat hordass,
Hadd ülök csöndesen magányos úri tort!

Ülj mellém és kocints, apró germán szemed
Mélyén a kék ravaszság szelíden hűnyjon el,
Ős testvér, méla sváb, – nem érzed? – sírni kell!
Aquincum sok köve, nézd, minket is temet!

Kocints, igyunk! – kire? – kocints a régi, holt
Leányra, aki itt a langyos, régi fürdőn
Szelíd hullám ölelt, s a fénylő, sárga fűrtön
Hanyatló Róma bús napfénye haldokolt.

Ó, más táj van-e még, ahol így tud a rest
Aranynap haldokolni s hanyatlani dicsőség?
Tudod-e, mennyi nép vidám és hetyke őstét
Ölelte komoran az aquincumi est?

Kocints közülük egyre, egy barna, halk lovasra:
megállt az esti marton, nézte a vérző fákat,
S nem tudta mért: szívére reálehelt a bánat,
Mint az alkonyi párák a mellén fénylő vasra.

Körül sátorkupok keltek a köveken,
Nagy, lomha buborékok a népvándorlás árján –
Elpattantak azóta, nyomtalanul és árván,
S az a setét lovas tán őszám volt nekem...

Kocints, vén sváb! – ragyog az aquincumi este,
Hanyatló napba néz hanyatló nép fia,

Igyunk, örök sor ez, örök komédia,
Új hajnal víg tüzét frissebb fajzat keresse...

Kocints... a bús kupát hajtsuk fel még vígan,
Igyunk az idegen, jövőd, messzi lányra,
Ki majd itt dől le nászra, és annyi dőre, árva
Nép sírján gondtalan, boldog sarjat fogan...

1918

SZABÓ LŐRINC

„Kis nép fia”

Többlete, ami mögötte; de rangsor
nem csupán erőn épül. Ő vagy én,
egy érték: mint agy, érzék, mint egyén,
éppolyan felnőtt vagyok, mint egy angol,
vagy, mint bármelyik fia bármelyik
öreg, nagy népnek, dicső hatalomnak:
dicsőség, nagyság változhat, omolhat,
de szebb jövő tán bennünk álmodik.
Gibraltár persze és a dreadnoughtok
páncél s talapzat; s az az arany is;
de most szellem szól: – Magyar, légy nyugodt;
egyek vagytok, ti itt, s ott, bárhol, ők,
kicsik s nagyok, minden Isten (vagyis
Igazság) és a férges sír előtt!

1948

WEÖRES SÁNDOR

Magyar tanulság

I

Fénylő tajték után fut a magyar.
Jaj, mindig azt a nemzetet csodálja,
amelyik vesztet lenni nem akar
s a bolhatáncot legvadabbul járja.

Mennél cifrább szegény kolléga tánca,
csizmája annál inkább szétszakad,
ezt tudhatod már: sose fuss utána!
Téged nem tart meg más, mint önmagad.

II

Ne azt a nemzetet csodáld,
mely hadonászva, kiabálva
egy új téboly jelszavát kitalálja
s fejére gyűjti a halált –

ó, azt csodáld nagyon,
mely ki tud maradni a táncból!
mert századunk harsogó tébolyából
nincs más menekvés, mint bölcs nyugalom.

1944

SZILÁGYI DOMOKOS

Magyarok

...ez örült sár, ez istenarcú lény

(Vörösmarty)

Isten küldd e helóta népre

Földed legszörnyűbb zsarnokát,

Hadd kapjon érdeme díjába

Jármot, hátára kancsukát!

(Petőfi)

Cigány egy nép. Nem hogy tudatlan
nem az a baj: nem is akar
tanulni! – Bárgyu zsibbadatban,
másfélezer éve, míg vihar
zúgott körötte (tudniillik
a szellemé), ül bávata;g;
igricci – míg multon múlik
az idő – fölvonítanak
olykor; a *jobb nép* vígad sírva,
hogy „hajh, a régi szép idők!”,
s hogy aszongya: „így volt megírva”,
s hogy aszongya: „hajh, azelőtt!” –
és így tovább. –

Melyik úristen

írta meg így? mikor? hova?
hisz tohonyaságban térdiglen
caplatott már Árpád lova;
eszik, iszik, ölel és alszik
„az istenadta nép” rogyásig
s robotol nyögve (égre hallszik)
– mit néki *más*, mit néki *másik* –,
méri magát a sárga földdel;

az okosabbja is azért járt
tanulni külfországon,
hogy vettessék Gyulafehérvárt
le a toronyból! fű se zöldell
sírján, mert sírja sincs: a hon
ennyi – vagy volt csak; a modernje
kimegy, kitanul és kitűnik
és szétszóródik, mint a pernye,
és anyanyelvének betűit
mintha balkézzel írná már; a
nyelve hánytató makaróni,
és a haza emléke pára
(isten, ki tudná fölsorolni
a sok miért – miért-nemet!) –
nagy néha, talán, meglehet,
hogy izzón szívébe hasít:
élnek – ha élnek – rokonok
a Kárpátoktól le Vasig;
s itt benn és odakünn konok
dühvel marják egymást: mit elvet
az egyik, az a jó az ellen-
félnek; s egy-gyöngyünket, a nyelvet
disznók elé szórjuk, a szellem
őrét hátulról ütjük főbe,
mint se tatár, török, se német
nem bírta, és „tejfoggal kőbe...”
s szánk a másik száját enné meg – –
cigány egy nép, nem *tesz*, csak jajgat,
hogy ez s az *eladta* magát,
és az s ez el fogja előbb-
utóbb.

Feleim, vigasztalhat,
hogy jól becsapja a vevőt.
Véres porond. Korlát, se gát.
Önkéntes gladiátorok:
egyik a másra acsarog

és támad újra, újra, újra,
s az öregisten hüvelykujja
lefelé bök – rajt, hejjehuja!

Nyomunk a szél porral befűjja.

Hát ezek vagyunk, magyarok.

Kolozsvár, 1974. július 12.

BABITS MIHÁLY

Ezerkilencszáznegyven

Mi minden voltál már nekem, édes hazám!
Egész világ, melyben kedvtelleve utazám...
Meghitt otthon, ahol nyujtóztam szabadon...
keménypados börtön és bujdosó-vadon...
Észrevétlen voltál, mint a jó levegő,
majd égő fájdalom, mint a szoros cipő...
Homlokomon bélyeg... a nyakamon járom...
De mostan kösziklám vagy és erős váram.

Fölforrtak az idők, egy nagy had a világ.
Most gyúrd be, magyar, a süveged taraját,
s amint büszke voltál harcaidra hajdan,
légy büszke békédre e nagy zivatarban.

Mert csodálatos és hősi a te sorsod:
harcolnod kell, mikor más nyugodt és boldog,
s mikor körülötted tombol az egész föld,
te maradsz türelmes, mozdulatlan és bölcs.

Immár a népeket terelik mint nyájat,
emberek futkosnak, mint riadt patkányok,
városok lángolnak telhetetlen tűzben,
nemzetek halálát engedte az Isten.

Te állsz vén bástyádon fürkészsze, hallgatag.
Gonosz, szomszéd szelek borzasztják hátadat.
Szemed úgy száll szerte, mint a bibliai
özönben a Noé csapzott galambjai.

Mire tart a végzet s mily sorsra szánt minket?
Micsoda jövőnek magvaivá rendelt?
Óh, ki tudja, milyen nehéz parancsokat
hordunk már zsebünkben titkos pecsét alatt!

Várákozva állunk, mint ki némán, hosszan
áll egy kényes strázsán, s vigyáz és nem moccan;
s ahogy a rossz évek rozsanva meghagyták,
néz ránk a vén bástya, a nyugős szabadság.

Meg ne inogj, népem, tarts ki nagy strázsádon,
mert kell ma a bástya az omló világban,
s talán épen ez a te nehéz parancsod:
tartani keményen a kopott ős roncsot.

Mert nem véd az, amit te meg nem tudsz védni,
de rozzantan is szent, ami tiéd s régi.
Átkoztad elégszer... kicsi volt magadnak...
S ma áldott, és tágabb, mint nagy birodalmak.

Mi minden voltál már nekem, édes hazám!
De most érzem csak, hogy mi voltál igazán.
Most érzem, hogy nincs hely számomra kívüled
s mi börtönnek látszott, szabadság tornya lett.

Most érzem, hogy sorsom a hazámnak sorsa,
mint fához a levél, hulltomig kapcsolva,
mert nem madár vagyok, hanem csak falevél,
mely ha fája kidőlt sokáig ő sem él.

1939 vége – A Szellemi Honvédelem Naptára, 1940

BELLA ISTVÁN

Halotti beszéd

*néhai Bella István
karpaszományos honvéd
sírtalan sírja fölött*

Gyere, fiam, menjünk el apánkhoz.
Ha elsírjuk róla a havat, ha a földet
elhányjuk róla, talán találunk
kardbordát, csontsípót, csigolyagyöngyét,
s talán találunk a szíve helyén
Északi Fényt, s fekete csöndet.

Gyere, fiam, menjünk el apánkhoz.
Az itthoni eget, leheletünket
emeljük szájához, mint a tükröt,
hátha bepáráll, hátha él még,

hátha elfelhősül a kék ég,
hátha fölül, s hátha ránkümmeget,
csöndbozontú szája ránk mordul,
szakállából, havas hajából
kifésüli a férget, a földet.

Gyere, fiam, menjünk el apánkhoz,
Te, a hadiárvagyöp, én, a hadiárvaföld.
Menjünk – füvekként araszolva,
vakondként a földet púpolva,
menjünk – sírokként hullámolva,
sírbarázdákként ringva, ringlódva,
új temetőként kiáradva,
ó-temetőként kiszáradva,
süppedt sírokként apályolva –

menjünk Donkanyarapánkhoz,
Voronyezs–Donkanyar-apánkhoz,
Isonzó–Galicia-apánkhoz,
Világos–Temesvár-nagyapánkhoz,
Ob–Jenyiszej-öregapánkhoz,
Volga–Káma-szüleapánkhoz,
vén-sír-Atlanti Óceán-apánkhoz,
a Szabadság Szobor-kopjafához,
a Fáklya-ravatali gyertyához,
gyere szanaszét-apánkhoz
szanaszét-szívű, szavú apánkhoz.

Egyik lábunk Északnak menjen,
másik lábunk Delelő Délnek,
Balsors-véres-kard kezünket
nyargaltassuk kopjás Keletnek,
Koponyánkat, Gellért hordóját,
gurgassuk keresztes nyugatnak.

– nincs zöld, hol ne füveltünk volna,
föld, hol ne röglöttünk volna,
ég, hol páránk ne egessedne,
ág, hol porunk ne levedne
eleven ekéssel a tengert
szántottuk sírokkal a tengert,
fölszántottuk sírral a földet
eleven sírokkal a földet,
s vetettünk bele élőembert,
búzaunokát, rozsszüléket,
s arattunk láncot, láncos lángot,
üszög-időt, pipacsigéket.

Gyere, fiam, menjünk el apánkhoz.
gyere velem,
Fiam.

1976

MÁRAI SÁNDOR

Halotti beszéd

Látjátok feleim szem'tekkel, mik vagyunk.
Por és hamu vagyunk.
Emlékeink szétesnek, mint a régi szövetek.
Össze tudod még rakni a Margit-szigetet?...
Már minden csak dirib-darab, szilánk, avitt kacat.
A halottnak szakálla nőtt, a neved számadat.
Nyelvünk is foszlik, szakadoz és a drága szavak
Elporlanak, elszáradnak a szájpadlat alatt.
A „pillangó”, a „gyöngy”, a „szív” – már nem az, ami volt,
Amikor a költő még egy család nyelvén dalolt
És megértették, ahogy a dajkaéneket
A szunnyadó, nyűgös gyerek álmában érti meg.
Szívverésünk, titkos beszéd, álmunk zsványoké,
A gyerekek *Toldi*-t olvasod és azt feleli: oké.
A pap már spanyolul morogja koporsónk felett:
„A halál gyötrelmei körülvettek engemet!...”
Az ohioi bányában megbicsaklik kezed,
A csákány koppan és lehull nevedről az ékezet.
A tyrrheni tenger zúgni kezd s hallod Babits szavát,
Krúdy hárfája zengi át az ausztrál éjszakát.

Még szólnak és üzennek ők, mély szellemhangokon,
A tested is emlékezik, mint távoli rokon.
Még felkiáltasz: „*Nem lehet, hogy oly szent akarat...*”
De már tudod! Igen, lehet... És fejtetted a vasat
Thüringiában. Posta nincs. Nem mernek írni már.
Minden katorga jeltelen, halottért sírni kár.
A konzul gumit rág, zabos, törli pápaszemét,
Látnivaló, untatja a sok okmány és pecsét. –
Havi ezret kap és kocsi. A Mistress s a baby
fényképe áll az asztalán. Ki volt neki Ady?
Mi volt egy nép? Mi ezer év? Költészet és zene?
Arany szava?... Rippl színe? Bartók vad szelleme?

„Az nem lehet, hogy annyi szív...” Maradj nyugodt. Lehet.
Nagyhatalmak cserélnek majd hosszú üzenetet.
Te hallgass és figyelj. Tudjad, már él a kis sakál,
Mely afrikai sírodon tíz körmével kapál.
Már sarjad a vadkaktusz is, mely elfedi neved
A mexikói fejfán, hogy ne is keressenek.
Még azt hiszed, élsz?... Valahol?... És ha máshol nem is,
Testvéreid szívében élsz?... Nem, rossz álom ez is.
Még hallod a hörgőpanaszt: „*Testvért testvér elad...*”
Egy hang aléltan közbeszól: „*Ne szóljon ajakad...*”
Egy másik nyög: „*Nehogy, ki távol sír e nemzetem...*”
Még egy hörög: „*Megutálni is kénytelen legyen.*”
Hát így. *Keep smiling.* És ne kérdjed senkitől: miért?
Vagy: „*Rosszabb voltam, mint ezek?...*” Magyar voltál, ezért.
És ész voltál, litván, román... Most hallgass és fizess.
Elmúltak az asztékok is. Majd csak lesz, ami lesz.
Egyszer kiás egy nagy tudós, mint avar lófejet,
A rádióaktív hamu mindent betemet.
Túrd, hogy már nem vagy ember ott, csak osztályidegen,
Túrd, hogy már nem vagy ember itt, csak szám egy képletlen,
Túrd, hogy az Isten túri ezt s a vad, tajtékos ég
Nem küld villámot gyújtani, hasznos a bölcsesség.
Mosolyogj, mikor a pribék kitepi nyelvedet,
Köszönd a koporsóban is, ha van, ki eltemet.
Őrizd eszelősen néhány jelzövet, álmodat,
Ne mukkanj, amikor a boss megszámlolja fogad.
Szorongasd még a bugyrodát, rongyaidat, szegény
Emlékeid: egy hajfürtöt, fényképet, költeményt –
Mert ez maradt. Zsugorian még számbaveheted
A Mikó utca gesztenyefáit, mind a hetet,
És Jenő nem adta vissza a Shelley-kötetet,
És már nincs, akinek a hóhér eladja a kötelet,
És elszáradnak idegeink, elapad vérünk, agyunk,
Látjátok feleim szem'tekkel, mik vagyunk?
Íme, por és hamu vagyunk.

(*Posillipo, 1950.*)

Kedves Márai Sándor!

Te ama írók közé tartozol, akik nagyon jól tudják, hogy az irodalomnak is megvan a maga szellemi rendje. Ezen a renden sem népszerűség, sem mellőzés nem tud változtatni. Bizonyára ennek a szellemi „nehézkedési törvénynek” köszönhetem, hogy elhangzott versedre éppen én válaszolok.

Borongás, fájdalom és lemondás ül az írásodon. E vigasztalan szellem ellen belőlem melegítve parázslik a magyarság izzó sorsának parazsa. Ezt a melegítő tüzet jó és illendő volna nekem is a vers formájába szorítanom. Mivel azonban az irodalmi anyakönyv engemet egészen a kötetlen beszéd emberének ismer, abból az értékes figyelemből, amely rövid válaszat kísérheti, semmit sem akarnék általengedni egy ilyen kísérlet számára.

Versed, miközben hallgattam, egyre jobban a hit és az egészség hullámait verte fel bennem, a Te nyomasztó igéid ellen. Aztán, midőn már csendesedtek ezek a hullámok, az értelem mérlegére tettem a nagy kérdést, melyet írásod megszagga-
tott. A nagy kérdést, mely nemcsak a miénk, akik ma magyarul bárhol élünk, hanem a nemzeté is, melynek lüktető csillaga a kortársak küzdelmén túlsugárzik. Te erre a kérdésre a hit roncsaival válaszolták, és letörted a reménység szárnyait. Az értelem, mely emberi lelket és értékes barátot megérteni siet, a Te elborult zokszavaira is igyekszik okot és megértést keresni. Sőt a szellemi bajtárs együttérzése fel is ment téged. De hát ez az ítélkezés már annyira elvont, hogy annak igazsága csak az angyalok között lehet igazság.

Mi pedig földi lények vagyunk.

Az értelmünk testhez van kötve, mely a vérén és idegrendszerén keresztül az élet ösztönének és nemes indulatoknak is ágya. Vérével családhoz tartozik, mint a víz cseppje a csermelyhez; s idegrendszerével egy hálózathoz, melynek nemzet a neve. Lehet egy cseppnek, bármilyen csillogó is, más természetes célja, mint a folyócskákon keresztül a tengerbe ömleni? És lehet az írói idegrendszer áramának más természetes útja, mint a nemzeten keresztül az emberiség?

Te ne tudnád, kedves barátom, hogy ilyen törvény alatt vagyunk?!

Ha pedig így van, akkor az értelem elvont igazsága s nemkülönben az író egyedülvalósága csak ábránd: olyan ábránd, melyet tetszelgő felfogás festett az irodalom egére szívárványnak. Bizony, nem egyedülvalók vagyunk, hanem valamiféle szerves egységhez tartozunk: versed szavai szerint egy családhoz, melynek a nyelv

vén szólunk. Ennek a családnak országföldje van, s ha most kevesebb is, mint nagy bűnök előtt, annál édesebb ez a föld. Történelme van, mely ha gyakran szerencsétlen volt is, de hősi volt és önzetlenségében költők tollára méltó. Irodalma van, mely nyelvi társtalanságában a mesék pazar színeiben lüktet. Halottai vannak, kiknek a neve nem „számadat”, hanem csillagok a föld alatti égen. Élő népe van, mely munkával és az erkölcsi érzék örökségével keresi a boldogulás útját; és álmjai vannak, amelyek nem a „zsványoké”, mint ahogy versedben írod, hanem a jövőké.

Persze, egyformán tudjuk ezt mind a ketten, de keserű és hangzatos szavakkal Te a versedben temetést tartasz mindezek fölött. Hatásos ugyan a szó, és megvesztegető az írói mód, de az itthoni földről felemeljük a fejünket, és elsirató igéid ellen szólunk. S mialatt „a nagyhatalmak csakugyan hosszú jegyzékeket cserélnek”, mi is idézgetjük a költő szavait: „az nem lehet, hogy ész, erő és oly szent akarat hiába sorvadozzanak”, de mikor Te azt mondod, hogy „lehet”, akkor az itthoni földről felemeljük a fejünket, és ellene szólunk sivár igédnek. Ellene szólunk, és azt mondjuk: „Bárhonl vagy, és bárhonl vannak a többiek, akik a magyar nyelv családjába tartoztok: ne a gyász színeit lobogtassátok felém, hanem teljetek el annak a reménységnek erejével, melyet erről a földről az egész nép az élet természetes vágyával küld a világba. Igen, mi ezt küldjük a világba, amelyről hisszük, hogy nagy vadadások között megtisztulni és eggyé lenni törekszik.

1954

JUHÁSZ FERENC

Magyar múlt

Mi maradt múltunkból? Mi maradt tegnapi-önmagunkból? Hatalmas költészetünk. Hatalmas veszteségeink, hatalmas árulásaink, hatalmas vereségünk, hatalmas élni-akarásunk, hatalmas forradalmaink vér-emléke és figyelmeztetése. Költők széthullott csontvázai a nehéz földben, a homokban, az agyagban, királyok üres mákgubó-könnyű, vagy aranypántokkal átkötött tojánhéj-törékeny koponyája, jobbágyok, katonák, mesteremberek, diákok csigolyája, ujjcsontja, medencecsontja a zsíros gyökeres ősfanyagban. Mi maradt? Nagy, etikus, felelősségre-intő, gondot-vállaló,

a léha, utánzásból-élő költő-zsibongást és bohóc-zsibvásárt gyűlölő verseskönyvek, bevérzett rongyos zászlók, betört sisakok és behorpadt mellvérték, rozsdás fegyverek, szüette jármok, elkopott-élű szerszámok, molyrágta ruhák, költők vese-köve kis üvegekben, költők zsebórája, pipája, kampósbotja, szalaggal átkötött haj-tincse, körgallérja és kalapja üvegszekrényekben, penészes párták és elrohadt cipők, átizzadt király-palástok és rongyos, verejték-foltos asszonyingek és papi ingek, világ-gondolatú férfiak kiszáradt tintatartója, lúdtolla és tintaragacs-orrlükú fémtollhegye. És mi maradt kőben, vasban, fémbe, kifaragott fában, színes cserépben? Hol vannak a múlt kő- virágai: A kő-szirmú városok, kő- virágpártájú templomok, hol van az emberi kő-gondolat? A kő- akarat, a kő- mosoly, a kő- ima, a kő- szervezet, népeink kő- anyaméhe? Szétlőve, lerombolva, romokként kigazosodva, ecetfával, bodzafával és virággal kihímződve, földbe keveredve, mint az óssárkánycsontok, embercsontok, népek csontjai. Dúlta, égette, robbantotta, perzselte tatár, török, német. Mi őrzi az emberi kő- múltat, gazdasági és növényi kultúránk koszorújában? Hol él ez a világ? Kódexeink miniatúráin, családi, nemesi levéltárak térkép-rajzain, régi történelmi és gazdasági szakkönyvek, iskoláskönyvek rézkarcain, fejedelmi és kollégiumi könyvtárak rézcsatos könyveinek lapjain. De nem eleven jelenünkben! Gyűjtsük hát össze, adjuk jelenkorunk kezébe ezt az emlékmúltat, gazdagítva ezzel is önismeretünket, a tegnapi- emlékezéssel, őseink munkájára és kultúrájára- emlékezéssel buzdítva gyarló büszkeségünket, csitítva Európa- komplexusunkat, úzve jövőbe- célzó szívünket.

1967

PILINSZKY JÁNOS

Egyén, nemzet, emberiség

Idő és tér, mennyiség és minőség, elvont és konkrét, test és szellem rendjében élünk. Minden egyén egy nemzet, egy faj és az emberiség tagja. Bármelyik kategória abszolutizálása eltévelyedést jelent, és könnyen szerencsétlenséghez vezet. Ezt az alapigazságot könnyű belátni, de a különböző érdekek miatt rendkívül nehéz betartani. Annál is inkább, mivel az önző érdek a legleleményesebb az önzetlen érvek gyártásában.

Vajon milyen „kulcsot” kínál a kereszténység szimbóluma, milyen eligazítással szolgál a dinamikusan egymásba fonódó földi érdekek és kategóriák szövevényében? Mit tanít az ember, a nemzet és az emberiség szerepéről?

Az egyén, bár része csak a nemzetnek és az emberiségnek, mégis a legmagasabb rendű egysége, hiszen egyedül ő képes gondolkodásra és alkotómunkára. A különböző kollektivitások ebben segítésére vannak ugyan, megtermékenyítik és ellenőrzik, de lényege szerint minden alkotás és fölfedezés egyes emberek nevéhez fűződik. Ilyen értelemben az egyén az emberiség legkisebb, s egyben legnagyobb teremtő egysége.

A következő vitathatatlanul új realitás a nemzeté. A család, s a különféle nagyobb közösségek lényegében még csak az egyének különböző logikus és adott kombinációi. A nemzettel azonban valamiféle vadonatúj, s tegyük hozzá, kiszámíthatatlan realitás is jelentkezik. Legszembetűnőbb jegyeként a nemzeti nyelvet, ezt az egyszeri és összetéveszthetetlen konkrétumot jelölhetnénk meg. A nemzeti nyelv kétségtelenül olyan jeladása a „természetnek”, mely valami újat akar tőlünk, olyasmit, ami nagyságrendben az egyén és az emberiség közé ékelődik, meglepetésszerűen, szinte illogikusan, mint a konkrét valóság nem logikus, hanem sajátos színtörése.

A nemzet ily módon az ember sajátos szférájának a „helye”, ahogy az emberiség az egyetemes szféráé. A konkrétum mindig sajátos és egyetemes. A konkrét ember sajátossága kollektív, társas fokon a nemzetben, egyetemessége az emberiségben rögződik. E két nagy kollektivitás az egyén számára a sajátos és az egyetemes legfőbb iskolája, ahol szolgálnia kell, és vizsgáznia.

A sajátos szféra, vagyis a nemzet, a konkrét emberi lét „esetlegességeinek” megszentelődési helye. Kollektív szinten tehát mindaz, ami emberi létünkben sajátosan egyszeri, a nemzetre tartozik. Viszont mindaz, ami egyetemes, az emberiségre.

A hívő keresztény minden gondját végső eligazításul Isten színe elé terjeszti. Önzetlenségének biztosítékát egyedül tőle reméli, az ő atyai útmutatását várja. Tőle, akiben a legtárgyilagosabban s a legintimebben élheti át emberi sorsának mindhárom aspektusát, nevezetesen mindazt, amit egyéni élete, nemzete és az emberiség szolgálata ró rá. Isten teremtő részvétele és fölüllálása a hívő számára ilyen értelemben a „tárgyilagosság megszentelését” kínálja.

(1969. október 26.)

Gond és hitvallás

A magyar írók nyilatkozata

Egy ezredév alatt sok zivatar verte nemzetünket. De a zivatarok borújában is két fény mindig hű maradt hozzá. Egyik a nemzet csillaga, mely vészek idején is áttört fényével a homályon, a másik pedig virrasztó költőink fáklyafénye, amely a magyarság számára mai tanítás.

Számunkra több is annál, mert kötelező örökség.

Hűséggel szeretnők ezt az örökséget hordozni. Nehéz. De megtennünk mégis az egyetlen út, mert nincs feloldás. Itt állunk hát, a számadás és a vallomás erkölcsi kényszere alatt. Itt állunk az októberi szabadságharc véres halmán, melyet egy nép reménye ostromol. Ha egy évtizedre visszatekintünk erről a halomról, szenvedőnek és várakozónak látjuk a népet. Szenvedett, mert korának eszméit, melyeket tíz év előtt reménnyel üdvözölt, idegen formába és zsarnoki módon akarták életévé tenni. A hosszú kényszer alatt kiújultak természetes történelmi sebei, a nemzeti függetlenséget veszendőnek látta. Szenvdő és igaztalan sorsában gyógyulásra áhítva vágyakozott s nemzetté válni sóvárgott.

Ebben a vágyban és sóvárgásban van a forrás, mely október 23-án feltört a mélyből. Mint ennek a forrásnak neves tanúi, keserves szívvel kell megmondanunk, hogy a szovjet kormányzat történelmi tévedést követett el, amikor vérrel festette meg forrásunk vizét. Dicső költőink élő szelleme és az emberi igazság segít nekünk abban, hogy jóslatot tegyünk: eljön az idő, amikor a megtévedt hatalom bűnbánatot mond, mint ahogy az általa megdöntött hatalomnak is meg kellett bánnia ama tiprást, amelyben Petőfi elveszett. Hitünkben és népünk ismeretében mindenkit óvunk attól a téves ítélettől, hogy a szovjet fegyverek nélkül a szocializmus vívmányait kiirtotta volna a forradalom. Tudjuk, hogy nem. Mert a munkásosztály, a parasztság és a java értelmiség híve volt és változatlanul híve a demokrácia és a társadalmi szocializmus vívmányainak, melyeket nem elsorvasztani akart, hanem élővé tenni inkább. Élővé tenni, azaz a maga magyar testéhez szabni és nemzeti hagyományaink szellemével megtölteni.

Ezt akartuk és ezt akarjuk ma is, akik a nép vágyainak igéit hirdetjük és jobb jövőre tesszük írói sorsunkat. Ezért szólunk külön és együtt az 1945-ös földosztás népi törvénye mellett, nemkülönben a bányák, az üzemek és a bankok ügyében, hogy azok a társadalom tulajdonában virágozzanak. De vajon terem-e elegendő

módon a föld, ha a paraszt a termelés módjaiban kedvet nem lel? S vajon virágozik-e a közösségi vagyon, ha nem egészséges a társadalom?

Igen, nemzeti függetlenség nélkül kedveszegett a munkás és a paraszt, a kéz és az értelem: egészséges társadalom nélkül pedig nem gyarapszik a közös vagyon. Meg kell hát szereznünk, s éppen a szociális haladás érdekében, a nemzeti függetlenséget; s a népi önkormányzat útján meg kell teremtenünk az egészséges társadalmat.

A nemzeti függetlenség és a társadalmi rend demokratikus felépítése: ez a magyarság vágya, melyet mi is hordozunk és munkába önteni törekszünk. S miközben szívünket és írói életünk jövőjének napjait betölti ez a szándék, a nemzeti egység bölcsője mellől tolmácsoljuk is mindenkinek. A közös cél gondjában kezünket nyújtjuk a munkásoknak, köszöntésünket lélekből küldjük a parasztságnak és szívből az ifjúságnak. Győzzük meg együtt a politika vezetőit, hogy a politika nem lehet öncél, hanem csak a nép üdvére eszköz; s készítsük őket arra, hogy a magyarság egységes óhaja szerint használják ezt az eszközt. Vagyis a függetlenség kivívására egyfelől, belső életünkben pedig arra, hogy a munkások és parasztok törzsére, a szellem és az értelmiség segítségével, felépüljön az egységes magyar társadalom, az önkormányzat demokratikus módján. Csak így jöhet létre az erős és gazdag állam, melynek a barátsága más államokkal igaz és tartós, s mely nemcsak száműzi az emberi kizsákmányolást, hanem maga sem nehezedik nyomasztó terhével a népre. A nyugalmas és dolgozó társadalom, a nép jólétén őrködő állam fölött emígy biztos záloga lesz a jövőnek a nemzet.

Mindezekben magyar gondjainkat röviden elmondottuk és véleményünkről hitvallást teszünk. Írói munkánk igéi lesznek szavaink, gondunk örökös az időben, véleményünk pedig a közírás betűibe és irodalmi művekbe költözik.

Hűséget fogadunk a zászló előtt, mely jelezte nekünk, hogy a nép forradalmi egységéből a nemzet újjászületett. Ebben a hűségben, hitvallásunk alapján, gondozni és védeni fogjuk a magyarság szellemét. Erkölc legyen munkánk talpköve, műveinkben pedig találjon értelmet és formát a nép alkotó ereje, az emberség, és eszméivel a kor.

Egyedül így leszünk méltók a nagy elődökhöz, és egyedül így válhatunk a későbbi nemzedékek érdemes hőseivé.

1956. december 28.

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ

Zászló

Csak bot és vászon,
de nem bot és vászon,
hanem zászló.

Mindíg beszél.
Mindíg lobog.
Mindíg lázas.
Mindíg önkívületben van
az utca fölött,
föllengő magasan
egész az égben
s hirdet valamit
rajongva.
Ha már megszokták és rá se figyelnek,
ha alszanak is,
éjjel és nappal,
úgyhogy egészen lesoványodott,
s áll, mint egy vezna, apostoli szónok
a háztető ormán,
egyedül,
birkózva a csönddel és a viharral,
haszontalanul és egyre fönségesebben,
lobog,
beszél.

Lelkem, te is, te is –
ne bot és vászon –
légy zászló.

1925

VAS ISTVÁN

Zászlók

Oroszlánok, griffek, sasok,
Medvék – szép karcsú címerállatok,
Címerpajzsok, sávok, halmok, mezők,
Tornyok, félkezek, kardot emelők,
Bogáncsok, rózsák, sóskák, lóherék,
Te minden szín és minden keverék,
Dísz dámvad, dúvad, bukott büszkeség,
Tettek, hódítások és mesék
Alakzatai, mintás jelbeszéd:
Sárkányok, lándzsák, láng, liliomok –
Mit bánjuk mi, hogy kié voltatok?

Mit számít, hogy kié voltatok,
Turulok, kereszttek, csillagok,
Ami értünk harcolt, valamennyi jel,
Minden, amit nem felejték el,
Minden, amiért szívünk dobogott,
Sávok, színek, tiszta lobogók,
Mit számít, hogy hányféle mocskok
Száradt meg és fakult el rajtatok,
Piros, fehér, zöld, láttunk szállani,
Bukott forradalmak zászlai,
Foszlányok a foszló egeken,
És amiket nem láttunk sohasem,
Pro deo et libertate szállt,
Elérte még Petőfi pirosát
Meg a miénket, a bíbor egyveleg,
Melyben a vér, a láng, a rózsza egy,
Lobogjatok bennem, ne szűnjetek,
Ne szűnjek még lobogni veletek,

Összesen, mind kell, nem hullhat ki egy sem,
Csattogjatok az ég felé helyettem,
Repüljetek, ha nem repülhetek!

1963

SÁRKÖZI GYÖRGY

Higgy a csodában!

Mikor szélvész veri el a megfűlelt meleget
S a világra hirtelen ráfordulnak az egek,
A riadt fák föld alá dugnák cifra ágaik
S már pergő jég öldösi a fáknak virágait,
Higgy a csodában!

Mikor tikkadt éjszaka fú csöndet a falura,
A szerűn asztagban áll és álmodik a buza,
S álmában a láng piros kísértetként föllobog,
Döng a harang s locsogó hordóval szekér robog,
Higgy a csodában!

Mikor megzajdul a föld, repedeznek a falak
És a padlót ingani érezed lábad alatt,
Halálravált asszonyod fut az alvó gyermekért
S emberhangon sír lovad, mert fél és nem tudja mért,
Higgy a csodában!

Mikor baljós üstökös gyúl az égen s ránkmutat,
A küzdők kettétörik és eldobják kardjukat,
Ürgelyukba sűgja a költő utolsó dalát
És nyögi a régi nép új urak diadalát,
Higgy a csodában!

BALLA D. KÁROLY

Múlhatatlanul

*1988-ban – több évtized óta először –
Ungváron megszólaltak a harangok*

míg percek múlnak múlhatatlanul
a színtelen is színt cserélget
nagy féreg fal fel kisebb férget
s a templom újra harangszót tanul

te bőrd színét félted ott alul
a kifordított köpeny éget
míg zászlót bontsz és egyezséget
és Pállá tér meg benned más Saul

de idvezülni módod nincsen
mint szivacsot oly gyorsan átitat
s már el is folyik minden áhitat

hát váll ránduljon kéz legyintsen
az bármi volt is lassan megfakul
és percek múlnak múlhatatlanul

MÉSZÖLY MIKLÓS

1989. március 15.

1989. március 15-ről még sokat fognak írni: a nemzet ismét tett egy rovást a maga kőtábláján, melyet semmilyen csizmasarok nem koptathat le többé.

Nemcsak a megilletődöttség, az összetevők bonyolultsága is rövidségre csábít, ha frissiben akarjuk értékelni ennek a napnak politikai és társadalomlélektani hozadékát.

Megéltük, s mi idősebbek szó szerint elfogódottan tehetjük hozzá: megélhettük még, hogy a hatalom a maga kitörölhetetlen múltjával a forradalom óta először került olyan rókarántóba, hogy súlyba eresztett kézzel, demokratikus korrektséggel féljen; s a megviselt állampolgár olyan helyzetbe, hogy ismét bensőségesen lehessen higgadt és ünnepélyes, egyúttal felszabadultan izgató és várakozó.

Sem az előzmények, sem a változhatatlanul kétértelmű körülmények nem biztosíthaták, hogy mindez feltétlenül így legyen.

A nemzet ennek ellenére – Budapesten és szerte az országban – egy mindent átjáró, végső próbára kényszerítő válsághelyzetben mutatkozott fölemelően érettnek.

Pedig tudjuk, az igazságtudat, az erkölcsi fölény, a szenvedés sebhelyei és a kényszernémaság megalázó éveinek emléke adott esetben baljós kísértéssé duzzadhatnak: megérthetően és mégsem megbocsáthatóan.

A nemzet méltóan vizsgázott. S csak sajnálhatjuk azokat, akik nem érezhették ezen a napon, hogy őszinte s kitartóan cselekvő részük volt az eljövételében.

Nem ünneprontás ezt leszögezni; ellenkezőleg. A nemzeti közmegegyezésre való törekvésnek éppen csak bontakozó időszakában inkább a terápia követelménye ez.

Nemzeti közmegegyezésnek akkor lehet csak eredményt is felmutató esélye, ha együttesen és külön-külön is képesek leszünk szembenézni azzal, hogy mihez, milyen múlthoz és jelenhez, milyen lehetséges jövőhöz járultunk hozzá eddigi meggyőződésünkkel, erőfeszítéseinkkel. S ha képesek leszünk ezt úgy tenni mérlegre nyilvánosan, hogy nem feledkezünk meg a gyakorlati és lelkiismereti konzekvenciákról sem.

Fontos hivatalos szó is elhangzott e tárgyban, Pozsgay Imrée: nem leszámolásra van szükség, hanem elszámolásra. De legalább annyira fontos, amit ehhez hozzátenni kell: önmagunkban igenis szükség van tisztító leszámolásra – másokkal szemben azonban csak elszámolni valónk lehet.

E gondolat jegyében gondolom, hogy 1989. március 15-ének legmaradandóbb hozadéka, hogy félreérthetetlenül bebizonyította: társadalmunk – higgadtan felismerve az 1956-tól merőben különböző nemzeti és világpolitikai szükségszerűségeket, további magatartásának ezzel járó nagy felelősségét – még a mai kivételes válsághelyzetben is képes volt és lesz demokratikus fair playből minőségi oktatást adni a politikának – „incidens” nélkül. S még halvány jelét sem lehetett tapasztalni, hogy vissza szándékozna élni a szabadság szabadságával.

Az állampolgárok elsőprő többsége büszkén könyvelheti el, hogy az önmagunkban elvégzendő „belső leszámolás” terápiájára nem ők szorulnak rá. Amire szükségük van, hogy ezt folyamatosan bebizonyíthassák, felelősséggel élhessenek, a maguk testére szabott kockázat és esély kihívásait elfogadva.

Ma ismét felbátorodva gondolhatjuk, hogy társadalmunk – legalábbis a sorsdöntő gesztusait tekintve – végérvényesen más már, mint ötven éve, mikor a kollektív önterápia, a „belső leszámolás” hiánya olyan tragikusan sodort valamennyiünket bukásba; a még mindig nem kellőképpen ki- és bevallott mocsokba.

A mostani március 15. hangulata, fegyelmezett és emelkedett radikalizmusa, a megtisztított szavaknak, fogalmaknak ez a maradandó parádéja – erősen hiszem – a lelkiismereti öntisztulás elmaradt gesztusainak megtételéhez is közelebb vitt bennünket.

S közelebb a hagyományainkhoz, történelmi teljesítményeinkhez, melyek az esendő nemzeti napfogyatkozás esetén is képesek világítani. Jóllehet tartósan elkövetődött minden, hogy egy egész nemzedék – a gyermekeink – gyökereikben elbizonytalanodva, hamis és idegen értékrendek világába masíroztatva, már-már öngyilkos módon veszítsék el hitüket és bizalmukat nemzeti örökségünkben, a magyarul és magyarként megfogalmazott progresszióban.

Ékes bizonyíték volt ez a szerdai nap, hogy miképp és mennyire nem sikerülhetett ez.

1989. március 15-e még kiérdemeltebb volt az ifjúság ünnepe, mint eddig bármikor: a nevelés és vétkes elvakítás de profundisából emelték fel fiataljaink az arcukat sértetlenül.

Az Ünnepek útja azonban tovább kanyarog; mint ahogy a mindennapoké is, melyeknek sorsa és alakulása nem elválasztható az ünnepeink sorsától és alakulásától. Útjuk elkerülhetetlenül közös és elkerülhetetlenül érinteni fogja október 23-át is. S mindazt, amit ez elodázhatatlanul jelent a nemzeti megbékélés és közmegegyezés szempontjából.

Mert ez a holnap.

Vizsont játék a tűzzel az olyan fundamentalista elrugaszkodás, mely időszerűnek és megengedhetőnek érzi, hogy hangot adjon egyik legnépszerűbb vezető politikusunk pártból való kizárása vagy felakasztása alternatívájának. Vagy azt, hogy az immár alkotmányosan működő egyik alternatív csoport (SZDSZ) negyven vezető tagját levélben életveszélyesen megfenyegessék. S még hivatalos dorgálásról sem tudhatunk.

Mégis bizonyosra vesszük, hogy a nemzet vizsgázott nyugalma még az ilyen barbár elrugaszkodások sem ingathatják meg. A nemzet változatlanul higgadt és a megbékélés, közmegegyezés igényével várakozó. Mint ahogy arra is a demokratikus játékszabályoknak megfelelően emlékeztet – noha hangsúlyosan –, hogy márciusunk ünnepén is messze hallatszottak a Duna medréből a temetői robbantások dörejei, meghazudtolva a felelős kormányfő e tárgyban tett felelős kijelentését. Ami ha jószerivel szimbolikusan is vélhető – nem az állampolgár hibája.

Mondhatjuk hát, hogy a bizalom még mindig indokoltan kevés és törékeny – a remény mégis több, mint tegnap vagy tegnapelőtt.

Ezt a reményt illessük főhajtással; és a kisajátítás kockázatos hátsó gondolata nélkül osztozzunk meg rajta.

Mert csak ez lehet a holnap.

Kisoroszi, 1989. március 20.

Ahogy lehet

„Fogcsikorgató türelemmel,
Összeszorított szájjal –
Krisztus-követő bús próbálkozással,
Majd daccal, lobbanóval,
Fojtott igével és visszanyelt szóval,
Tenyérrel, mely síma örökké –
Keserű, tehetetlen nevetéssel
Békülve meg akármi rendeléssel –
Nem csodálkozva már – és csodálkozva mégis,
Hogy rajtunk ez is, az is megesett:
Hordozzuk, testvéreim, ezt a hordhatatlan,
Kínszenvedést virágzó életet.
Ahogy lehet...”

REMÉNYIK SÁNDOR

ADY ENDRE

A szétszóródás előtt

„És áll (az előbbieknél) helyébe egy utálatos..., és békességnek színe alatt csalárdul cselekszik azzal, és elmenvén győzedelmet vészen kevés néppel. Elfoglalja az országnak gazdag részét..., zsákmányt, prédát és gazdagságot oszt az ő vitézeinek, és gondolataival forgolódik az erősségeknek megvételek felől, de azt ideig eltitkolja.”

Dániel könyve, II.

Hát népét Hadúr is szétszórja:
Szigoruabb istenek ezt így szokták,
Miként egy régi, bánatos, erdélyi
prédikátor írásba rótta
Keresvén zsidókkal atyafiságunk.

Jöttünk rossz erkölccsel rossz helyre,
Volt utonállók új útbanállóknak
S míg úrfajtánk egymást s a népet falta,
Tunya álmainkat jég verte
S még a Templomot se építettük föl.

Helyünkön meg nem tudtunk állni
S ide kerültünk, ez kezdeti átkunk,
Ma már nem mienk paráznás vérünk sem,
Jöhet a helyünkre akármi:
Megöltük és kibűnőztük magunkat.

És mi nem leszünk majd szétszórva
Árvult, de mégis győzedelmes fajta:
Minket korszakok tűz-dühe nem edzett
S fölolvast a világ kohója
S elveszünk, mert elvesztettük magunkat.

1914

MÉCS LÁSZLÓ

Szétszóródás után

Ady Endre emlékének

Évezredes dicsőség szent hegyének
fennsíkjain a Fátum feketéllett...
Vihar dudáján szól egy rontó ének:
roskadt karámban megromlott az élet
s vad kánkánt járt a megkergült Akol...

Évszázados bűnök méreg-virágos
lejtője hívta a megbomlott nyáját:
vakon rohant, a lejtő boszorkányos
törvénye vitte, s vitték átok-szárnyak
a szörnyű széjjelszóródás felé...

Álpásztorok dicsőséget daloltak,
kicsiny tilinkók részegen süvöltve,
dicsérve délibábot, hímes holdat,
megjósolták, hogy most a magyar földre
leszáll az álmok arany-korszaka...

– Nagy átkok zúgtak, fájdalmak jajongtak
a te Kassandra-szájú furulyádon...
Utolsó nagy prófétája fajodnak
halotti torra készítgetted vádlón:
Mivel a Véget látnod adatott...

Együtt futottál végzetes fajoddal
bűnök lejtőjén örült látomással,
a végtelent betöltve bőszejajoddal...
– Aztán megálltál dacos torpanással:
hagytad, hadd menjen végzete felé...

Hadúr engedte: szétszóródott népe...
Te még hitetlenségből, fájdalomból
fekete máglyát dacoltál az égre,
így szóródtunk szét a közös Akolból
e Mózes-oszlop máglyás fényinél...

Kis próféták meglópták hősi máglyád:
s kis rémségek rőzséit gyújtogatva
bagolytorokkal a halált kiáltják...
– Pedig nézz szét: a szétszórtak csapatja
bárhogy adódik, életet akar!

Négy égi tájon szenvedés-ugarba
vetettük ömlő könnyeink vetését:
tél közepén kezdünk tavaszi dalba
s úgy várjuk a vetésünk kikelését,
mert aratás kell: élni akarunk!

Remény-ösvényen a négy égi tájról
indulgatunk neki az új jövőnek...
szólót akarunk szedni bojtorjánról,
s elhisszük, hogy tövisen fügék nőnek:
elhisszük most, mert élni akarunk!

1924

REMÉNYIK SÁNDOR

Ahogy lehet

Fogcsikorgató türelemmel,
Összeszorított szájjal –
Krisztus-követő bús próbálkozással,
Majd daccal, lobbanóval,
Fojtott igével és visszanyelt szóval,

Tenyérrel, mely síma örökké –
Keserű, tehetetlen nevetéssel
Békülve meg akármi rendeléssel –
Nem csodálkozva már – és csodálkozva mégis,
Hogy rajtunk ez is, az is megesett:
Hordozzuk, testvéreim, ezt a hordhatatlan,
Kínszenvedést virágzó életet.
Ahogy lehet...

Megalkuvás zsoltárát énekelve,
Végtelen rabmenetben csak megyünk,
Nincs semmi fegyverünk,
Fegyvertelen a lelkünk lázadása,
Pedig a vérünk minden csöppje vágyik.
Vágyik a Péter vad mozdulatára,
Amikor Istenének védelmében
A Málkus fülét hirtelen levágta.
Kik vagyunk mi?
Ó nem az Alázat,
Csak a megalázottság fiai.
Nemzedékek büszke hídfői közt
Görbülő ív, görnyedő átmenet:
Testvéreim, bizony nem élünk jól mi,
Nem apáinknak tetsző életet.

De aki másképp tehetne helyünkben,
Az vesse reánk az első követ!
Minden percünk kínzó kiegyezés:
Ahogy lehet...

Testvérem, korcs hős, alkuvások hőse,
Félbenmaradt megmásul mondatod?
Egy szikra talán mégis zengve pattan
Lángörvényből, mely benned kavargó.
Dagadnak benned árvizes erők,
Zúdulna niagarás zuhatag:
Elégedj meg, ha megtöltesz belőle

Kristálytisza vízzel egy poharat.
Visszaszorítanak, hátrább, egyre hátrább,
És amit hagynak, egyre kevesebb:
Hát vedd meg lábad ott, ahol megállhatsz,
S azt mentsd, azt a talpalatnyi helyet,
Szikrát a tűzből, cseppet a folyóból,
A töredéket eltört mondatodból,
Minden megmaradt árva keveset:
Ahogy lehet...

Láttad a Karsztok szirt-sivatagában
A liliputi termőföldeket?
Pár négyzetméter – amit a lavina,
A kőgörgeteg könnyen eltemet.
S a Karsztok boldogtalan magvetője,
A földművelés madárijesztője
Ezt a kis humuszt mégis szereti,
Kicsi kőkerítéssel keríti.
Pedig szinte sírjának is kevés.
Ó karszti sors, ó karszti temetés...

Te is, testvérem, karszti sorsodat
Fogadd el, s védd meg karszti földedet,
Azt a sírodnak is kevés humuszt,
Azt a pár négyzetméternyi helyet.
S azt a fölséges isten-lábnymot,
Mint a lavina minden rohama
Eltörölni még sohasem tudott.
Védd ezt a talpalatnyi telkedet,
Cserépkancsódat és tűzhelyedet,
Utolsó darab száraz kenyered!
De azt azután foggal, tíz körömmel,
Démoni dühvel és őrült örömmel –
Ahogy lehet...

Ahogy lehet...

1935. április 11.

KÓS KÁROLY

Kiáltó SZÓ (Részlet)

Régi zászlónk összetépvé, fegyverünk csorba – lelkünkön bilincs.

De tudom: talpra kell állanunk mégis.

De tudom: újra kell kezdenünk az izzadságos, nehéz munkát.

Tudom: vágni fogjuk kemény, vad sziklába az utat, melyen egy kemény, régi nép lép majd velünk és utánunk újra csak felfelé!

•

Halljuk, látjuk és tudjuk immár, mert valóság: a régi Magyarország nincsen többé!

Nem akkor halt meg, amikor Párizsban temetését rendezték, de akkor, amikor ő maga is bejelentette, hogy igenis, nem vagyok már a régi. Ez az igazság!

Hetven esztendeje, hogy apáink kimondották azt a szót egy akarattal, és fél százada, hogy megtestesült az ezeresztendő álom; az a Magyarország, amelynek fejére Párizsban mondották ki az ítéletet.

Félszáz esztendeig élt az egy Magyar föld, a nagy, ifjú, erős magyar műhely. Nem hagyatott úgy továbbdolgoznia.

Erdély, Bánság, Körös-vidék és Máramaros magyar népe: minket kiszakítottak, kidobtak abból a műhelyből, amely a mi izzadságos munkánk segedelmével épült fel egykoron.

Nem kérdezték: akarjuk-e?

Mi pedig mai napig nem akartuk elhinni, hogy ez megtörtént, hogy ez megtörténhetett.

És két esztendeje, hogy nem dolgoztunk. De vártunk. Vártuk reménykedve, hívő hittel, hogy felkeljen számunkra a nap: napnyugaton! Két esztendeig álmodtunk, és nem akartunk tudni az Életről, aki körülöttünk tusakodva robogott. Nem akartunk látni és hallani, nem akartunk érezni és élni, csak hinni akartunk és bízni és álmodni és csodákat várni, amik majd felébresztenek.

Mert megszoktuk a régit, szeretjük, amit egykor megalkottunk.

Hittük, hogy az örök időkre a mienk, úgy, ahogy azt mi magunknak alkottuk meg.

Most aztán kisült minden. Két esztendő keserű várakozása, dermedt álma után megtudtuk, hogy minden, amiben hittünk, bízunk, reménykedtünk: délibáb az. Megtudtuk, hogy a nap nem ott kel fel, ahol lenyugodott.

Valljuk be: a mi hitünk nagyot csalódott.

Valljuk be: fáj a csalódás; fáj, hogy el kell hajítanunk lelkünk hitét, merthogy nem igaz hit volt az.

Erdély, Bánság, Körös-vidék és Máramaros kétmillió magyarja, nem én mondom neked, de a megcsonkított Magyarország mondta ki a szentenciát rólunk: nem tehetek mást, elfogadom az ítéletet, mely akaratom és hitem ellenére fejemre olvasztatott, kihirdettetett és végrehajtatott: Én rólatok, akiket erőszakkal leszakítottak rólam: lemondok.

Ez az igazság!

Aki mást mond: hazudik az; aki mást hiszen: álmodik az; aki másban reménykedik: délibábot kerget az.

Le kell vonnunk a tanulságot; szembe kell néznünk a kérlelhetetlenül rideg valósággal, és nem szabad ámítanunk magunkat. Dolgoznunk kell, ha élni akarunk, és akarunk élni, tehát dolgozni fogunk.

De csak magunkban ezentúl, magunkért.

Napnyugat felé pedig ne nézzünk többé! Attól csak nehéz a szívünk, és fáj a szemünk. Ott lebukott a nap, és csak az ég veresedik még, és az égen gomolygó nehéz sorsfellegek. Attól csak a könnyünk csordul ki már.

Vigyázzunk! A könny drága, és – ne lássa azt senki idegen, ami nekünk fáj.

De ezeresztendős göggel tartjuk tekintetünket a mi hegyeink taréja felett, mert itt kell derengenie majd a mi hajnalunknak.

A régi Magyarország nincs többé a számunkra; de Erdély, Ardeal, Siebenbürgen, Transsylvania, vagy bármi nyelven nevezte és nevezi a világ: feltámadt és van, aminthogy volt akkor is, amikor azt hittük mi magunk, mert akartuk hinni, hogy nincs, és csak Magyarország van. Akkor is volt, de most is van, és akárhogyan is akarja akármilyen akarat, lesz örökkön-örökké!

Egy félszázados, szépséges útra eresztették le a sorompót; hogy tilos. Ezeresztendős erdélyi szerszámainkkal, próbált, ősi erőnkkel új utakat kell vágnunk, de magunknak csupán.

Régi szerszámokkal új fegyvereket kell kovácsolnunk, a lerakottaknál, az összetörteknél, a kezünkéből kicsavartaknál jobbakat.

Senki sem fog segíteni minket; de akkor senki se is sajnáljon minket.

Építenünk kell! Fogunk hát építeni új, erős várakat a régi Istennek. Az Egynek, az Igazságosnak, az Erős Istennek. Aki ideküldött titkos Ázsiából egykoron minket, és akit mi idehoztunk magunkkal. Aki oltalmazott mind ez ideig, és akit mi is megvédeltünk – magunknak.

•

...Hát eltemették a régi Magyarországot. Szép temetés volt. Sírját beültették virágokkal, és fejtül hímes fejfát szúrtak. Hogy akik élünk még, sírhassunk és sírjunk, és ne merjen eszünkbe jutni az élet, de örökké lássuk a dombot és a virágos dombon a hímes, csillagos, buzogányos fejfát.

Minket még a temetésre sem hívtak meg...

Belenyugszunk, mert bele kell nyugodnunk ebbe is, és – hiszünk örök életünkben.

Elindulunk új utunkon, de magunkkal visszük a nagy temetés emlékét és egy szilánkot egy keresztre feszített ország keresztjéből.

•

Két esztendeje, hogy sokan közülünk imádkozni tanultak és sokan átkozódni is. És sokan álmodni, és sokan megtanultak sírni is, de legtöbben a vizeket néztük, a mi vizeinket, akik harsogva sietnek hegyeinkből lefelé, ki az Alföldre. Sokan néztük a vizeket, és közülünk sokan el is indultak a vizek mentén le a hegyekből, ki arra napnyugat felé. Hogy onnan soha vissza ne jöjjenek.

De az imádkozás ideje eltelt. És el az átkozódás ideje is. Az álmodozásnak is vége, és a sírásnak is. Aki pedig elindult a vizek mentén, az többé ide nem jöhet vissza, aki közülünk elmegy, az ne is kívánczozék közénk vissza valaha; annak itt helye nem lesz soha, és jussa sem lesz annak.

•

Fölébredtünk. Látni akarunk tisztán. Szembe akarunk nézni az Élettel, tisztában akarunk lenni helyzetünkkel. Ösmerni akarjuk magunkat.

Számba kell vennünk erőinket, szerveznünk kell a munkát, tudnunk kell a célt, amit el akarunk érn.

Aki fél, aki gyáva, aki nem bízik, aki nem hisz, aki gyenge, az lépjen ki a sorból. Az menjen. Az nekünk bajt csinál, az a mi munkánkat akadályozza, az a mi lábunk elé gáncsot vet, a mi árulónk az!

Senkit se sirassunk, aki elmegy innen. Senkit se tartsunk vissza. De biztassuk azt is, aki habozik; az ingadozóknak nincsen helye itt most.

Kiáltó szó vagyok: ezt kiáltom!

Az ítélet végrehajtott: Erdély, Bánság, Körös-vidék és Máramaros kétmillió magyarsága bekebelezett Romániába...

Nem rekriminálunk. Nem keresünk árulókat, nem keressük a megalkuvókat, a gyávákat, a bűnösöket avagy a bűnbakokat. Nem vigasztaljuk magunkat gyáván azzal, hogy most hibáztatunk. De viseljük sorsunkat, ahogyan az reánk méretett.

Nem keresünk jogot vagy jogtalanságot, nem igazságot vagy igazságtalanságot,
nem várunk méltányosságot, sem kegyelmet.

Nem is kérünk.

Nem kutatjuk, hogy az a nélkülünk, rólunk készült és kötött trianoni szerződés mi-
féle koldusalamizsnát rendelt számunkra.

Nincsen sok értelme ennek.

A mi igazságunk: a mi erőnk.

Az lesz a mienk, amit ki tudunk küzdeni magunknak.

A bátraknak kiáltok hát, a harcolni akaróknak, a kötelességtudóknak, a látni aka-
róknak, az előrenézőknek.

Álljanak elő, ne szégyenkezzenek, ne duzzogjanak.

Az Élet nem vár, az Élet rohan.

Kiáltó szómmal ezt kiáltom!

1921

ÁPRILY LAJOS

Tetőn

Kós Károlynak

Ősz nem sodort még annyi árva lombot,
annyi riadt szót: „Minden összeomlott...”

Nappal kószáltam, éjjel nem pihentem,
vasárnap reggel a hegyekre mentem.

Ott lenn: sötét ködöt kavart a katlan.
Itt fenn: a vén hegy állott mozdulatlan.

Időkbe látó, meztelen tetőjén,
tisztást vetett a bujdosó verőfény.

Ott lenn: zszibongott még a völgy a láztól.
Itt fenn: fehér sajttal kínált a pásztor.

És békességes szót ejtett a szája,
és békességgel várt az esztenája.

Távol, hol már a hó királya hódít,
az ég lengette örök lobogóit.

Tekintetem szárnyat repesve bontott,
átöleltem a hullám-horizontot

s tetőit, többet száznál és ezernél –
s titokzatos szót mondtam ekkor:

Erdély...

1923

MAKKAI SÁNDOR

Nincs menekvés

A Nyugat 1930. december 1-ji számában olvastam Fenyő Miksa ismertetését és észrevételeit egy könyvről, amely a pusztuló Erdélyről szól. A könyv nálunk nem kapható, s így nincs módomban magáról a műről szólani. De nem is ez a célom. Arról a gondolatról kell beszélnem, amely az ismertetés szerint ebből a könyvből is kijajgat, s amely sokaké, lehet hogy Erdélyben is, de főleg Magyarországon. Ez a gondolat az, hogy az anyaországtól leszakított magyarság sorstragédiája elkerülhetetlen. Nincs menekvés!

Fenyő Miksa ehhez a gondolathoz hozzátesz „valamit”. Ha van erdélyi lélek, mondja, akkor nagyon kell tiltakoznia ez ellen, mert ez a lélek nyilván ki akar kelni mély sárkánysírijából a múltnak, élni akar, teremteni, jövőért dolgozni.

Azt hiszem, csakugyan itt az ideje, hogy komolyan szembenézzünk a kérdéssel: van-e, vagy nincs menekvés az erdélyi magyarság számára? Lehet-e élet és jövő a múlt romjai felett?

Hogy az erdélyi magyarság gazdasági, kulturális, lelki szituációja nagyon nehéz és válságos, az kétségtelen. Hogy szörnyű veszteségek érték, hogy fájó sebei vannak, hogy teljesen megváltoztak reánézve az élet lehetőségei, és hogy ezek a lehetőségek nagyon szűkösek, mindez nem szorul bizonyításra és nem tűr meg cáfolatot. Hogy ez a helyzet, melynek aggasztó súlya éjjel-nappal gyötri az erdélyi magyarság minden felelős tényezőjének lelkét, távolabbról még sötétebbnek látszik, az természetes. Gyakran megfigyeltem, hogy a viharfelhők távolról sokkal ijesztőbbek és feketébbek, mintha közvetlenül alattuk állva szemléljük őket. Előttem egészen természetes az, hogy Magyarországon rólunk egy romantikusan sötét kép alakul ki. Azon sem csodálkozom, ha itt is akadnak ennek a képnek látói. Elvégre az adott tények egyénenként másképp súlyosodnak reánk. A kérdés azonban az, hogy az adott helyzetből milyen gyakorlati következtetést kell levonnunk a magunk számára!

Az a következtetés, amely a Fenyő Miksa által ismertetett könyvből és azoknak meggyőződéséből, akik ezzel egyetértenek, következik, csak egy lehet: Egész életünkkel bizonyítani, hogy életünk lehetetlenné van téve!

Ha ez valakinek egyéni meggyőződése, nem vitatkozom vele. De teljes lényemmel szembefordulok azzal, aki ezt azért hirdeti, mert jó politikának tartja. Nem foglalkozom politikával, más dolgom van, de ki kell jelentenem, hogy ez a politika gyümölcstelen és hamis. Szörnyű veszteségek, nyomor, sebek, romok égbekiáltó jajszavával erőszakolni ki egy ellenséges vagy közönyös világ alvó lelkiismeretének fölriadását: teljesen reménytelen erőlködés. Megható anakronizmus Európában az a magyar romantika és szentimentalizmus, amely még hisz egy ilyen lelkiismeretben. Méginkább, ha hisz annak gyakorlati megmozdulásában. De hamis is ez a politika, mert a halálnak, vagy a csodának tétlen várására szoktatja a nemzetet. A kisebbségi kérdésben, főleg magukra a kisebbségekre nézve, ez az egyoldalú sebmotogató és halálimitáció meghaladott álláspont. Az Élet tény-ütegei által összeállított rossz hadállás, amelyet sietve ki kell üríteni. Fenyő Miksa azt mondja, hogy abban a könyvben egy hűséges kutya sírt és vak gazdája, „az utolsó erdélyi magyar” számára. Szívből óhajtanám bárcsak tényleg az „utolsó” lenne az a vak erdélyi magyar, aki nem tud egyebet csinálni, mint a románok alá temetkezni. Aki nem látja az élet parancsoló tényeit, és a beomlott széles utak után, melyek az Írás szavai szerint a veszedelemre vittek, nem képes meglátni és méltányolni azokat a szerény és keskeny ösvényeket, amelyek mégiscsak megnyílnak annak, aki élni akar. Bizony, csak kaparja az a kutya a sírvermet a vakok számára, igen hasznos szolgálatot tesz vele az erdélyi magyarságnak.

Mert az igazság az, hogy egy nép sem akar meghalni. És csak akkor halna meg, ha maga akarná a halált.

Elismerem, hogy nagyon hatásos lehet „a nagyszerű halálról” tragikus képet festeni. Minél messzebről olvassa valaki az ilyen szívfacsaró históriát, nehány pengőért, annál zavartalanabban tisztulhat meg könnyeiben és nyugodhatik meg azon a vigasztaló tényen, hogy ha már el kellett vésnie az erdélyi magyarságnak, legalább egy szép könyve lett belőle.

Nekem azonban az a meggyőződés, hogy ez az egész temetési ceremónia testvérietlen megsértése annak az erdélyi magyarságnak, mely tényleg nagy és keserves viaskodásban próbálja megbizonyítani, hogy élni akar és tud is.

Az erdélyi magyarság lélekszáma több mint másfél millió. Valóban elképzelhető, hogy ennyi lélek néhány esztendő alatt oda juthatott, hogy egyszerűen feladja az élethez való jussát, magyarságát, magyar hitét, kultúráját, gyermekeit? Lehetőséges és szabad-e az, hogy ennek a magyarságnak politikai szervezete, ősi egyházai, intézményei, iskolái, társadalmi szervezetei és irodalma egyszerűen bekapartassanak egy kutya ásta verembe, s ezzel mindaz, amit tettek, dolgoztak és alkotnak, semminek nyilváníttassék önmaga, a magyarországi magyarság és a világ előtt? Vegye valaki a kezébe az „Erdélyi Magyar Évkönyvet”, amely 1918-tól 1929-ig tünteti fel az itt folyó életet, és látni fogja, igen, a pusztulást és sebeket is, de ezek dacára azt a kiirthatatlan életerőt is, amely itt munkálkodik.

Igaz, egyet még meg kellett és ezután még jobban meg kell tanulnia az erdélyi magyarságnak. Éppen azt, hogy élet alatt nem szabad többé kizárólag a külső impériumhoz kötött és azáltal támogatott nagy életet értenie. Az élete nem merülhet ki többé a „nagy” országkormányzó politikában, a régi földbirtokos életben, a jogászkodásban és az úriemberségben. Ennek tényleg megásta a sírját az a bizonyos kutya, amelyik a díványon aludt és urával vadászatott.

Most tanulgatjuk az életet, amely kicsi tényekből tevődik össze történelmi tényezővé. A magyar család anyanyelvet őrző és ápoló, magyar összetartásra nevelő, az élet kicsi lehetőségeit felkutatni és kihasználni tudó életét. Azt az életet, amelynek ereje a magyar árvákat összeszedő és megmentő, a magyar szegénynek kenyeret adó, a magyar betegnek gyógyulást nyújtó, a magyar tudatlannak ismeretet szerző intézmények megalkotásában van.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy Erdély magyar asszonyai és leányai, tízezzrel és tízezzrel szervezkedtek meg arra, hogy ezt az életet plántálják és melengessék. Nem szabad elfelejteni, hogy magyar ifjak százai és százai ma már az állami egyetemeken állják a versenyt román ifjakkal, és legyőzve a nyelvi nehézségeket, sikerrel indulnak az élet sáncai ellen. És nem szabad lekicsinyelni azt, hogy az erdélyi magyar nép hihetetlen erőfeszítéssel folyton építi a templomokat és iskolákat, s szomjasan kapkodja el a magyar újságokat és könyveket.

Mi valahol itt keressük a „jó politikát”. Az igazságot, amely nekünk becsületet, tisztességet és kenyeret terem, és amely magyarabb, mint a csodára leső jajgatás.

Nagyon jól tudjuk, hogy mennyire kezdők vagyunk az élethez, a kisebbségi élethez. De egyet világosan látunk: az a feladatunk, hogy megalkossuk az erdélyi magyarság szervezett önfenntartását, melynek keretében a másfél millió magyar biztosítani tudja másfél millió magyar anyagi és lelki existenciáját.

Tudjuk, hogy ehhez még nagy leckét kell megtanulnunk. Az intelligenciánknak, hogy egészen a népért és a néppel éljen, az íróknak és művészeknek, hogy ne csak a népről, hanem a népnek alkosson, egész társadalmunknak, hogy a szórakozási jellegű jótékonykodó akciók helyett komoly és rendszeres önfenntartási eljárással tartsa meg intézményeinket és kultúránkat.

De meg fogjuk tanulni ezt a leckét is.

Fenyő Miksa cikkében olvasom: „Sokmindenféle írást olvastam az utolsó esztendőkből az »erdélyi lélekről«. Nem éppen meggyőzőket, különösen pedig nem olyant, mely megérezkeltetően valami fogalmat adott volna e lélek megkülönböztető jegyeiről. Szóval nem tudom, van-e ilyen külön erdélyi lélek”.

Én se tudom, mert az a kérdés, hogy kitől és mitől kell megkülönböztetni ezt a lelket? Ha a magyar lélektől kellene, akkor tagadom a létezését. Szerintem az erdélyi magyarság lelke egyszerűen magyar lélek Erdélyben, a maga adott viszonyai közt. Nem különösebben magyar, de nem is kevésbé az, mint a trianoni határokon túli. Szeretném és remélem, hogy ha különbségről beszélni kell, akkor ez az erdélyi magyar lélek csupán attól a magyar lélektől különbözzék, amelyik efféle halálromantikákkal akar könnyeket kicsalni a vén Európa-krokodilus szemeiből. Én azt szeretném és azért dolgozom, hogy velünk és körülöttünk élő népek a magyarság életrealitásáért döbbenjenek reá. Én a Bethlen Gábor magyarságot tartom igazi magyarságnak, azét a praktikus és bölcs magyarét, akit jellemzően elfelejtettek ünnepelni, vagy nagyon halk tisztelettel ünnepelgettek halálának háromszáz éves fordulóján.

Biztos, hogy ha az erdélyi magyarság az ő életiskolájába iratkozik be, hangos és messzefénylő tényekkel egyelőre nem fog életjelt adni magáról. Lehet, hogy nagyon sokan azt fogják róla hinni: talán meghalt és el is temettetett. Nem baj. Mi vállaljuk az eltemettetést is, de csak úgy, mint a búzaszem: a boldog aratás reménye alatt.

A kisebbségi magyarok harca

Amikor Pozsonyba jöttem, nagy meglepetéssel és megütközéssel láttam, hogy bizonyos oldalról a szlovenszkói magyar ifjúság törekvéseit nemcsak idegenkedéssel nézik, hanem támadják is. A Sarlóban tömörült ifjúság olyan hatalmas, önfeláldozó és koncepciózus munkát végzett már eddig is, amelyhez hasonlót nem látunk sem az erdélyi, sem a vajdasági ifjúsági egyesületekben, sőt messze megelőzte minden tekintetben a magyarországiakat is, és utat mutatott a helyes összefogás kiépítéséhez. Ha magyarálni akarom az idegenkedés okát, akkor csak arra gondolhatok, hogy a támadók és idegenkedők nem nézik helyes szemszögből a dolgokat, és nem tisztázták eléggé a fogalmakat.

A Prágai Magyar Hírlap egyik augusztusi számában olyan cikket olvastam, amely feltevésemet a legnagyobb mértékben megerősíti. Két mondatban foglalható össze a helyzetet megvilágító cikk értelme. Egyik mondat rezignáltan hangzik, és kifejezi azt a szomorúságot, amely az idegenkedőket elfogta az ifjúság merész és szigorú munkájának láttára: „Hiszen ugyanazt akarjuk mind a ketten, magyarságunk megtartását.” A másik mondat már támadó élű: „Mi nem akarunk osztályharcot, mi magyarok akarunk lenni.” Ebből a két mondatból megvilágosodik a helyzet pontos képe.

Amint látjuk, az aggodalom oka az, hogy az ifjúság orientálódását a magyar fajiságra veszedelmesnek tartják. De hátha aggodalomra nincs is semmi ok?! Vajon a szlovenszkói ifjúság minden lépését nem ugyanúgy éppen a magyarság megtartásának akarata diktálja-e, mint azokét, akik őt nem értik? Itt azonban éppen a megtartás módszereiről van szó, s mert az ifjúság módszere és programja gyökeresen más, mint azoké, akik őt megtámadják, s rá minduntalan perealot kiáltanak, komoly és egyelőre áthidalhatatlan konfliktusról van itt szó.

Mi a támadók módszere, programja? Szabotálni az új körülmények és követelmények diktálta együttműködést, sőt együttélést az új állam kereteiben. Megtartani azt a szellemet, amely a történelmi Magyarország összeomlásával csődbe került, és megvédelmezni azt az ideológiát, amely a történelmi változások előtt Magyarország gazdasági, politikai, kulturális életét áthatotta. Ragaszkodást jelent ez olyan életformákhoz, amelyeket a történelem könyörtelen keze lerombolt, és csak romjaiban hagyott meg még itt-ott.

Ez a ragaszkodás azonban igen érthető, és így meg is bocsátható. Hiszen nemcsak reális keretekről van itt szó, amelyek összetörtek, hanem ideológiai organiz-

musról is, erkölcsi világról is, nevelésről, megszokásról, az ember életének minden külső-belső összetevőjéről, s ezek az összetevők bizony azonosak az emberrel. Nem intelligencia kérdése csupán, hogy valaki mennyire képes levetkőzni ezeket a gátlásokat. Hiszen tudjuk, hogy gyakran, ha levetkőzi is, belül, lelke tudat alatti rétegeiben tovább hatnak, és meghatározzák cselekedeteit is. Én tehát cseppet sem csodálkozom az idegenkedésen, amikor azok, akik egy egészen más világban nőttek fel, most magyarságuk megtartását azonosítják a régi ideológiai, a régi társadalmi és gazdasági rend megtartásával. Ők meg vannak rémülve, és magyarságukat csak abban a formában tudják melengetni és védelmezni, amely formával az valaha összeforrt.

És íme, most jött az ifjúság. Ő már nem szabotálhat! Már beleszületett azokba a keretekbe, amelyeket a történelem megszabott neki, hiszen ezek a keretek megmásíthatatlan valóságok. Ez az ifjúság az összedőlt világból már csak igen halvány emlékeket hordoz magában, lelke mélyén csak igen-igen elhaló visszhangjai szálldosnak már a régi harsogó életnek. De megszületett ez az ifjúság, és élni akar. S mert magyarnak született, magyarként akar élni. De magyarságát nem azonosítja és nem is azonosíthatja azzal az ideológiával s azokkal az életkeretekkel, amelyek az őt támadók számára még a magyar fajiságot jelentik. Az ifjúság a magyarságát magától értetődő, természetes adottságnak érzi és fogja fel, s annak megjelenési formáját elsősorban a sajátos kultúrában látja. Fajiságának kiépítését tehát elsősorban a kultúra területeire helyezi. Világosan megérti, hogy az állam és a benne élő nép nem azonosítható. Mert az állam osztályokon felépülő s egy bizonyos társadalmi és gazdasági rend megvédésére alakított organizáció, míg a nép fogalma magában foglalja az egész dolgozó lakosságot és annak kultúráját. A nép fajiságának megtartása tehát tisztára a nép kultúrájának megtartásában képzelhető el mint egyetlen általános és változatlan, kollektív formában. A szlovenszkói ifjúság eme felismerése a legszigorúbb társadalomtudomány mértékével mérve is pontos és következetes.

De ez az ifjúság osztályharcot akar – hangzik a vád. Meg kell tehát vizsgálnunk, hogy valóban van-e szükség az ifjúság mozgalmaiban osztályharcra, s ha van, jelent-e ez a fajiság megtartását is, amelyre az ifjúság törekszik?

A csehszlovák köztársaság kapitalista organizáció, ami annyit jelent, hogy a termelőeszközök és a termelvények bizonyos osztályok birtokában vannak. De jelenti azt is, hogy nem csupán egy osztály, hanem egyszersmind az állam uralkodó nemzetéhez tartozó osztály birtokában is vannak. Mint tudjuk, a magyar kisebbség harca nemcsak a kultúra területén folyik a megmaradásért, hanem a kapitalista államélet területein is. De vajon azért induljon ez a harc, hogy a termelőeszközöket most már a magyarság sajátítsa ki? Nem, ez abszurd harc lenne. A kisajátítás elnyomást eredményez, s mint ahogy a magyarság fajiságának védelmében kényte-

len mindennemű gazdasági és osztályelnyomás megszüntetését kívánni, úgy ő maga sem használhatja fel az elnyomás eszközeit más nemzetekkel, fajokkal szemben. Az elproletarizálódott magyarságnak a megmaradásért folyó harcban a proletarizmus eszközeit kell használnia.

Itt tehát szükségszerűen adódik az osztályelnyomás megszüntetésének követelménye, mert ez az egyetlen lehetőség arra, hogy az itt egymás mellett vagy összekeverve élő fajták békén s egymás kulturális fejlődését nem akadályozva virágozzanak, hogy az elnyomás eszközeinek hiányában ne is nyomhassák el egymást, és egyszer s mindenkorra végét vessenek a fajok bujtogatott súrlódásának. Mert csak gazdasági érdekeiket védő s azokat kiterjeszteni óhajtó organizációk súrlódhatnak s ütközhetnek egymással, kultúrák nem. Demokrácia nem képzelhető el a termelőeszközök demokratizálása nélkül, s mindaddig, amíg azok bizonyos osztályok monopolisztikus tulajdonai lesznek, lesz elnyomás és lesz élethalálharc fajok között is.

Szlovenszkon tehát igenis fokozottan a magyarság védelmét jelenti az osztályok megszüntetésére irányuló mozgalom, s mert ez az egyetlen pont, amelyben minden nép életérdekei – a csehé, a szlovákoké, a németé, a magyaré – egyaránt találkoznak, létjogosultságát, sőt szükségességét el kell ismerniök azoknak is, akik az osztályok megszüntetésére irányuló munkától a magyarság megmaradását féltik.

Egyenesen csodálatra méltó, sőt történelmi jelentőségű, hogy a szlovenszkoí ifjúság az itt vázolt szükségszerűségeket felismerte, s ez éppen magyarságuk hallatlan életerejét bizonyítja. Annak az ifjúságnak, amely a mostani nehéz viszonyok közepette világosan látó teoretikusokat, a magyar szellemre annyira jellemző realitással dolgozó s mérlegelő szervezőket, s annyira önfeláldozó és tiszta szívű, a népet – minden népet egyaránt – szerető vezetőket választott ki magából, s ezeknek a munkáját irigylésre méltóan támogatja, minden elismerést meg kell adnunk. Ez az ifjúság kovász lesz, ha ugyan máris nem az, egykor majd együtt dolgozik a szlovák és cseh értelmiséggel, s megértvén azt, magamagát is megérteti. Ez a vitalitás kell hogy megnyugtasson mindenkit, akinek a magyarság fennmaradásával szemben aggályai vannak. S ezt a munkát támogatni, és nem hátráltatni kell. Fölébe emelkedve mulandó dolgoknak, s az örökké azonos és örökké fejlődő magyar kultúra szolgálatának örömeivel. Mert az idővel változnak az élet külső formái, és változnak az ideológiák is, egyik helyébe jön más, de az élet örök, és a kultúra is örök, s aki él, annak az életet akkor is kell akarnia, amikor nem olyan, amilyennek pillanatnyi vágyfantáziák követelik. A múlt bennünk van, de a jövő is, arra kell törekedni, hogy ennek a kettőnek a konfliktusa meg ne őrljön minden energiát, fel ne emésszen minden szabad akciót.

1929

[170]

TAMÁSI ÁRON

Királyi herceg

Krónika egy boldog írói háborúzásról a Balaton mellett (Részlet)

Beszéd Albrecht királyi herceg előtt

„Királyi Herceg Úr!

Hölgyeim és Uraim!

Bár inkább az írás embere vagyok, mint a beszédé, mégsem mulaszthatjuk el, hogy az erdélyi írók közül is valaki szóljon közülünk. Különös örömmel szeretnék a Királyi Herceg Úr bátor és korszerű beszédjére visszatérni, s bevezetőül emlékebe kell idéznem a Kárpáti Aurél síófoki felolvasását, melyet az írói cenzúrának Magyarországon való mai elszomorító állapotáról szerkesztett össze. Akkor, a felolvasást követő vita folyamán, az a kérdés is felvetődött, hogy vajon nálunk Erdélyben nem nagyobb-e a magyar írók szabadsága, mint a csonka hazában? Mielőtt erre felelnék, azt szeretném vizsgálni, hogy a magyarországi cenzúrának mi a legfőbb oka. Én két fő okot látok, ami hirtelen szembeszökik velem. Mégpedig:

1. A magyar társadalmi berendezkedés, amely semmiféle jóindulattal nem nevezhető korszerűnek.

2. A Magyarországon burjánzó irodalmi és művészi dilettantizmus.

Ha ezt a két szellemakadályozó okot Erdélyben keresem, akkor arra az eredményre jutok, hogy Erdélyben csakugyan nagyobb az írói szabadság. Mégpedig nagyobb főképpen azért, mert:

1. Az erdélyi magyarság hivatalos fórumainak nincs végrehajtó hatalom a kezében, mellyel erőszakosan elnyomhatná a neki nem tetsző szellemi megnyilvánulásokat.

2. A román társadalom berendezkedése – fiatal nép lévén, nyomasztó tradíciók nélkül – sokkal demokratikusabb, mint a magyar.

Kétségtelen tehát, hogy Erdélyben egy bátrabban magyar s ennél fogva emberibb írói szellem van tizenhárom év óta fejlődőben.

Azt hiszem, hogy bátran beszélhetek az erdélyi irodalom nevében, de súlytynomóbb részének a nevében bizonyosan, amikor kijelentem:

Mi Erdélyben nem vagyunk magyarok a vallásfelekezettek közötti háborúság szításában; nem vagyunk magyarok a magyar feudális birtokrendszer fenntartásában; nem vagyunk magyarok a kapitalista bankpolitika védelmében, és nem vagyunk magyarok az olcsó és a nekünk ártó irredentizmus úzásában és elfogadásában.

Ellenben:

Magyarok vagyunk az osztálykülönbség megszüntetésében; magyarok vagyunk abban a törekvésben, hogy a paraszt- és munkásrétegekből egy új és egészséges középosztály nevelődjék; magyarok vagyunk abban a hitünkben, hogy végre elérkezett az igaz magyar nép társadalmi és kulturális alkotó erejének ideje; és magyarok vagyunk az emberi hitnek, a tiszta meggyőződésnek és az alkotó szellemnek határozott védelmében.

Hiszek abban, hogy itt is sokan vannak olyanok, akik egyek velünk mindezekben. És hiszek abban, hogy az igazi magyar szellempolitika az lesz, amely igyekszik ezeket az új magyarokat határokon felül összekötni. Nem mondom, volt eddig is figyelemre méltó kapcsolat a magyarországi és az erdélyi kultúrmunkások között, de azt sem lehet elhallgatni, hogy ez a kapcsolat, különösen az első időkben, a konjunkturális dilettantizmus kapcsolata volt. Szerencsére azonban ennek a kapcsolatnak az élete esztendőről esztendőre állandóan gyengült, és még nagyobb szerencsére ennek a helyébe mind nagyobb ténfeszítéssel helyezkedik el az igazi alkotó szellemek kapcsolata.

Úgy hiszem, hogy ez az erjedő összefogás lesz az új magyar élet legerősebb fundamentuma.

1932

CS. SZABÓ LÁSZLÓ

Erdélyi városok

1.

Szekfű Gyula megírta a magyar bortermelő lelki alkatát, ki írja meg egyszer a magyar városlakót? Mert az urbanitás sem más, mint lelki alkat s aszerint, hogy évezredek népszokásában vagy újkori kényszerben gyökerezik, országonként változik. Itália mondái városokhoz fűződnek, írja Sforza gróf, Róma Alba Longától származik, az meg Trójától, szóval az olasz már a mondában is városlakó. A magyart csak a könyv tette azzá. Majdnem azt mondtam: a protestáns nyomda.

A magyar városlakó többnyire radikális, a patrícius vér higgadt baloldalisága nélkül, szertelen könyvolvasó, nyugodt társadalmi műveltség nélkül. Így volt vá-

roslakó Apáczai, Csokonai, Ady. Nem a falu út a városiasságukon: a Nyugaton szerzett vagy Nyugatról álmódott emlékek fakadnak fel belső sebekké. Ilyen nyugati emlék a gondolatszabadság, mely itthon magános lázadásá torzul, ilyen a műveltség köztekintélye, melyet a hazai magányban csak sértett önimádat pótol. Szomorú, rosszul alkalmazkodó, riadtan gögös emberfajta a magyar városlakó, az-za formáltak elődei s a társadalom. Jelleme, lelki alkata azonban legalább olyan hagyomány, mint a jóval mutatósabb, vitézkötéses urizálás. Úgy penetrál, mint a sohasem olvasott, de gyakran szorongatott könyv, amelynek tapintással megszerzett tartalma tudvalevőleg jobban alakítja a lelket, mint a végig olvasott s titkát vesztett szöveg.

Ez a városlakó Erdélyben található meg leghamarább. Fészket, az erdélyi várost hol keményre, hol lágyra vetette a sors. Egyik annak köszöni fennmaradását, hogy mindhalálig ellenállt, másik annak, hogy behódolt. Más a Küküllő menti szász, más a szilágysági vagy szamosvölgyi magyar, más a kárpátalji háromnyelvű székely. De amelyik ér valmit, közös abban, hogy legalább egyszer megpróbálták eltörölni a földről, s hogy mind iskolaváros. E két tünet közt van is némi összefüggés.

Üszkös csontokból, széttaposott vérből, megszenesedett falak alól kellett feltámadniok, valósággal azokból a visszaszivárgó sírásókból népesedtek be, akik kedveseiket s ellenségeiket közös sírba tették. Van egy mese a feldarabolt királyfiról, akit varázsfüvel és ráolvasással ragasztanak össze. Úgy érzem, sokszor már az erdélyi városokon is csak ez a csodafű segít.

A sírásók visszatértek, a kereskedelem, ipar, gazdálkodás újrakezdődött. De nem gondolják, hogy a városokba csak ez a kereskedelem, kézművesség, szőlészkedés, bányászat lehelt új életet. Föltámadása az Iskolától is függött. Mint némely városalapításnál a varázsló vagy mondabeli király, úgy tűnik ki az erdélyi visszavándorlók közül egy szikár tudós emléke. Erdélyben nincs város iskola nélkül, az iskola párizsiasan városformáló, városvédő, városfenntartó értelmében. Hogyan ne emlékeznének például a Váradot föltámasztó barokk főpapok Vitéz János renaissance iskolájára s a Janus Pannonius verseiben megénekelte műemlékekre? Kolozsvárt lakott a legelső s legtökéletesebb erdélyi nyomdász, itt tanított a tudósnek másodrangú, nemzetnevelőnek óriás Apáczai; Enyed kiűzött népét Páriz-Pápai, a tanári tálárba bújt új Mózes vezetni vissza a barlangokból; Vásárhely neveli sokáig az erdélyi jogászokat; Brassó legnagyobb ünnepe egy nyomdász papnak hódol. Mondd Várad s mondom Janus Pannonius, mondd Kolozsvár, s mondom Heltai Gáspár, Misztótfalusi Kis, Apáczai, mondd Enyed, s mondom Páriz-Pápai, Benkő Ferenc, Szilágyi Sándor, mondd Vásárhely, s mondom Bolyai, mondd Brassó, s mondom Honterus. Persze korántsem akarom ezzel azt is mondani, hogy Honterus kivételé-

vel e tudósok s tanárok parancsoltak a városnak. Az erdélyi városokban a kereskedő, kézműves, szőlősgazda vagy a kormányhivatal vitte a szót, s a nagy szellemek rendszerint városuk kitagadottjai voltak. Vásárhelynek nincs Bólyai-arcsképe, Apáczai éhezett Kolozsvárt, Enyed lassan békült össze az iskolával. De az erdélyi városok mégis csak azért dajkáltak urbánus hajlamot, mert e Nyugatot látó vagy Nyugatról álmódó nagy erdélyi városlakók magános, kiközösített életükben s rendszerint egy iskola falai közt kifomálták a magyar városi ember kisebbségi érzéssel küzdő, keserű, darabos, faggyúgyertyával befüstölt és savanyú kollégiumi cipőhöz szokott jellemét. E tekintetben Debrecen is erdélyi város.

2

Éghajlat, származás, vagyon s megpróbáltatások mind jellemalakítók voltak, de az a végső erdélyi városkép, melyre a magyarság visszaemlékezik, az utolsó kétszáz év társadalmi életén nyugszik. Jóllehet minden erdélyi város egy örök magatartás – örök ellenállás vagy örök gyöngeség – jelképe, végső állapota, melyhez jövőendő változásait mérhetjük, 1691 és 1914 közt, a Habsburg helytartóság és az unió korában forrt ki. Vegyük példának azt a nevezetes öt várost, melyről nemrég öt erdélyi író meghatón szép arcképet festett.

„Kolozsvárnak lakóit kell ismerni, hogy azt szépnek találjuk” írta egyszer Jósika Miklós. Erdély cím nélkül is örök fővárosa keleti Svájccá keveri különböző lakóit, valósággal dióhéjban szemlélteti az erdélyi együttélést. Természetes előkelőségét nem származásának, hanem csodálatos szellemi hatásának köszöni. Szövevényes társadalmából főleg a közhivatali és oktató intellektus emelkedik ki, székvárosi szelleme mágnásokban, szerzetes és kollégiumi tanároknak, tisztviselőknél s professzorokban kering lassú, méltóságteljes lüktetéssel. Rang és cím eltöprel a város természetes rangja mellett. Ritkán kezdeményez, fejedelem nélkül is fejedelmi, sosem nyúl a hatalom után, magától jut hozzá, valósággal pusztából meríti tekintélyét. Várad a vízválasztó túlsó oldalán – (a külső Erdélyben) – több falu jobbágyivadékait próbálja összeédesgetni a bihari dzsentrivel s a zsidósággal. Az ötvözet bizony minduntalan megreped. Emlékeit elpusztította a török, hagyományérzése elsorvadt, nyugtalanabb lelkű, mint a töretlen múltú erdélyi városok. Amilyen kemény Kolozsvár, olyan könnyen összecsuklik ő, sose nő ki egészen a püspöki gyámság alól, a dzsentriből, jobbágyból, zsidóból sose lesz patrícus. Sötéten maradi, türelmetlenül újító: ez a két véglet a belső gyöngeség igazi titka. Enyed kézművesei és szőlősgazdái lassan összebékülnek a fejedelem iskolájával, a környékbeli arisztokrácia is beszokik. Ezek a nem-szeretem vendégek javít-

ják meg a szellemét, máskülönben a város előbb-utóbb belefulladás a kispolgári kicsinyességbe. Fölötte lebeg az iskola s beharmatozza a diák vértanúk vére. Vásárhely az apróipar városa, akárcsak Debrecen, s mint ott, a székely fővárosban is van egy magában élő s mégis városnemesítő iskola. Brassó roppant gálya, a tulajdonos, a kalmár s a kapitány százsz, az evezősök magyarok és románok. Egyik végéről a székely havasok szele szellőzteti, másik végéből ered a konstantinápolyi karavánút.

Amilyen a jellemük, olyan határon túli hellyel tartanak rokonságot. A debreceni diákok tűzoltó dorongja: a gerundium Enyeden harceszközm s véres csata után azokat szűrják a patakpartra, hogy kivirítson belőlük a híres két fűzfa; Brassóban háromnyelvű emberek születnek, akárcsak Kassán; Várad kávéváros, mint Pest. És mindegyik egy iskolaszívetet ringat a hullámain, akárcsak Párizs.

Ezekhez a változatos képekhez kell mérni az erdélyi városok jövő változásait. Mert a változás kikerülhetetlen. Erdély közjogi díszektől megfosztott magyarsága az erkölcsi vezeklés küszöbén áll, s legjobbjában már rászánta magát, hogy a változó jogrendszerű, de örök erdélyi realitásért a jogfeladás gyanúját is vállalja. A kisebbségi életnek nincs magyar hagyománya, s ahogy – Szekfű szerint – az anyaország eltompult politikai érzékét föl kell éleszteni, úgy vár mesterre az életrevaló kisebbségi érzék. Erre pedig a régi hatalmi tudathoz vagy kultúrfölényhez tapadt lelki alkat végképp alkalmatlan. A magyarságmentő kisebbségi politikát csak uralmi álmok alól felszabadult új gondolkodással lehet gyakorolni; a vezeklést csak úgy lehet kiállni, ha a szervező magyarság a dolgozó magyarságot másképp becsüli, mint a múltban. Ne sűgjon senki az erdélyieknek, a vizsgáztató történelemnek jó a füle! Helyettünk is vezekelnek, ne sűgjuk a fülükbe régi bűneiket.

Egy biztos. Közjogi segítség nélkül – írja Mester Miklós fiatal történészünk – az erdélyi magyarság sorsa a múltban a székelyföldön s a magyar városokban dőlt el. Ezentúl is így lesz. A keleti Svájc gyökere a székelyföld, feje Kolozsvár.

Erdélyi városok! Az ember néha azt kívánja, legyenek Isten kedvenc palántái. Aztán óvatosan észbekap, s kívánja, legyenek inkább sárkányfogvetemény. Mert az kiirthatatlan. Olyan kiirthatatlan, amilyennek Csokonai érezte, felfohászzkodván:

Boldog vagy óh kiseded Erdély! bár a csinos Európának legvégsőbb szélein fekszel is, boldog vagy; és te fogod bé a legutolsó Magyarok szemeit, mikor mi már vagy Oesterreicherek vagy Rusznyások leszünk...

TOMPA MIHÁLY

Új Dévavára épül

Éjjelenként mondom önmagamnak

Hát senki? Sem társkéz, sem asszony – –
Így is jó. Hiszen igazuk van!
(Oly becses most a munka, — hát még
A vér!) No csak tovább magunkban.

Hogy váram százszor földig omlott,
S lelkem is százszor belerengett – –
Azért ne szánjon senki. Részvét
Nem kell Kőműves Kelemennek.

Így most is újra... Semmi, mondom:
Ilyet ki szokna meg, ha én nem?
Csak hadd vívódjam itt az éjjel.
Keserűen és újsötéten – –

Halljátok-e: nincs veszve semmi.
(Idő, te is korán kacagsz még!)
Holnapra már hordom a téglát.
S ha kell: vérem lesz a ragaszték.

S már dúdoló, míg a halódó
Hold vére a felhőkre árad,
S a levegőbe rajzolódni
Látok egy magas, büszke várat.

Mert engem semmi meg nem ingat,
A cél felé szent izgalom hajt,
S egy reggel – bár holtan rogyok rá –
Az a vár mégis állni fog majd!

1922

Nagyváradai beszéd

Néhány évvel ezelőtt, amikor a magyarosított nevűek kezdték a nevüket visszaváltoztatni, s a Héthársiak és Határváriak alól itt is, ott is előbújtak a Hermanok és Huberek; kiváló történészünk tanulmányt írt a törzsökös magyarok mozgalmáról. Azt mondta, hogy a disszimiláció megdöbbentő jelenségei közt meg kell értenie őket. De meggondolták-e, tette hozzá intőleg, hogy ha szervezkedésük sikerül: ők, a fajmagyarok, kisebbségben lesznek, legalábbis a középosztályban. Ezt az intelmet fordítottam én vissza könyvecském címében. A professzor úr nem mond ismeretlen dolgot. Amit mi a magyarságért tettünk, kisebbségként tettük. A kisebbségi harcmóddal járó reménytelenség, megaláztatás s eltöklétség nekünk a vérünkben van.

Egy évre rá Kolozsvárra hívtak meg, hogy a visszatért magyarságot az itthoniak nevében köszöntsem. Egy dologra figyelmeztettem őket. Ne feledjék el, hogy kisebbségből kisebbségbe jönnek. Az a harcmódor, azok az erények, amelyeket odaát az ellenállás idején megszoktak: ideát sem lesznek fölöslegesek. Hallgatóságom akkor már túl volt a visszatérés első boldogságán, s ez a tízperces előadás váratlanul mély hatást tett rája. Mindaz, amit azóta tapasztaltak, úgy hiszem, szavaim igazságáról győzhette meg őket. A valódi magyar célokért is súlyos kisebbségi sorsban kell küzdeniök.

Az elmúlt évben a magunk fiataljait kellett kisebbségi helyzetünkre újra és újra figyelmeztetni. Az európai befolyások harcában nálunk rövid egyensúlyhelyzet állt elő – viharok köldökében egy szélcsendes zug –, ebben a magyar lélek és érdek is szóhoz jutott. Volt egy-két sikere is. Elhódított egy-két egyetemi katedrát; megcsinálta az új magyar drámát, diákinternátusokat emelt a magyar szegénység számára; egy jegyzetárus, aki magyar könyveket kezdett nyomtatni. Az ország legnagyobb sikerű kiadója lett. Megdöbbenve láttam, mennyire túlbecsülik egyesek e szerény sikereket. Nemcsak hogy győzelmet kiáltanak, de a külföldről behurcolt terrorista irányok modorát is fölveszik: emberek fejét követelik, följelentenek, proskribálnak, egymás lelkiismeretét ellenőrzik, ahelyett hogy a maguk halk kisebbségi erőit növelnék. Ezeket dorgáltam én példámmal s szavammal. Amit ti föllükerekedésnek láttok, csak látszat. A magyarság még igen soká, évtizedekig vagy évszázadokig kisebbségben lesz tulajdon földjén, mert elképzelhetetlen, hogy ne legyen egy töredék, amely Európa és a világszellem nevében tör rá valódi hajlama-ira, s Európában is mindig lesz irány, amely igénybe veszi a fölajánlkozókat. Ezek-

nek adtok ti erkölcsi fegyvert a kezükbe, ha módszereiket átveszitek. Nemcsak idegenben maradt szórványainknak: az egész magyarságnak igen hosszú, az eddiginél is súlyosabb kisebbségi sorsra kell összeszorított foggal és erkölccsel fölkészülnie.

•

Csak a magyarság van ilyen kisebbségi helyzetben hazájában? Csak nálunk nyomják vissza, Európára támaszkodva a valódi többséget kínos kisebbségi állapotba? Emlékezzenek a Times cikkére, amelyből semleges fővárosok is azt olvasták ki, hogy Anglia átengedte Kelet-Európát Oroszországnak. A kis népek sajtóján, már azon a néhányén, amely szabad maradt, akkor átvonaglott a fájdalom: hát így adnak-vesznek bennünket, hordának kevés kis népeket. De Európának közel fele kis nép. Ha a latinokat is a kis népek közé számítjuk (amint e háború tanulságai szerint azok is), közel kétharmada. Ez a kétharmad Európa a nagy népek tankjai alá ejtette szabadságát. Finnországról könyveket írnak utazóink. Mi lett volna még az emberi szorgalomnak ebből a szigetéből, ha a dolgába avatkozó Európa ellen és mellett nem kell népe vérét és szorgalma kincsét hullatnia? De Finnország az igazibb Európa. Így virágozna, s így kell megbénulnia a rárontó Európa miatt.

De beszéljünk egyszer őszintén olyan emberekkel, akik a nagy népek országából jönnek. Magvukig abból a kérlelhetetlenségből vannak öntve, amelyet egymással s a védtelen népekkel szemben képviselnek? Épp fordítva. Az emberség ott talán még jobban szenved tulajdon vészes presztízsétől, mint a kis népek között, ahol legalább mártírnak érezheti magát. Köztudomású, hogy az angol irodalom szakadatlan lázongás, gúnyolódás a világpolitikát vivő angolokon. Pedig a nagy népek közül talán még az angol hasonlít a legjobban tulajdon politikájához. A nagy népek milliói éppúgy kisebbségben vannak a maguk birodalmában, mint a kis népek velük szemben. S gondoljunk Indiára, Kínára, Afrikára, Dél-Amerikára színes milliói-ra. Nem másfélezer millió ember van itt kisebbségben ötszázmillióval szemben, hanem kétezermillió az öttel az ötvennel. A mi szórványharcunk sem elszigetelt valami. A népek az egész világon így küzdenek egy náluk hatalmasabbal. Mindegyikükön ott van az a valami, amit mi az órák fordulása szerint: ilyen vagy olyan veszedelemnek nevezünk.

Mi ez a kisebbségbe sodró varázslat? Mi zúdít a fehér emberre is századok óta nem kóstolt szenvedéseket? A technikával szövetkezett martalóc: a gépesített hatalmaskodás. Ez érzi úgy, hogy a másik nép lelke annyit ér, ahány ágyúja van. Ez tereli kollektív hordákba a nemzeteket. Ez szab alacsony normákat Isten súgta gazdaságunkra. Ez ellenőrzi készülékeivel álmainkat. Ragadozás és tehetetlenség: elentmondásnak látszik. De szörnyű ragadozó tehetetlenség van az emberrel szövet-

kezett gépben: nem bír megállni a lelkek leigázásában. A naponként változó ellenségeken túl a mi harcunk is ez ellen az ember-gép kentaur ellen folyik. Ez fog végiggázolni szorgalmunk vetésén, amíg csak az embertől kisanyargott hősiesség, nagyság, önfeláldozás: mondjuk ki, az isten – a szeretet háziállataivá nem töri a szörnyű masinákat.

•

Hogy harcoljon a véres géperkölc ellen, aki nem akar embertársai lelkébe tiporni, mint szövetségese? Mik a kisebbségi harcmodor örök szabályai?

Az első és legfőbb szabályt már kimondtuk, s éppolyan földön, ahol faj és faj áll évszázados harcban: nem lehet eléggé hangsúlyozni. Semmiféle körülmények közt se vegyük át az ellenség harcmodorát. Az elmúlt években sok vita folyt arról, hogy a magukat magyaroknak vallók közt ki az igazán magyar. Az én tréfás, de biztos ismertetőjelem ez volt: aki azt mondja, hogy ennél vagy annál a világfordulatnál ő vagy övéi ezt és ezt fogják fölakasztani? az nem magyar. Aki azt mondja, hogy bármi lesz a háború vége, engem föl fognak akasztani, arról elhiheted, hogy magyar. Sokan azt mondják: elég bárgyú és lehangoló ismertetőjel. Én azonban ha bízom, azért bízom a magyarság jövőjében, mert ez a tréfa népünk lelkéről mond ki valamit, amit mindenki ellenőrizhetett. A magyarság súlyos bajait ismertük meg az utolsó évtizedben, de ez az emberség, ez megvolt benne. S botlásai ellenére: ilyen az új elit is, amelyet ezek az évek neveltek ki belőle. Ma a dúlásnak és az emberirtásnak szörnyű fegyverei vannak. De aki a szadizmust úgy állja, hogy maga nem fertőződik meg tőle: az biztosabban győzi le az irtót, mint valaha.

A kisebbségi harc második aranyszabálya: a nagy ellenség ellen nagy lelket kell növeszteni. Engem a világháború rémségei közt ez tölt el csaknem optimizmussal: Európában sokkal több erkölcs lappang, mint hittem. A kis népek, csoportok, egyének hősiesebben védik jellegüket, mint a civilizáció langyos fürdője után várni lehetett. Még a magyarságban is javára csalódtam. Nos, a kisebbségi embernek, akár magyar vagy holland vagy hindu, ilyesformán kell hűségben, halálra szántságban, áldozatkészségben fokozottan fegyverkeznie. Az elnyomás arzenáljai ellen a katakombák arzenáljait kell megépítenünk. Az ember lényegesen okosabbá még tanúlással sem tehető. Bizonyos körülmények közt azonban a gyávából is előugrik a hős. E háborúban több példáját láttuk, hogy nemzetek, miután államukat egy pillanat elfújta, nyers népi ellenállással vívták ki a világ bámulatát. S ne higgyük, hogy a lelki nagyságnak az ellenfélre nincs meg a hatása. Aki ember, az nem tud egészen szörny lenni. A hatalmaskodó is alá van aknázva belül emberséggel. A nagyság először bőszi, aztán megroppantja, aztán lefegyverzi.

A harmadik szabály: szolidárisoknak kell lennünk azokkal, akik itthon minálunk s azontúl az egész világon a mi kisebbségi harcunk részesei. Ezt tartom én az igazi népiségnek. A nép nevében óriási gazságokat követnek el a világban. Az ő nevében töltik meg a legborzalmasabb tömegsírokat. Az azonban, aki a népből zsarnokká, hóhérrá, az élet erőszakos szabójává dobja föl magát, már nem nép, hanem éppolyan motorizált ember, mint aki főntről szakadt embertársai nyakába. Én a népben azokkal tartok, akik – milliós szórványaikon – mindig lenn fognak maradni. Lenn tartja őket, hogy nem kaphatók és nem alkalmasak a mai hatalmi módszerekre. Ezzel a néppel menjünk mi együtt. Akár szőlőmunkás az, akár polgári iskolai tanár.

Eljött az idő, amikor Európának is gandhizmusra van szüksége. De Gandhi mozgalmát India óriási méretei, évezredes mozdulatlansága s az angolok óvatossága szabja meg. Európa változékonyabb kis népeinek nagyobb sanyargatásra, egy aktívabb gandhizmusba kell öltözniök. Idegen ez a harcmodor Európától? Szomorú volna, ha az lenne. Azt jelentené, hogy hiába nézett kétezer éven át Jézus alakjára.

Az elmúlt napokban a kis tanyán, ahol mostanában élek, az emberiség céljáról beszélgettem egyik barátommal a csendes alföldi éjszakában. Fejünk fölött a gyönyörűen nőtt diófa – Zsiga bácsi, ahogy mi hívjuk –, körülöttünk háromszáz hold szőlő almavirágzásban, azon túl az erdők ideérző ölelése. Gondoltál már arra, kérdeztem tőle, hogy mi, állatok mind a növények parazitái vagyunk? Szerves anyagokat csak ők tudnak alkotni: az állat csak leéli, kifosztja őket. A ragadozó kétszeres élősködő: a parazita parazitája. Az egész állatvilágban csak az ember, főként a művész – az emberkultúra – épít növényformán. Barátom, aki maga is költő, rögtön megértette és fölkapta a gondolatot. Igen: az ember a legtökéletesebb állat, minél különb, annál jobban hasonlít a növényekre, s annál kevésbé az állatokra. Mintha ez volna a hivatása a földön: a világ növényi alaptermészetét helyreállítani: az állatvilág ragadozó kedvét a növények csendesebb erkölcsére szorítani. Hisz harcolnak a növények is: lám. Zsiga bácsi is elnőtte a szomszédos fenyő fél oldalát. De ebből a harcból mégis hiányzik a gyilkolás szörnyű másodperce. Ők úgy harcolnak, mint a művészek: az erősebb túlnövi társait. S az ember, amikor teremt, a növénynél is növényebb. Ő az a parazita, aki a gazdanövény pártjára áll: előbb csak mint mezőgazda, később mint moralista is. Kiirtja a cserebogarat, és odút állít a cinkének. Legyőzi lassan magában a gyilkost, s fája lesz a teremtő igénytelenségnek.

Ez a mi éjszakai beszélgetésünk nem tartozik voltaképpen a mostani előadásra. De talán megértik, mért függesztem a végire. Voltaképpen egy harc folyik a világ-

ban. A mi küzdelmünknek, akár tanulmányt írunk, akár szórványinternátust alapítunk: csak úgy van jogosultsága, ha az emberiség nagy harcába folyik bele. A nővényemberébe a ragadozó ellen.

1943

DSIDA JENŐ

Psalmus Hungaricus

1

Vagy félezernyi dalt megírtam
s e szót: magyar,
még le nem írtam.
Csábított minden idegen bozót,
minden szerelmet bujtató liget.
Ó, mily hályog borult szememre,
hogy meg nem láttalak,
te elhagyott, te bús, kopár sziget,
magyar sziget a népek Óceánján!
Mily ólom ömlött álmodó fülembé,
hogy nem hatolt belé
a vad hullámverés morzsoló harsogása,
a morzsolódó kis sziget keserű mormogása.
Jaj, mindenből csak vád fakad:
miért kímélted az erőt,
miért kímélted válladat,
miért nem vertél sziklatöltést,
erős, nagy védőgátakat?
Elhagytam koldus, tékozló apámat
s aranyat ástam, én gonosz fiú!
Mily szent vagy te, koldusság
s te sárarany, te szépség, mily hiú!

Koldusapám visszafogadsz-e,
bedőlt viskódban helyet adsz-e,
ha most lábadoz borulok
s eléd öntöm minden dalom
s férges rongyaid csókkal illetem
s üszkös sebeid tisztára nyalom?
Nagy éjsötét átkot mondok magamra,
verset, mely nem zenél.
csak felhörög,
eget-nyitó, poklot-nyitó
átkot, hogy zúgjon, mint a szél,
bőgjön, mint megtépett-szakállú vén zsidó
zsoltáros jajgatása
Babylon vizeinél.
Epévé változzék a víz, mit lenyelek,
ha téged elfelejtelek!
Nyelvemen izzó vasszeget
üssenek át,
mikor nem téged emleget!
Húnyjon ki két szemem világa,
mikor nem rád tekint,
népem, te szent, te kárhozott, te drága!

II

Ó, én tudom, hogy mi a nagyszerű,
a minden embert megsimogató
tág mozdulat,
az élet s halál titkát kutató,
bölcsen nemes, szép, görög hangulat.
A hússal biztató, közös és tiszta tó,
a szabadság, mely minden tengerekben
sikongva úszik, ujjong és mulat!
Kezem gyümölcsöt
minden fáról szedett.
Nyolc nemzet nyelvéen szóltam életemben
és minden fajták lelke fürdetett.

S most mégis, mégis áruló vagyok,
a minden-eszme sajtó árulója,
most mégis bűsz barlanglakó vagyok,
vonító vad, ki vackát félti, ója,
vadállat, tíz köröm
és csattogó agyar
s ki eddig mondtam: ember!
most azt mondom: magyar!
És háromszor kiáltom
és holtomig kiáltom:
magyar, magyar, magyar!
A nagy gyümölcsös fájáról szakadt
almából minden nép fia ehethet,
de nékem nem szabad,
de nékem nem lehet.
Dalolhat bárki édes szavakat
és búghat lágyan, mint a lehelet
s bízvást nyugodhatik, hol várja pad,
s ha kedve támad, bárhová mehet,
de nékem nem szabad,
de nékem nem lehet.
Bűn a mosolygó pillanat, mit lelkem elhenyél,
szívszakadásig így kell énekelnem
Babylon vizeinél:
Epévé változzék a víz, mit lenyelek,
ha téged elfelejtelek!
Nyelvemen izzó vasszeget
üssenek át,
mikor nem téged emleget!
Húnyjon ki két szemem világa,
mikor nem rád tekint,
népem, te szent, te kárhozott, te drága!

III.

Firenze képei, holland virágok,
zöld tengerek halk, álmos loccsanása,

ájultató gyönyörűségek,
Páris tüze, Velence csillogása,
még lelkeket is lehúnyom,
bezárom, hogy ne lássa.
Ha romokra bomlik is,
miattuk minden sejtem,
ha arcom kékre torzul is,
mind, mind, mind elfelejtem!
Hajam csapzottra borzolom,
mint gubancos csepűt és szürke kócot
és göggel viselem
fajtam egyenruháját:
a foltozott darócot.
Mert annak fia vagyok én,
ki a küszöbre téve,
a külső sötétségre vettetett,
kit vernek ezer éve,
kit nem fogad magába soha a béke réve!
Bolyongásom pusztáin,
a végtelen nagy éjen
csak az ő szíve fénylik,
ő a rögeszmém, végső szenvedélyem,
ráfonódom, rajta kuszom
fölfelé, mint szőlőkarón a kacs.
Mogorva lettem,
kemény, sötét és szótlan és makacs.
Vér csurgott rám és nem tudom feledni.
A holtakat nem tudom eltemetni.
Egy eszelős dal lett az utitársam,
rekedt dal, nem zenél,
csak hörög, mint a szél,
zúg, mint vihartól ráncigált fák
Babylon vizeinél:
Epévé változzék a víz, mit lenyelek,
ha téged elfelejtelek!
Nyelvemen izzó vasszeget
üssenek át,

mikor nem téged emleget!
Húnyjon ki két szemem világa,
mikor nem rád tekint,
népem, te szent, te kárhozott, te drága!

IV.

Mit nékem most a Dante terzinái
s hogy Goethe lelke mit hogyan fogant,
mikor tetszhalott véreimre
hull már a föld és dübörög a hant,
mikor a bús kor harsonája
falakat dönt és lelket ingat,
mikor felejtett, ősi szóra
kell megtanítani fiainkat,
mikor rémít a falvak csendje
s elönt a semmi árja minket
és szülni kell és nemzeni
s magunk képére kalapálni
vánnyadt gyermekeinket!
Mit bánom én a történelmet
s hogy egykoron mi volt!
Lehetsz-e bölcs, lehetsz-e költő,
mikor anyád sikolt?!
Európa, én nagy mesterem,
lámcsak mivé lett fogadott fiad!
Mily korcsbeszédű, hitvány,
elvetemült és tagadó tanítvány.
Addig paskolta áztatott kötél,
míg megszökött és elriadt.
Fáj a földnek és fáj a napnak
s a mindenségnek fáj dalom,
de aki nem volt még magyar,
nem tudja, mi a fájdalom!
Vallom, hogy minden fegyver jogtalan,
a szelíd Isten könnyezett s úgy tanította ezt,
ám annak a kezében, kit fegyver szorongat

a fegyver megdicsőül és ragyogni kezd.
Ezért nem is hányódom már magamban,
vallom, hogy igazam nincs
és mégis igazam van
és mától fogva énnekem
örökre ez az énekem:

Epévé változzék a víz, mit lenyelek,
ha téged elfelejtelek!
Nyelvemen izzó vasszeget
üssenek át,
mikor nem téged emleget!
Húnyjon ki két szemem világa,
mikor nem rád tekint,
népem, te szent, te kárhozott, te drága!

V.

Idegen-vérű és beszédű
kenyeres jópajtásaim,
kikkel együtt bolyongtam az emberiség ligetét
kiket szerettem,
s kik szerettétek lágy szívem
nyitott és éneklő sebét,
nekem és fáj, higgyétek el,
hogy zord a szóm és homlokom setét.
Nekem is fáj, hogy búcsúzom,
mert immár más utakra kell mennem,
de így zeng most a trónjavesztett
magyar Isten parancsa bennem
s én nem tagadhatom meg Őt,
mikor beteg és reszkető és nincs többé hatalma
mikor palástja cafatos és fekvőhelye szalma.
Nincs más testvérem, csak magyar.
Ha virrasztok, miatta állok posztton,
csak tőle kérek kenyeret
s csak ő, kivel a kenyeret megosztom.
Sok tévelygés és sok kanyar

után jutottam el ide:
ha bűnös is, magyar
s ha tolvaj is, magyar
s ha gyilkos is, magyar,
itt nincsen alku, nincsen semmi „de”.
Gyűlöletes, ki ünneplő ruháját
s virágos lelkét fitogtatva henceg, –
mi elesettek, páriák vagyunk,
testvérek a nyomorban és a bűnben,
sápadtak, torzak, bélyeges fegyencek.
Zúgjon fel hát a magyar zsoltár,
dúljon a boldog, éji álmokon,
seperjen át a fekete,
tarajos és hideg hullámokon
vérkönnyet csepegő fáklák fényeinél,
Babylon vizeinél:
 Epévé változzék a víz, mit lenyelek,
 ha téged elfelejtelek!
 Nyelvemen izzó vasszeget
 üssenek át,
 mikor nem téged emleget!
 Húnyjon ki két szemem világa,
 mikor nem rád tekint,
 népem, te szent, te kárhozott, te drága!

VI.

Száraz nyelvem kisebzett,
éggő fejem zavart.
Elindulok, mint egykor Csoma Sándor,
hogy felkutassak minden magyart.
Székelyek, ott a bércek szikla-mellén,
üljétek mellém!
Magyarok ott a Tisza partján,
magyarok ott a Duna partján,
magyarok ott a tót hegyek közt
s a bácskai szőlőhegyek közt,

üljetek mellém.
Magyarok Afrikában, Ázsiában,
Párisban, vagy Amerikában,
üljetek mellém!
Ti euztán születők s ti porlócsontú ősök,
ti réghalott regősök, ti vértanúk, ti hősök,
üljetek mellém!
Űlj ide, gyűlj ide, népem
s hallgasd, amint énekelek,
amint a hárfa húrjait,
feszült idegem húrjait
jajgatva tépem,
ó, népem, árva népem! –
– dalolj velem,
mint akit füstös lángokra szítottak
vérszínű, ósetét, nehéz, fanyar borok,
dalolj velem hörögve
és zúgva és dörögve,
tízmillió, százmillió torok!
Énekelj, hogy világgá hömpölyögjön
zsoltárod, mint a poklok tikkadt, kénköves szele
s Európa fogja be fülét
s nyögjön a borzalomtól
és örüljön bele! –:
Mérges kígyó legyen eledelünk,
ha téged elfeledünk,
ó, Jeruzsálem!
Nyelvünkön izzó vasszeget
verjenek át,
mikor nem téged emleget,
ó, Jeruzsálem!
Rothadjon el lábunk-kezünk,
mikoron hozzád hűtlenek leszünk,
ó, Jeruzsálem, Jeruzsálem!

1936

FÁBRY ZOLTÁN

A vádlott megszólal

(A cseh és szlovák értelmiség címére) (Részlet)

*Keresd az igazat, hallgasd az igazat,
tanuld az igazat, szeresd az igazat,
mondj igazat, őrizd az igazat, óvd az
igazat mindhalálíg!*

(Husz János imája az igazsághoz)

1

A második világháború, melyet a német fasizmus robbantott ki, előidézője legyőztetésével véget ért. Nem volt még háború, mely ennyire egyértelműen tisztázta volna a felelősség és bűnösség kérdését, mint Hitlernek ez az ördögi precizitással megszervezett vandál rohama, a nemzetiszocializmusnak e legsajátosabb megnyilatkozása. A háború erkölcsi posztulátuma ülte itt diadalát: a háborús lelkeség, a hatalmi totalitás, a faji kizárólagosság, a barbár kíméletlenség. Amikor Hitler száguldó, pusztító rohama megtorpant és elfűlt, egy lidércnyomás alól felszabadult világ ujjongott a győztesek felé: a bellicizmus halálos dőfést kapott, a tömeggyilkosság kultúrája likvidálódott, a hatalmi totalitás, a faji kizárólagosság a múlté, a barbarizmus hétéves uralma véget ért, az ember újra felemelt fejfel járhat a világban.

Felemelt fejfel... Emlékszel-e a lehetetlenre, a reményre, a kívánságra, mit titkos éji órán négy fal között, magányban, börtönben, táborban fojtott torokkal magad elé mormoltál: csak még egyszer! Csak még egyszer felemelt fejfel járni! Próbáld visszaidézni magadnak a földhöz sújtottság és keserű megaláztatás óráit, ismeretlen kortársam Norvégiában és Dániában, Belgiumban és Hollandiában, Franciaországban és Lengyelországban, és ti, Duna-táji sorstársak: osztrákok, csehek, szlovákok, magyarok, szerbek, románok és bolgárok: csak még egyszer felemelt fejfel járni és nem földre sütött szemmel, félelemben és szégyenben! A nap másoknak sütött. Mi csak a börtönőröket láttuk, és fogolytársunk sem emelhette fel veszély nélkül a fejét, hogy egymás arcába nézhessünk. Ránk a táborok monotóniája vetett árnyékot, és ha szabadok voltunk, a falhoz lapultunk: világunk nevetve hangoskodó sírásói jöttek velünk szembe, egyenruhák csillogtak, funkcionáriusok gögösködtek, és mi nyeltük keserűségünket, és átcsaptunk az utca másik oldalára, hogy ne találkozhassunk

sunk a hatalom kiszámíthatatlan szeszélyeivel. Lekonyult fejjel futottál haza, hogy magad légy: ember önmagadban és önmagadnak. És ezekben a szégyenpercekben tört ki belőled a kreaturális kín legelemibb vágyszava: csak még egyszer felemelt fejjel járni és félelem nélkül tekinteni az emberi szemekbe.

Jártok-e már felemelt fejjel? Élitek-e már a félelem és hatalmi elnyomatás alól felszabadult, emberhez méltó életet? Ha igen, úgy én fáradt nosztalgiával intek búcsút nagyon messziről és nagyon mélyről. Én még mindig a földet nézem: a port, a sarat, és még mindig megváltatlanul mormolom a vágy immár nyolcéves szavát: csak még egyszer felemelt fejjel járni, és nem szégyenben és félelemben... Életemet tiltó rendeletek keretezik. Az egyik megtiltja, hogy este nyolc órán túl az utcán tartózkodjam, a második provokációnak veszi, ha ismerősömet anyanyelvemen üdvözlöm, vagy annak köszönését úgy fogadom, és táborral fenyeget. A városban inspekciózó diákpattalok pofonokat osztogatnak, és rendőrségre cipelik a magukról megfélemezett embereket. Nyelvem, mely az emberi hang egyik legcsodálatosabb hangszere volt, kihágási objektummá szürkült. Újság a bűnös nyelven nem jelenhet meg, rádiót tilos hallgatnom. Lekonyult fejjel járok, és némán, és ha lehet, ki sem mozdulok emberek közé. Vak, süket és mozdulatlan gettóélet ez mindenképpen: a jogfosztott emberek szégyen- és félelemterhes élete.

És az ok? Egyetlenegy tény, vádak vádja: m a g y a r s á g o m. Magyar vagyok, tehát bűnös vagyok. A faji kizárólagosság német barbarizmusának annyi millió emberéletbe került letörése után egy újabb keletű faji kéméletlenség büntet sommásan, tehát igazságtalanul. Ez a sommázás ördögökké és angyalokká egyszerűsít nemzeteket.

Vannak fasiszta államok, és vannak antifasiszta népek. Fasiszta a német, és antifasiszta például a román. A fasiszmus bűnében leledző a magyar, és az antifasiszmus erényeit reprezentáló például a szlovák. Kivételek nem türetnek, és nem számitanak. Tíz igen nem lehet száz bűnös felmentvénye, de a másik oldalon ugyanakkor kilencven bűnös a tíz igaz erényéből élőködik. Győzők vannak és legyőzöttek! Örök törvény. Háborús törvény: embertelen törvény. *Vae victis!*

A legyőzöttek csoportjába tartozom újra: magyar vagyok. A legmélyebb megalázottság fokáról, nyelvfosztottan, szóbénítottan kiáltok hozzátok, szabad emberek, írók és írástudók, kiknek némasága már feloldódott. A mélyből – de profundis – a legmagasabb fórumhoz apellálok: a szellem szabad embereihez. Egyetlenegy ember egy gettózott kisebbség, egy elnémított nyelv nevében, minden törvényes vagy különleges megbízás nélkül, szobám négy falából kiindulva a magam bőrére és felelősségére és mégis az összességet képviselőn, mert aki itt szót kér: író, szlovenszkói magyar író.

A szellemi antifasizmusnak nem voltam épp utolsó magyar katonája. Aki ismeri írói működésemet, az tudja, hogy az utolsó szabad években minden soromat és gondolatomat a hitlerizmus elleni szellemi harc determinálta annyira, hogy kritikussaim már „mániákus monotóniáról” beszéltek. Újságcikkeim, folyóirataim (Korunk: a magyar progresszió világszemléje, melynek csehszlovákiai szerkesztője voltam; Az Út: a Tvorba és a DAV magyar testvérlapja), könyveim: az antifasizmus magyar dokumentumai. A büntetés nem maradt el: kétszer jártam meg Ilavát, utána vért köptem a kórházban és megrokkantam. Számat belakatták, és hétéves osztályrészem lett a némaság. De élt a remény, élt a vágy: beszélni, még egyszer beszélni, tanúskodni és – ítélni, kiordítani azt, ami gombóccá rekedt a torkodban, és amikor úgy hitted, hogy eljött az óra, a torkodra forrasztják a szót azok, akiket egycélúnak ismertél és szerettél. Ez felér a gyilkossággal. Halott vagy: néma vagy. Magyar vagy. A bűnössé dekretizált magyar kisebbség tagja. *Vae victis!*

Új némaságba zuhantam, és nem egyedül: egy szenvedő közösség részese lettem. Egy Istentől, mindenkitől elhagyott kisebbség, egymással nem érintkezve, egymásról nem tudva, fásult-dermedten várja a végzetet. Rezdulés, sóhajtás sem jelzi létét, lázongás, káromlás itt nem vet hullámokat, néma és mozdulatlan, mint egy halott. A gyerek is halott: nyolcvanezer magyar gyerek némaságát gyomverte udvarú üres iskolák keretezik. Ez a kisérteties némaság, ez a gyerekszemekben kezdődő hullafoltos mozdulatlanság mozdít ma engem. Valakinek szólania kell...

Tanúk helyett vádlottak lettünk. Beszélők helyett elnémítottak: felületes egyszerűsítés és általánosítás áldozatai. A német fasizmus csehszlovákiai bűnhődésének – a német kitelepítésnek – mi vagyunk a ráadása, Potsdam ellenére. Jól jött aprópó: egy csapásra két legyet agyonütni, és minden gátlástól, kötöttségtől mentesen új célt: nemzeti államot deklarálni. Perben állunk. Különös perben, sosevolt perben, ahol az anyag ismerete nélkül, a vádlott kihallgatása, meghallgatása nélkül ítélnének. Ki tud rólunk, ki ismer minket? Az ügyész – a csehszlovák kormány – csak a vádobjektumot látja, csak a kitűzött célt ismeri: az elmarasztalást. A hivatalból kirendelt védő – a magyar kormány – sose akceptálta a másságunkat, és nem ismerheti küldetésünk egy szóra redukált értelmét: a szlovenszkói vox humanát. Mi többre készülődtünk, tehát többre is vagyunk kötelezve: a vád és a védelem csak a felületet bodrozhatják, de a mélyben mi örök árvák maradunk: megértetlen, visszhangtalan áldozatok, de tiszták és tudók. A vád itt célt és címet téveszt.

A győztes antifasizmus ügyésze nem kérhet halált a szlovenszkói vox humana fejére. És ha mégis megteszi, akkor justizmordot celebrál. Küldetésünk értelme

1938-ban e jelszóban csúcsosodott ki: A szlovenszkói küldetés neve: antifasizmus. A mondatot én írtam, és a német csizma árnyékában, az utolsó óra víziójaként Ady Endrét idéztem, halhatatlan költőnket, a magyar „embert az embertelenségben”:

*Hogyha minden reped, szakad,
Becsületes szegény legények
Pihennek a romok alatt.*

Ki látja ma őket, a szlovenszkói szegénylegényeket, kik „a gyáva szemérmatlenség kurjongató rossz éjjelén” böcsületükre jól vigyáztak. Becsület hűségesei, emberség művelői ma a barbarizmus cinkosaiként, rágalmazottan és tehetetlenül, védelem, meglátás és megértés nélkül dideregnek. Antifasiszta becsületünkről van szó: életünkről, a magyar emberség hiteléről, melyet mi, mindenki másnál elkötelezettebben őriztünk. „A magyar perben talán mi leszünk egyszer a koronatanúk: a felmentvény” – indokoltam az antifasiszta jelszó jövő értelmét. Most vádlottak lettünk. A vádlott tehát szót kér.

A fasizmus perében csak az antifasizmus lehet perdöntő mérték. Minden más kritérium mellébeszélés, figyelemelterelés, rabulisztika, mely csak igazságtalan ítéletet eredményezhet. Amikor a vádlott most szót kér, a legszigorúbb és e perben egyedül illetékes mérték alkalmazását kéri. Semmi többet. Antifasizmust. Igazságot!

1945

SÜTŐ ANDRÁS

Az Idő markában

A sorsunkból fölsajgó irodalom – szeme sarkában a tapasztalat ráncaival – mintha csöndesebben ülne – szorongva tán? – a számbavételek rivaldafényében.

Hajdani rikkantásai belevesztek az időbe. Akár az ifjúság s a véle járó, mert hisz törvényszerű, már-már Kemény Zsigmond-i rajongás eliramlott romantikája.

Itt ül hát a szó is, amely – most már elmondhatjuk, de nem kiabálva – fölér a tettel.

Csöndesebb mivolta: nem szunyatagság.

Nem is közöny!

Hanem inkább – mennyi szép jele mutatja – az áthatóbb szemlélet, a mélyebb gondolkodás, igazabb átélés új bizonyítéka.

Kamaszos éretlenségében, amikor az értékelés, a hétköznapi különösen, még vállon vergette, letegezte, sőt az ülepére szózott, ha fésületlenül mert mutatkozni, önemésztő, létének értelmét kereső álmaiban – épp a mai napig merészkedett, de még ezen is túl, távolabbi horizontokig.

A készülődés éjszakai nevelték.

Ma már elmondható róla, vagyis legjobbjairól: a felelősségviseles ólomnehezékeit aggatta magára. Röptéhez – a madárral ellentétben – súlyok kellenek.

Húsbavágóak.

Add meg neki a szabadságot, hogy roskadásig terhelje magát gondokkal – megtartó közösségének terheivel –; szárnyalása annál könnyedébb lesz. Ez talán már nem is a jövő reménysége. Úgy tűnik: ez a könnyedség, az aranybilincses, máris oda sorolható a személyi jegyeihez.

Milyen nehézkes volt – s földhözragadt –, amikor Pangloss mester tanításait követve lépdelt át súlyos közösségi dolgok fölött, meghirdetvén – kivált verseivel –, hogy minden világok legjobbját énekli.

Mennyivel költőibb ma – legjobbjában –, mikor nem a költőt spekulálja valová, hanem a valót emeli költői szintre. „Költő vagyok – mit érdekelne engem a költészet maga!” József Attila dobja felénk ma is a mentőövet. A másfelé nyulánkozó természet, a sorsunk, létünk, múltunk s jövőnk előtt szemet hunyó játék csak addig jut maga is lélegzetvételhez, míg pihen a föld, amely a közönyt is a hátán hordja. De ha mozdul a talaj, azt is viszi, aki elrugaszkodott tőle.

Ha ugyan volna még szándék az ilyen elrugaszkodásra.

A magam részéről úgy észlelem: az Idő keze dolgozik rajtunk. Hol szelídebben, hol szigorúbban – néha fájó fogással is – oda fordítja a fejünk, ahol a szívünket hagytuk volt, a közösség felé, amelyből vétettünk; amelynek létét „irodalmon kívüli” erők határozzák meg. Annál inkább ragaszkodik tehát ennek a közösségnek az irodalmához is; a hajdani meghívotthoz, aki ezen az ünnepen: küzdőtárs. Kötésig merülten a kornak dolgaiba.

Hogy mindez mások dolga lenne?

A társadalmi-nemzeti kötetlenség súlytalan állapotában, színes szappanbuborékokat eregetve valóban pihenés lenne bérbe adni a hétköznapijainkat. De mit szólunk majd, amikor ez a gond és felelősség ébredéskor szembekönyököl velünk a párnán?

Szembekönyököl mindenkor.

Nem fordulhatunk el tőle, miként az ember – Illyés Gyulával szólva – nem hagyhatja útszélen veszni az anyját.

Nem értem a kurdokat

Nem is értem, mit akarnak a kurdok, amikor azt sem lehet tudni, hányan vannak, tízmillióan vagy húszmillióan, mert a kurdokat még meg sem számolták becsületesen a kurdok. És nem lehet azt sem érteni, még mit szeretnének a kurdok, amikor van nekik öt szép és becsületes édes hazájuk, és nem lehet tudni ez miatt kevés a kurdoknak. Vajon még mit is akarhatnak a kurdok, amikor írhatnak arab betűkkel, latin betűkkel, sőt cirill betűkkel is, de úgy látszik, háromféle írás még mindig kevés a kurdoknak. Talán a kínai jelekre is fáj a foguk, vagy ki tudja, az indián csomóíráásra is, az ógermán rúnákra is, nemkülönben az egyiptomi hieroglifákra, hogy még avval is körmölhessenek a kurdok. Nem lehet megérteni ezeket a kurdokat, hogy még mit is akarhatnak, amikor a törökök elfogadják a kurdokat. De ez sem elég a kurdoknak, és addig mozgolódnak, amíg a törökök arabnak, az irániak töröknek, az arabok pedig irániaknak nézik a kurdokat. Azonban evvel sincsenek megelégedve a kurdok, szájalknak, lövöldöznek, és képesek kiagyalni, hogy újabban mérges gázzal is irtják a kurdokat, és nem is tudom, mit akarnak elérni a kurdok. Hacsak nem azt, hogy ezt a képtelenséget megcáfolják a törökök is, az irániak is, mert csak nem vesznek össze az irániak a törökökkel, a törökök az arabokkal mindössze azért, mert mindenféle rémséget képesek kitalálni a kurdok. Teljességgel érthetetlen, hogy még mit akarnak a kurdok, amikor bárhová menekülhetnek, lévén hogy az égvilágon senki sem irtja mérges gázzal, mint a poloskát, a kurdokat. Én igazán nem értem, miért volna olyan nagy istencsapása az emberiségre, ha annyi jóakarát, segítség és támogatás után csakugyan kipusztulnának a kurdok, és miért kerítenek a kipusztulásuknak ekkora feneket, kétség sem férhet hozzá, hogy a kurdok. Sőt tulajdonképpen azt sem értem, kik is valójában a kurdok, miért ugrálnak, panaszkodnak, harcolnak, menekülnek, és miért akarnak mindenáron kipusztulni, ha a kurdok igazából kurdok. És teljességgel senki sem érti, valósággal vannak-e kurdok, vagy csak azt állítják magukról, hogy kurdok, és közben egy szedett-vedett gyülevész népség, amely így szeretné magát megkülönböztetni azoktól, akik egyáltalán nem kurdok. Én legalábbis végképp nem értem, miféle vidéki szűk látókörű banda lehetnek a kurdok, akik azt képzelik, hogy az emberiség bármiféle jelentőséget tulajdonít a kurdoknak, és valahol is a nagyvilágban akár egy miniszter, akár egy természetbarát vagy akár egy állatvédő társaság pénztárosa szívpanaszokkal szanatóriumba kerül pusztán attól a közömbös hírtől, hogy mától kezdve egyáltalán nincsenek többé kurdok.

HERVAY GIZELLA

A fájdalom már a földig ér

nyugodt vagyok mint a holtak
akiket már születésük
helyéért is megszaroltak

én nem tanultam történelmet
sorsom maga történelem
gyermekkorom olajnyomat
a bujdosó fejedelem

honfoglalásom káromkodás
nem állok sorba alázatért
nyugodt vagyok mint a holtak
mert a fájdalom földig ér

SZIVERI JÁNOS

Intés a megmaradókhöz

Elégetnek majd ha megunnak minket
Elfüstölnek mint holmi olcsó szivart
Attól mit teszel hát óva int'lek
Ne gyűrd hiába s hasztalan az ipart

Úgy mondom mint aki közelebb a tűzhöz
Értsd hogy előbb érek meg égetést
Jegyezd föl azt is mit ehhez még fűzők
Éltem bár kíméltem láthatod véget ért

A rejtélyt nem tudom ki fejt meg
Elhasználódott ócska roncs a testem
Beváltanám már de nem kell senkinek
Akad ezrével ilyen Szabadkán Pesten

Elégetnek majd és megunnak minket
Elfüstölnek mint holmi olcsó szivart
S ki megmarad ha jobban széttekintek
Korántsem azért mert ostobán kitart

LÁSZLÓFFY CSABA

A túlélés játéka

Miért volna az költészet hogy
veszélyben a templom a barokk
a gótikus az egytornyú a kéttornyú?
hát az ami már nem okoz gondot a letört
írógépbillentyű? (igaz még rajta a betű
el ne kallódjék fejjel lefelé gurul!)
szinte felelőtlenül örül
hogy nem kell többé bejelenteni

miért volna költészet a „nincs más
választásunk csak (a trikolor tragikus
paradoxona) az egyszínű szocializmus?”
vagy az hogy a koravén szemrésben
a birkafiggyú láttán vigyázzban áll
a mohóság: „éljen! éljen! éljen!”
a tábornok a tévében magasba löki karját
és felharsan a kelet-európai kórus

miért volna költészet hogy a soron
következő tömeg sorban áll
A NAGY HALOTT KITERÍTVÉ álomért?

miért ne volna költészet?

1989. XII. 16.

REMÉNYIK SÁNDOR

Templom és iskola

Ti nem akartok semmi rosszat,
Isten a tanútok reá.
De nincsen, aki köztetek
E szent harcot ne állaná.
Ehhez Isten mindannyitoknak
Vitathatatlan jogot ad:
Ne hagyjátok a templomot,
A templomot s az iskolát!

Ti megbecsültök minden rendet,
Melyen a béke alapul.
De ne halljátok soha többé
Isten igéjét magyarul?!
S gyermeketek az iskolában
Ne hallja szülője szavát?!
Ne hagyjátok a templomot,
A templomot s az iskolát!

E templom s iskola között
Futkostam én is egykoron,
S hűtöttem a templom falán
Kigyulladt gyermek-homlokom.

Azóta hányszor éltem át ott
Lelkem zsenge tavasz-korát!
Ne hagyjátok a templomot,
A templomot s az iskolát!

A koldusnak, a páriának,
A jöttmentnek is van joga
Istenéhez apái módján
És nyelvén fohászkodnia.
Csak nektek ajánlgatják templomul
Az útszélét s az égbolt sátorát?
Ne hagyjátok a templomot,
A templomot s az iskolát!

Kicsi fehér templomotokba
Most minden erőik tömörülnek.
Kicsi fehér templom-padokba
A holtak is mellétek ülnek.
A nagyapáink, nagyanyáink,
Szemükbe biztatás vagy vád:
Ne hagyjátok a templomot,
A templomot s az iskolát!

1925

JÉKELY ZOLTÁN

A marosszentimrei templomban

Fejünkre por hull, régi vakolat,
így énekeljük a drága Siont;
egér futkározik a pad alatt
s odvából egy-egy vén kuvik kiront.
Tízen vagyunk: ez a gyülekezet,

TÓZSÉR ÁRPÁD

Falunk templomára

Állok, majdnem az égben. Ha
szétekintek,
csak havas csúcsokat látok:
hegyeinket.

A falunkból mást se látok,
csak a tornyot,
de azt úgy, hogy látom, akármerre
forgok.

Áll a Cseres meg Kerekág
közé szúrva,
mint valami felfordított
kocsi rúdja.

Mint egy karó, mit jelnek a
földbe vertek.
Kapom a sí orrát, nehogy
nekimenjek.

Nem látom, csak gondolom,
hogy tőle jobbra
van a Felvég, alatta meg
a parókia.

Mögötte az Alvég meg a
falú rétje,
s kész az egész falu, nincs tán
egy marék se.

Kicsinyke, de úgy látszik,
az nem határoz,

mert úgy nyívi templomait,
mint egy város.

Ez már második, az első
összeomlott.
Azt mondják, szél fútt róla
le a tornyot.

Nézem ezt a másikat. No,
ez nem holmi
nádvyilló, dehogyan akar
ez omolni.

Bólintok hozzá, s tudom, csak
addig áll, míg
bele nem fárad a dacba,
mint a másik.

FÁY FERENC

Imádság székely templomokért

Az volt a legborzasztóbb,
a már-már hihetetlen,
amikor földre rogytak,
amikor sebeikben
fellángoltak az erdők,
lobogtak régi holtak...
Az volt a legborzasztóbb,
amikor földre rogytak.

Ó, nem a bölcsék fája,
a koporsók beszéde,
nem is a fák halála,

hulló göröngyök éjje,
nem a menekvő szélben
a véresre sebeztek...
A templomok, a tornyok,
mikor már térdre estek!

Jaj, ránk zuhant az Isten,
ránk omlott szörnyű árnya!
Égő keresztjét néztük
a székely éjszakába,
a pernyés vért, az ostyát,
s a sárba omlott ércbe
figyeltük, hogy lesz csenddé
dübörgő szívverése.

S ő kitepte a nyelvünk
és börtönökbe zárta.
S most mégis kérjük, nézzen
e legvégső imánkra:

„A porból szólunk hozzád,
hol nem szabad beszélni,
Uram, taníts meg minket
nagy haragodban élni!
Megállni sziklák élén
s évszázados fenyőkkel
zokogni el az éjben,
kiáltani a fényben
a székely jajt, mit látod,
ezer és ezer éve
fejszék zsoltára vágott
a havasok szívébe;
fák-zúzta testünk kínját,
bűntelen bűneinket...
Uram, a vesszeiddel
taníts meg élni minket.
Ahogy lehet! – ha sírva,

ha szenvedve, ha túrve,
de a mi álmunk éljen
mindegyik évgyűrűdbe,
megcsúfolt templomodban,
a tettben, amit tettél,
hogy véresen is lássuk
és tudjuk, hogy szerettél.
Nem magunkat kiáltjuk.
A Földet és a Népet!

A népet, amely omlik
és porlik, mint a szikla,
népek harcában, zajló tengeren.
Fejünk az ár, jaj, százszor elborítja,
ne hagyd elveszni Erdélyt, Istenem.”

LÁSZLÓFFY ALADÁR

Ó, iskoláim, drága iskolák!

Lehült a kő, ahogy lement a nyár,
a hervadás a tájra visszajár
és emlékezetből a szekerek
zörögnek még a konviktus megett;
jönnek a seregek a hegyen át...
Ó, iskoláim, drága iskolák!

Ahogy a táj ölen a patakok:
eredt, szaladt, találkozott a sok
tudásra éhes és tudást-hozó,
csizmáik alatt ropogott a hó
A rókaprémek és a kiscubák...
Ó, iskoláim, drága iskolák!

Megszólalt itt meg ott a kisharang.
A madár fenn, a vándor itt alant.
A madár megy, a deák érkezik,
a fagy pirosra csípte két kezit,
mikor utazott hét határon át...
Ó, iskoláim, drága iskolák!

A kerítésből tört vándorbotot.
Hamubasült és honvágytól kopott
önérzet szúrta-vágta velejét,
mint penecilus lúdtoll elejét;
más ette meg a rengeteg libát...
Ó, iskoláim, drága iskolák!

Sok karnyújtásnyira van a gyümölcs,
mit lélek-áron kínálgat a föld,
a pápaszem se hozza közelebb,
csak Wittenberg, csak Hága és Enyed.
A múltban megfüröszteti a mát...
Ó, iskoláim, drága iskolák!

Magyar, román, német szó, mint örök
fellegvár, mikor támad a török.
Ógörög, héber, latin szövegek
a kuruc-labanc háborúk felett –
a lelket ébrentartó lármafák:
Ó, iskoláim, drága iskolák!

Az anyanyelv, a mindig támadott
kenyérmező folyton termést adott;
ha felgyújtják, ha beleszántanak,
eloltja égi könny, eső, patak
és testünk tölti mezsgyeoldalát...
Ó, iskoláim, drága iskolák!

Megtanultunk itt életet, halált,
a hajnal gyertyafénye így talált.

Bod Péterék kísértete lesi,
a sok Bolyai, Páriz, Kőrösi
árnyajakával utánunk kiált:
Ó, iskoláim, drága iskolák!

Paraszt magiszterek, jobbágy papok
és főurak kiáltják: itt vagyok!
tiétek volt a vér- és könnyözön,
tiétek hát a könyv, a könyv, a könyv –
forgassatok enciklopédiát...
Ó, iskoláim, drága iskolák!

Ahol a skóla most is rostokol,
nagy fák suhognak, régi nyárfasor –
a hit s a munka ültette oda,
hogy árnyékban legyen a tanoda –
a Báthorik, a Bethlenek sorát...
Ó, iskoláim, drága iskolák!

Faladások. Mint katonavonat,
hozza a hajnal az utasokat,
ingázik elsős, felsős, tanító,
kucsmáik alatt utazik a szó,
hogy más fejekbe utazzék tovább...
Ó, iskoláim, drága iskolák!

A nehezén megintcsak túl vagyunk,
nem érzi nyomás süvegét agyunk,
a szív szorong csak, hitetlenkedik:
vajon ma végre felragyoghat itt
a semmiből teremtett új világ? –
Ó, iskoláim, drága iskolák!

1990

FARKAS ÁRPÁD

Apáink arcán

Itt Erdélyben a suvadásos dombok
a férfiakban éjjel mélyre szállnak,
reccsenve nőnek meg a pofacsontok,
s a vízmosásos szemekben az árnyak

nézik, nézik évezredes hosszan,
hogy a türelem partjain milyen erdő ég el.
Hiába kenték be a füves rétet
jelszavakkal és piros borjúvérrel,

mert felzúg makacs hajuk az éjben
és erdőtüzként világít,
forradalmas-szép arcuk foszforeszkál,
hogy megleljük az utat hazáig,
fiúk,

fiúk, viháncoló csitkók a vad szelekben,
ha netalán az úrig nem sikerül szállnunk,
s e rögs földre mégis visszatérnénk,
csak lábbujjhegyen, halkan!:
apáink hűlő, drága arcán járunk.

KÁNYÁDI SÁNDOR

Fekete-piros

*leíró költemény, melyet szereztem a
kolozsvári Malomárok és Telefonpalota
közti járdaszígről az ezerkilencszáz-
hatvanas-hetvenes esztendőkből csütörtök
és vasárnap délutánonként.*

Fekete-piros csütörtök
és vasárnap délután
– amikor kimenős a lány –,
fekete-piros fekete
táncot jár
a járda szöglete.

Akár a kéz, ha ökölbe kékül.
Zeneszó, énekszó nélkül.
Egy pár lány, két pár lány
fekete-piros fekete
táncot jár.

Kolozsvári telefonház,
száz az ablak, egyen sincs rács,
ki-bejár a világ rajta,
de azt senki sem láthatja.

Egy pár lány, két pár lány
fekete-piros fekete
táncot jár.

A magnó surrog így,
amikor hangtalan másol.
Sír a csizma, sír
a szédítő táncról:
tatár öröm, magyar bánat,

megszöktették a rózsámat.
Ha megnyerte, hadd vigye!
Fekete-piros, fekete
táncot jár
a járda szöglete.

Mintha tutajon, billegőn,
járnák süllyedő háztetőn,
alámerülő szigeten,
úszó koporsófüdelen.

Fejük fölött neon-ág,
csupa világ a világ!
Ecet ég a lámpában,
ecet ég a lám-pá-ban.

Anyám, anyám, édesanyám,
gondot mért nem viselsz reám.

Föl-fölloban
egy-egy dallam,
– amit talán csak én
a botfhlú hallhatok,
akiben kézzel-lábbal
mutogatnak a dallamok, –
föl-fölloban
egy-egy dallam,
s mint a gyertya a huzatban
kialszik.
Szamos partján mandulafa
virágzik;
fekete-piros, fekete
táncot jár
a járda szöglete.

Körbe-körbe
majd pörögve

majd verődve
le a földre
föl az égre
szembenézve
sose félre:
egy pár lány, két pár lány
fekete-piros fekete
táncot jár.

Honnan járvák, honnan hozzák,
honnan e mozdulat-ország?

Szétlőtt várak piacáról,
csúrföldjéről, még a sátor
vagy a jurta
tüze mellől, röptette föl
a csípők, a csuklók, térdek
katapultja?

Vagy régebbről, húszezerből?
Még a nyelv előtti ködből
teremti újra – az ösztön?
Akár a szemek mandula-
metszését az anyaméh
szent laboratóriuma?

Honnan járvák, honnan hozzák?
Honnan e mozdulat-ország?
S milyen titkos adó-vevők
fogják, folyton sugározván,
az egyazon vér és velő
hullámhosszán?

Akár a kéz, ha ökölbe kékül.
Zeneszó, énekszó nélkül.

Egy pár lány, két pár lány
fekete-piros fekete
táncot jár.

A magnó surrog így.
S amit ha visszajátszol?
Koporsó és Megváltó-jászol.

1972

CSELÉNYI LÁSZLÓ

Gömör népe

Kenyér szalonna tiszta ing vodka a kofferekben
Száguldanak a vonatok cipelik egy nép sorsát
Osztrava Kassa Prága megindultak a földek
S mint egy megbolydult hangyaboly futkos nyüzsög az ország
Száguldanak a csupa-füst vonatok dűnnyögő buszok
Ki tudja mennyi gondot örömet könnyet visznek
Mennek hosszú sorokban a férfiak a lányok
Akik a jövőben mint a halálban hisznek

Mert hinni kell a gyárok isszák a vért az izmot
Mint csecsemő az édes bő tejű anyamellett
Az érc a vas a kő a szén mint sárkányfejű szörnyek
Követelik a teljes embert s a vaskégyelmet
S ők csak mennek mert menni kell mert tudják hogy nem játék
Az élet súlyos gondjait nehéz testükre öltik
S minden csöpp piros vérüket acélba vasba szénbe
Homokba kőbe falba malterba ércbe töltik

Otthon a dundi asszonyok frissen sütött cipóval
Gömbölyű hassal ízes illatos vacsorával

Köszöntik a megtértet s ezernyi ügyel-bajjal
Mi gondjuk sincs a szénnel a jövővel a gyárral
Csak azt tudják hogy félnek ha éjfél ut az óra
S ha forrón zúg a vérük nincsen ki meglohassza
S nincs aki rendbe szedné a kertet a kerítést
Bár dől a ház s maholnap összeomlik a pajta

Kenyér szalonna tiszta ing vodka a kofferekben
S újabb hét hónap cipeli mind a gondját
Magyar szlovák cseh ukrán a nyelvek bávelében
Mint egy meglódult hangyaboly futkos nyüzsög az ország
Míg fel nem épül teljesen s gyümölcsöt nem ad végül
Rendet lehel a falba az acélba a kőbe
Kezdik hát minden hajnalon előlről rendületlen
Forró tűzpiros vérüket töltik a jövőndőbe

1961

GÁL SÁNDOR

Könyörgés

ismét szólítalak uram hitetlenül
hívlak mélységből kiáltok
feléd emelem orcámat két szememet
nézz uram énrám nézz a
hitetlenre aki megtagadott s ha
nem vagy nézzen a hiányod
nézze a verem mélyét amelybe
alázuhantunk amelybe alá-
vettettünk ahol nem szaporítod
e népet de hagyod elveszni
a beszélni tanulókat a
dadogókat a tétova nyelvűeket

hogy szégyenünkben orcánkat
porba temetjük sárba temetjük
sárral tömjük be szánk nyílását
fogunk közé követ ütünk hogy
nyögésünk ne lobbanjon fel
hozzád uram

és én most mégis
szóra nyitom cserepes ajkamat s
összefogom ötfelé hasadt testem
fájdalmát és feléd kiáltok jöjj
segíts meg hozd pajzsodat
s védj meg bennünket a csúfolók
ellenében mert megülték
a földet

mint a sáskák a kövér
mezőket megülik

és a
vizek is megzavarodtak
eliszaposodtak
és elapadtak a forrásaink
terméketlenné lettek a
csordák és az asszonyok méhében
nem nyitogatja virágait a jövő
uram ha nem vagy is szólítalak
mert a mi szívünk már nem
fordulhat más utak más
mezők felé mert más utak és
más mezők nincsenek is már
mielőttünk

sokféle népek
közé keveredtünk és nem
újultunk meg bennük ezer
esztendők során lassan fel-
morzsolódunk mint a homokkő
keményebb kövekhez ütődve
ezt lásd és vedd számba te

aki nem vagy s akihez mégis
szólok mert rajtad kívül
nincs akit hívjak

segíts

rajtunk te semmi te nincs te
hiány

add a kezünket a magunk
kezébe hogy egymás melegétől
fölszerkenjünk hogy ne külön
lépjünk a tétovaság árnyai alatt
de egy irányba mozduljunk
föl

e medencemélyből arcunkat
minden népek arcával
egy magasságba emelni

1978

SZÓCS GÉZA

Kérdések a XXVI. század költőihöz

Huszonhatodik századbeli hazám költői, akik ezt, amit mondok
csak mint nyelvemléket fogjátok olvasni, ha fogjátok
látunk-e nektek, láttok-e tisztán? vagy ezt a kort is
füstfüggöny-cafatok takarják majd el, dörgésrétegek
akna lába fölrúgta homoktölcsér, ejtőernyősök
szakadt, égett rongyai, mint támolgyó, nyomorék selyemsárkányok az égen
bombavetőök földbe süppedő csigaházai, mint mérhetetlen csizmaszárak
és mindemögül ki-kihallszik, ki-kilátszik az ének –
néhányan, több szólamban, énekelünk.

És a tenger tragikus temetése, és a
nyolc méter magas, életbe vágó darvak, akik őrt állanak a parton
és a fennsík, ahol a roncs betört reflektoraiban
fehér rablódarazsak és esővíz

és lehet, hogy nyakigláb akasztófák sora a Sétatér mentén
vagy egyszerűen a lámpavasakon himbálóznak majd, körte gyanánt
a város vezetői, meg a fegyveres ellenállók; és lehet,
szögesdrótok a színház udvarán és barikádok a Malom utcában
mialatt köröztény-falragaszokat göngyölget a szél
és a vasfonoktól szétloccsant Belvedere szálloda romjai –

mert szitakötő-fejét arcához nyomja, közlelről
városunk szemébe bámul a pusztulás.

De nem pusztul el a város, akárhogy is!

Ezt a földet, ezt a megviselt országot
akárhogy idegen talp tapossa is
akárhány idegen mancs tépázza is
dobálják akárhány halottal
ismét a kutakat tele
ha lehetetlen lesz is megint a források
fölé hajolnod, mert a vízből
nem a te arcod néz vissza rád – és az ekével felfogatott temetők
és a lovasszobrok melléig érő tűzvész –

így is, úgy is

elkotródnak az országrontók
és akkor megint az országépítők
akkor megint ez a szívós emberfajta
ezek az emberek, akik itt a Szamos mellett is
olyan hosszú ideje
de milyen hosszú ideje

ezek!

1977

A kötetben szereplő írók

Ady Endre	Illyés Gyula	Sinka István
Ács Károly	Jankovich Ferenc	Somlyó György
Ágh István	Jánosy István	Sütő András
Áprily Lajos	Jékely Zoltán	Szabédi László
Babits Mihály	József Attila	Szabó Dezső
Bajor Andor	Juhász Ferenc	Szabó Lőrinc
Balla D. Károly	Juhász Gyula	Szabó Zoltán
Beke György	Kányádi Sándor	Székely János
Bella István	Király László	Szilágyi Domokos
Berda József	Kodolányi János	Sziveri János
Csanádi Imre	Kormos István	Szócs Géza
Cselényi László	Kós Károly	Takáts Gyula
Csoóri Sándor	Kosztolányi Dezső	Tamási Áron
Csorba Győző	Kovács Vilmos	Tompai László
Cs. Szabó László	Krúdy Gyula	Tóth Árpád
Csukás István	Lakatos István	Tőzsér Árpád
Déry Tibor	Lászlóffy Aladár	Vári Fábián László
Dobos László	Lászlóffy Csaba	Vas István
Dsida Jenő	Lator László	Veres Péter
Erdélyi József	Makkai Sándor	Weöres Sándor
Fábry Zoltán	Márai Sándor	Zelk Zoltán
Faludy György	Mécs László	
Farkas Árpád	Mészöly Miklós	
Fáy Ferenc	Móricz Zsigmond	
Fehér Ferenc	Nagy László	
Fodor András	Nemes Nagy Ágnes	
Füst Milán	Németh László	
Gál Sándor	Ottlik Géza	
Gulyás Pál	Pilinszky János	
Győry Dezső	Radnóti Miklós	
Hajnal Anna	Reményik Sándor	
Határ Győző	Rónay György	
Hervay Gizella	Sárközy György	
Horváth István	Sík Sándor	

Tartalom

Nemzet és irodalom (*Pomogáts Béla*) 5

Illyés Gyula: Haza a magasban 15

AZ IGAZI ORSZÁG

Babits Mihály: Hazám! 19

Juhász Gyula: Testamentom 22

Radnóti Miklós: Nem tudhatom... 23

József Attila: Hazám 24

Szabó Lőrinc: A sokféle hazáról 28

Szabédi László: A szabédi Nagyréten 30

Szabó Zoltán: Szerelmes földrajz (részlet) 37

Nagy László: Ha döng a föld 40

Zelk Zoltán: Aki bejárta a világot 41

Gulyás Pál: Debrecentől a Dunáig 43

Csorba Győző: Séta és meditáció 43

Somlyó György: Mese a szülőföldről 45

Lakatos István: Psalmus Hungaricus 46

Csoóri Sándor: Idegszálaival a szél 49

Ágh István: Hazám 51

Fehér Ferenc: Esővárók 52

Kovács Vilmos: Verecke 53

Határ Győző: Kandallónál 54

Márai Sándor: Füveskönyv (részlet) 56

Takáts Gyula: Átsugárzik és ragyogva 57

Kosztolányi Dezső: Európa 60

Rónay György: Kakucsi rózsák 62

Kormos István: Tél Normandiában 64

Lator László: Határon 65

Fodor András: Idegenből haza 66

Jankovich Ferenc: Szántód partjainál 68

Ottlik Géza: A másik Magyarország 70

ÓDA A MAGYAR NYELVHEZ

Füst Milán: A magyarokhoz	73
Faludy György: Óda a magyar nyelvhez	74
Kosztolányi Dezső: Ábécé a nyelvről és a lélekről (részlet)	77
Déry Tibor: Újabb napok hordaléka (részlet)	78
Krúdy Gyula: Felhő	79
Szabó Dezső: A magyar nyelv	82
Jékely Zoltán: Zengő nevek	85
Székely János: Helynevek	86
Csukás István: Ima a bölcsőhely nevéért	87
Berda József: Óda	91
Hajnal Anna: Magyar nyelv	92
Jánosy István: Óda	93
Király László: Anyanyelv	94
Sütő András: Anyám könnyű álmot ígér (részlet)	96
Beke György: Én lennék a nyelv?	98
Dobos László: Örökölt vagyunk	101
Horváth István: A nyelv csak élve tündököl	104
Vári Fábíán László: Illyés Gyula fejfája előtt	105
Illyés Gyula: Koszorú	106

GOND ÉS HITVALLÁS

József Attila: A Dunánál	111
Győry Dezső: A Dunatáj lelke	113
Móricz Zsigmond: Nemzeti egyéniség	114
Veres Péter: Haza és nép	118
Sinka István: Krónika	120
Erdélyi József: Cölöpverők	121
Sík Sándor: Zrínyi harmadik éneke	124
Ady Endre: Üdvözet a győzőnek	126
Babits Mihály: Csonka Magyarország	127
Tóth Árpád: Aquincumi korcsmában	129
Szabó Lőrinc: „Kis nép fia”	130
Weöres Sándor: Magyar tanulság	131

Szilágyi Domokos: Magyarok	132
Babits Mihály: Ezerkilencszáznegyven	134
Bella István: Halotti beszéd	136
Márai Sándor: Halotti beszéd	138
Tamási Áron: Kedves Márai Sándor!	140
Juhász Ferenc: Magyar múlt	141
Pilinszky János: Egyén, nemzet, emberiség	142
Tamási Áron: Gond és hitvallás	144
Kosztolányi Dezső: Zászló	146
Vas István: Zászlók	147
Sárközi György: Hígy a csodában!	148
Balla D. Károly: Múlhatatlanul	149
Mészöly Miklós: 1989. március 15.	149

AHOGY LEHET

Ady Endre: A szétszóródás előtt	155
Mécs László: Szétszóródás után	156
Reményik Sándor: Ahogy lehet	157
Kós Károly: Kiáltó szó (részlet)	160
Áprily Lajos: Tetőn	163
Makkai Sándor: Nincs menekvés?	164
Kodolányi János: A kisebbségi magyarok harca	168
Tamási Áron: Királyi herceg (részlet)	171
Cs. Szabó László: Erdélyi városok	172
Tompa Mihály: Új Dévavára épül	176
Németh László: Nagyváradi beszéd	177
Dsida Jenő: Psalmus Hungaricus	181
Fábry Zoltán: A vádlott megszólal (részlet)	189
Sütő András: Az Idő markában	192
Bajor Andor: Nem értem a kurdokat	194
Hervay Gizella: A fájdalom már földig ér	195
Sziveri János: Intés a megmaradókhoz	195
Lászlóffy Csaba: A túlélés játéka	196
Reményik Sándor: Templom és iskola	197
Jékely Zoltán: A marosszentimrei templomban	198

Csanádi Imre: Egy hajdani templomra	199
Tőzsér Árpád: Falunk templomára	201
Fáy Ferenc: Imádság székely templomokért	202
Lászlóffy Aladár: Ó, iskoláim, drága iskolák	204
Farkas Árpád: Apáink arcán	207
Kányádi Sándor: Fekete-piros	208
Cselényi László: Gömör népe	211
Gál Sándor: Könyörgés	212
Szőcs Géza: Kérdések a XXVI. század költőihöz	214
A kötetben szereplő írók	217

HAZA A MAGASBAN

Kiadta: NAP Kiadó, Dunaszerdahely 2000

P. O. Box 72., 929 01 Dunajská Streda

Felelős kiadó: Barak László

Nyomdai előkészítés: Róth Rea – NAP Kiadó, Dunaszerdahely

Nyomta: Valeur Kft., Nagymegyer – Velký Meder

ISBN 80–85509–86–5